T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ANA BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE KADIN YOKSULLUĞU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜLAY BİRCAN HACIMURATOĞLU

ANA BİLİM DALI: ÇALIŞMA EKONOMİSİ
PROGRAMI : ÇALIŞMA EKONOMİSİ

DANIŞMAN: DOÇ. DR. ABDÜLKADİR ŞENKAL

KOCAELİ - 2010

T.C.

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ ANA BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE KADIN YOKSULLUĞU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Tülay Bircan Hacımuratoğlu

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Tarihi ve No: 28/04/2010-2010/11

Doç. Dr. Abdulkadir ŞENKAL

Yrd. Doç. Dr. Aziz ÇELİK

Yrd. Doç. Dr. Gözde YILMAZ

KOCAELİ - 2010

İÇİNDEKİLER …… I

ÖZET ……. IV

ABSTRACT …….. V

KISALTMALAR …… VI

TABLOLAR ……..… VIII

GİRİŞ …… 1

I.BÖLÜM

YOKSULLUĞUN TEORİK ÇERÇEVESİ VE BOYUTLARI

1.1. Genel Olarak Yoksulluk Kavramı ……. 5

1.1.1 Yoksulluğun Tanımı ……. 6

1.1.2. Yoksulluğun Ölçülmesi ……. 8

1.1.3. Yoksulluğun Nedenleri …… 9

1.2. Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Yöntemleri ……... 11

1.2.1. Dünyada Yoksulluğun Görünümü ……..12

1.2.2 Dünyada Yoksullukla Mücadele …… 15

1.3. Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları …… 18

1.3.1. Türkiye'de Yoksulluğun Görünümü ….……18

1.3.2. Türkiye'de Yoksulluğun Sebepleri …….. 23

1.3.3. Türkiye'de 2001 ve 2009 Ekonomik Krizinin Yoksulluğa Etkisi …… 24

1.3.4. Türkiye'de Yoksullukla Mücadele ve Çözüm Önerileri ……. 27

II.BÖLÜM
SOSTOEKONOMİK HAYATTA KADININ KONUMU

2.1. Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler …… 33
2.1.1. Toplumsal Cinsiyet Kavramı …… 33
2.1.2. Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler …….. 34
2.2 Kadının Sosyoekonomik Durumu …… 36
2.2.1. Kadınların Sosyoekonomik Hayata Katılımı ……..……... 36
2.2.2. Kadın Emeği …….. 37
2.2.3. Kadının Toplumda Değişen Statüsü …….. 40
2.2.4. Türkiye'de Kadının Konumu …… 43
2.2.5. Türkiye'de Çalışma Yaşamında Kadın ve Kadın Emeği ……...46
2.2.6. Kentte ve Kırda Kadın Emeği ……48
2.2.7. Kadınların Politik Hayata Katılımı ve Mevcut Kadın Hareketleri …… 52

III. BÖLÜM
TÜRKİYE'DE KADIN YOKSULLUĞU VE BOYUTLARI

3.1 Türkiye'de Kadın Yoksulluğu ……. 55
3.1.1 Kadın Yoksulluğunun Genel Çerçevesi …… 55
3.1.2 Ev içi Ücretsiz Emek ve Kadın Yoksulluğu …….. 57
3.1.3 Kadın İşgücünün Sektörel Dağılımı ve Yoksulluk …… 58
3.2. Türkiye'de Kadın Yoksulluğunun Boyutları …… 63
3.2.1. Kadın Yoksulluğu Verileri …….. 64
3.2.2. Kentte Kadın Yoksulluğu …… 67
3.2.3. Kırsal Kesimde Kadın Yoksulluğu ……69
3.2.4. Kadın İşsizliği ……70

IV.BÖLÜM
TÜRKİYE'DE KADIN YOKSULLUĞUNU AZALTMA POLİTİKALARI

4.1. Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Yaklaşımları ……72
4.1.1. Hayırseverlik Zihniyeti ile Sunulan Yoksulluk Yardımları …… 72
4.1.2. Hak Temelli Yoksulluk Yardımları ……..…… 73
4.1.3. Yoksullukla Mücadele Eden Kurumlar ……. 75
4.2. Türkiye'de Kadın Yoksulluğu İle Mücadele Yöntemleri …….. 76
4.2.1 Devlete Bağlı Kuruluşların Politikaları ……..…. .77
4.2.2 Uluslararası Kuruluşların Politikaları …….. 78
4.2.3 Sivil Toplum Kuruluşlarının Politikaları ……. 80
4.3. Kadın Yoksulluğu İle Mücadelede Öneriler ……. 81
4.3.1 İstihdama Yönelik Reformların Gerekliliği ……. ……...81
4.3.2 Kadınlara Yönelik Sosyal Yardım Önerileri …….……. 83
4.3.3 "Kadınları Güçlendirme" Projeleri …….…… 87

SONUÇ ……. 88
KAYNAKÇA …….. 94

ÖZET

Yoksulluk tüm dünyada son yıllarda en çok tartışılan toplumsal sorunlardan biri haline gelmiştir. Bu sorun tüm insanları doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemekle birlikte, kadın ve erkek arasında var olan yapısal eşitsizlikler dolayısıyla kadınlar yoksulluğu farklı biçimlerde, farklı zamanlarda ve farklı mekânlarda yaşamaktadırlar. Bu çalışmanın amacı; birçok yoksulluk tartışmasının ihmal ettiği "kadın yoksulluğu" kavramı ve deneyimini Türkiye deneyimi özelinde tartışmaktır. Temel olarak Türkiye'de kadın yoksulluğu hem yoksulluk hem de toplumsal cinsiyet literatürlerine ayrı ayrı ve birlikte bakılarak incelenecek; kadın ve yoksulluk alanında yapılan 'yoksulluğun kadınlaşması',klasik yoksulluk çalışmaları ve 'yoksulluğun toplumsal cinsiyeti' teorik yaklaşımları ve tartışmaları çerçevesinde eleştirel bir yaklaşımla ortaya konulacaktır. Kadın yoksulluğunun Türkiye'de ve dünyada otaya çıkış nedenleri, boyutları ve kadın yoksulluğu ile başarılı mevcut mücadele yöntemleri anlatıldıktan sonra, araştırmanın kapsamı çerçevesinde ortaya çıkan kadın yoksulluğu ile mücadele ilgili çözüm önerileri sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: *yoksulluk, toplumsal cinsiyet; kadın yoksulluğu; kadın emeği; küreselleşme; sosyal dışlanma.*

ABSTRACT

Poverty has become one of the most crucial problems of the world in recent years. While concerning everyone in direct or indirect ways, women live poverty in different ways, at different times and spaces because of the structural inequalities that exist between men and women. The aim of this study, hence, is to discuss the long-neglected issue of "female poverty" in the context of Turkey. The question of female poverty in Turkey will mainly be explored with respect to the literatures of both poverty and gender regime; and then will be critically assessed vis-à-vis the theoretical frameworks and discussions of 'feminization of poverty' and mainstream poverty studies. Following the discussions of different dimensions and reasons of female poverty in Turkey and in the world; various existing and new proposals for fighting with female poverty will be presented.

Keywords: *poverty; gender; female poverty; female labor; globalization; social exclusion.*

Kısaltmalar Listesi

AB: Avrupa Birliği

AK Parti: Adalet ve Kalkınma Partisi

C.: Cilt

BM: Birleşmiş Milletler

CEDAW: Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi.

DB: Dünya Bankası

GSMH: Gayrisafi Millî Hâsıla

ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü

IMF: Uluslararası Para Fonu

KADER: Kadın Adayları Destekleme ve Eğitme Derneği

KAGİDER: Kadın Girişimciler Derneği

KSGM: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü

OECD: İktisadi Kalkınma ve İşbirliği Örgütü.

S: Sayı

s: Sayfa

ss. Sayfa aralığı

SRAP: Sosyal Riski Azaltma Projesi

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

SYDTF: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Destek Fonu

ŞNT: Şartlı Nakit Transferleri

TL: Türk Lirası

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

UNICEF: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

Vb: Ve benzeri.

Tablolar Listesi

Tablo 1: Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Yoksulluk Oranları (yüzde) 18

Tablo 2: Türkiye'de Yoksulluk ve Diğer Bazı Sosyal Göstergeler 22

Tablo 3: Türkiye İşgücü Piyasası 26

Tablo 4: 1. İşgücüne Katılma Oranları % (1990–2004) 38

Tablo 5: Karşılaştırmalı Olarak İşgücüne Katılım Oranları % (2006) 39

Tablo 6: Yaş Gruplarına göre İşgücüne Katılım Oranları (2006) 40

Tablo 7: 25 ve Daha Yukarı Yaştaki Kadın Nüfusun Okur-yazarlık Oranı 44

Tablo 8: Türkiye'de Cinsiyete Göre Çalışan Nüfus 47

Tablo 9: Kadınların Meslek Grupları Arasındaki Dağılımı 48

Tablo 10: Türkiye'de Sektörlere göre Çalışan Nüfus 49

Tablo 11: Cinsiyete Göre Yoksulluk Oranları (%) 65

Tablo 12: Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Oranları 65

Tablo 13: Faaliyet Kollarında kadın Yoksulluğu Oranları (%) 66

GİRİŞ

Son yıllarda yoksulluk ve yoksulluğun azaltılması kalkınma sürecinin en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmektedir. Yoksulluk konusu, Türkiye kamuoyunda ve siyaset çevrelerinde ciddiye alınan bir sosyal sorun olarak, 1990'lar ile birlikte ülke gündemine yerleşmiştir. Ülke ekonomisinin art arda gelen ekonomik krizlerle sarsıldığı bu yıllarda yoksulluk artık görmezden gelinemeyecek biçimde su yüzüne çıkmıştır.

1980'lerle birlikte yoksulluğa karşı artan ilgi, ekonomik alanın ötesinde, giderek sosyal ve siyasal bir içerik de kazanmıştır. Bunda, az gelişmiş ülkelerde hızlı nüfus artışı ve kentleşme ve bunun sosyo-ekonomik altyapı üzerinde yarattığı baskıların yanında neo-liberal ekonomide uygulanan istikrar ve yapısal uyum politikaları kuşkusuz çok etkili olmuştur. Bu süreç, birçok ülkede özellikle kentsel alanlarda şiddetin tırmanmasına ve yoksulluk konusuna karşı genel kamuoyunun duyarlılığının artmasına yol açmıştır.

Yoksulluk tüm insanlık için temel bir sorun olarak karşımıza çıkmakla birlikte, yaşam pratiğinde ağırlıklı olarak kadınlar tarafından yaşanan bir olgudur. Kadınların hayat standartlarında ortaya çıkan dengesiz gelişmeler, gelir dağılımı bozuklukları ve ilave olarak pek çok dışsal etkenler yoksulluğu artırıcı etkiye sahiptir. Kadın yoksulluğu ise doğal olarak çok boyutlu bir sorundur. Kadınlar yoksulluğu farklı biçimlerde, farklı zamanlarda ve farklı mekânlarda yaşarlar. Genel olarak toplumda, kadın ile erkek ve kadınlar arasında var olan yapısal eşitsizlikler kadının yoksulluğu deneyimleme biçimlerini ve göreli yoksulluğu farklılaştırmaktadır.

Yoksulluk elbette sadece kadınları ilgilendiren bir sorun değildir. Yoksulluğun zamana ve mekâna bağlı olarak göçmen olmakla, belli etnik gruplara-azınlıklara ya da belli bir sosyal sınıfa mensup olmakla da ilişkisi olabilir. Ancak bütün bu grupların içinde yer alan kadınlar ve erkekler yoksulluğu farklı bir biçimde yaşamakta, yoksulluk süreci kadın ve erkekleri farklı biçimlerde etkilemektedir. Bu farklı etkileme politika alanına da yansımış ve 1995'te 4. Dünya Kadın Konferansı Eylem Planında "yoksulluğun kadınlaşması" ifadesi yer almıştır.

Aile yapısının değişmesi, boşanmaların artması, evlilik dışı çocuk sahibi olma oranının artması ve çocukların kadınlar tarafından bakılması gibi nedenler yoksulluğun kadınlaşmasını açıklamak için ilk kez 1978 yılında Amerikalı akademisyen Pearce tarafından kullanılmıştır.[1] Pearce'e göre, yoksulluk hızla bir kadın sorunu haline gelmeye başlamıştır ve 16 yaşın üstündeki yoksul nüfusun yaklaşık üçte ikisini kadınlar oluşturmaktadır. Pearce'ın yoksulluğun kadınsallaşması kavramını temellendiren tarihsel gelişme ise gelişmiş kapitalist toplumlarda, özellikle Amerika'da 1970'lerden sonra klasik çekirdek aile anlayışı ve pratiğinin sarsıntıya ve büyük değişimlere uğramasıdır. Yoksulluğun bir kadın meselesi haline gelmesi ile demografik değişimler arasında; diğer bir deyişle aile reisi kadın olan, çocuklarıyla beraber yalnız yaşayan ve geçimini kadınların üstlendiği aile sayısının artışı arasında da bir ilişki kurulmaktadır.

Yoksulluğun kadınlaşması olgusunun, sadece Amerika'ya özgü bir gelişme olmadığı; diğer gelişmiş kapitalist ülkelerde ve azgelişmiş ülke ve bölgelerde de görülen bir olgu olduğu yönünde eğilim 1980 sonrasında güçlenmiştir. İşgücü piyasasına katılımın düşük olması, piyasanın kadınlara yönelik ayrımcı tutumu, eğitim imkânlarından yararlanamama, buna paralel olarak geleneksel kadın rol modeliyle yetiştirilmek ve kadına gelir elde etmek için zaman kalmaması Türkiye'de de kadın yoksulluğunu oldukça artırmaktadır.

Türkiye'de yoksulluğun kadınlaşması, en yoğun olarak köyden kente göç olgusu ile birlikte başlamıştır denilebilir. Kentteki yaşam, köyden göçen kadınlara pek umduğunu verememiştir ve göç edenlerin çoğu başta kadınlar olmak üzere yoksulluk sınırının altında yaşamaya mahkûm olmuşlardır. Göçle birlikte, işsizlik, gelir eşitsizliği, sosyal adaletsizlik gibi olumsuzlukların her gün yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye'de de kentlerde kadınlar enformel sektörde muazzam düşük ücretlerle iş yapmak zorunda kalmaktadırlar. Sosyal güvence olmadan, çok düşük ücretlerle ve kötü koşullarda çalıştıklarından, yaşlandıklarında daha da yoksullaşmaktadırlar.

Yoksulluk durumu hane gelirleri açısından da incelendiğinde durum kadınlar aleyhinedir. Hane içi yoksulluktan en fazla etkilenen birey kadındır; çünkü erkekler

[1] Diane Pearce. "The Femininzation of Poverty: Women, Work and Welfare", **Urban Change and Social Change Rewiev**, Sayı 11, 1978, ss. 28–36.

kazandıkları paraları öncelikle kişisel giderleri için harcamakta, kalanını ailesine ayırmaktadırlar. Oysaki kadınlar ise, az parayla evi geçindirme, kişisel gayretleriyle az da olsa para kazanma, hane içinde gerçekleştirilen (yaşlı bakımı, hasta bakımı vb.) işleri üstlenerek direk olarak ailenin düzeninin sürdürülmesinde aktif rol oynamakta, kazanımlarını ise öncelikle çocukları ve evi için harcamaktadır. Kadınların bu önemli işlevi ataerkil ideoloji tarafından yok sayılmakta; kadınlar, hak ettikleri toplumsal statüyü kazanamamaktadırlar.

Bu çerçevede bu tezin genel amacı; klasik yoksulluk tartışmaları ve çalışmalarının ihmal ettiği kadının yoksulluk deneyimini, başka bir deyişle Türkiye'de kadının yoksulluk olgusunu tartışmaktır. Temel olarak kadının yoksulluğu; kadın ve yoksulluk alanında yapılan "yoksulluğun kadınlaşması", "klasik yoksulluk çalışmaları" ve "yoksulluğun toplumsal cinsiyeti" teorik yaklaşımları ve tartışmaları çerçevesinde eleştirel bir yaklaşımla incelenecektir.

Birinci bölümde, yoksulluk kavramı ve farklı yoksulluk ölçümleri tanımlanacak; yoksulluğun nedenleri ve tarihsel gelişimi kısaca özetlenecek; küresel yoksulluğun genel görünümü ile neo-liberal ekonomi politikalarının yoksulluk üzerindeki etkileri incelenecektir. Bu bağlamda, yoksullukla mücadele stratejileri ve bunların yoksulluğu azaltmadaki etkilerine de kısaca değinilecek ve son olarak da, Türkiye'deki yoksulluğun boyutları, sebepleri ve nihayet Türkiye koşullarına özgü ne tip bir yoksullukla mücadele stratejisi geliştirilmesi gerektiği tartışılacaktır.

İkinci bölümde, öncelikle toplumsal cinsiyet kavramı ve bunun biyolojik cinsiyetten farkı açıklanacak; toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlik alanlarına genel olarak göz atılacak; ve daha sonra ise nihayet Türkiye'de kadınların sosyo-ekonomik durumlarının bir analizi yapılacaktır. Bu tezin esas konusu olan Türkiye'de kadın yoksulluğunun boyutlarını anlamaya yardımcı olacak bu bölüm, ülkemizdeki önemli belli başlı kadın örgütlerinin faaliyetlerini ve amaçlarının anlatılmasıyla son bulacaktır.

Üçünü bölümde ilk olarak, yoksulluğun kadınlaşması olgusuna genel olarak göz atılacak; kadınları yoksul kılan ücretli ve ücretsiz emek türleri kısaca özetlenecek; ve

özellikle küresel neoliberal dönemde yoğunlaşan güvencesiz ve kayıtdışı işgücünün sorunlarına dikkat çekilecektir. Daha sonra ise Türkiye'de kadınları yoksullaştıran bazı faktörler ve boyutları derinlemesine incelenecektir. Kadın yoksulluğu ve hane halkı gelir dağılımında genel yoksulluk verileri incelendikten sonra Türkiye'de yoksullukla başa çıkan kadınların deneyimlerine ışık tutulacak ve mevcut yoksullukla baş etme sosyal yardım stratejileri açıklanacaktır.

Dördüncü bölümde ise, Türkiye'de yoksullukla mücadele alanında var olan sosyal politikalar genel olarak incelenecek; bunlar arasında ülkenin geleneksel konumu nedeniyle son yıllara kadar öncelikli olarak yer verilen hayır hizmeti olarak nitelendirilebilecek yardımlar, daha sonra ise hak temelli yoksulluk yardımları ile bu yardımları sağlayan kurumlar konu edilecektir. İkinci alt başlık içinde ise spesifik olarak devlet tarafından sağlanan sosyal yardımlar ile uluslararası kuruluşlar tarafından sağlananlar yardımlar ayrı ayrı incelenecektir. Türkiye'de son yıllarda uygulamaya konulan şartlı nakit transferleri (ŞNT) ve mikro-kredi uygulamalarına değinilirken, bir yandan da bu uygulamaların kadın yoksulluğunu önlemedeki başarıları sorgulanacaktır. Bu bölümün ve tezin son alt başlığına gelindiğinde ise, şimdiye kadar sunulan araştırma bulgularından yola çıkarak kadın yoksulluğu ile mücadelede etkin olabilecek mevcut ve yeni yöntemler savunulacaktır.

Kadınların toplumsal yaşamda özne olarak kabul edildikleri, onların verdiği yoksulluk mücadelesini destekleyecek sosyal politikaların gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak, bu araştırmadaki en önemli amaçlardan biridir. Kadınların içinde yaşadığı yoksulluğun travmatik etkisini ortadan kaldırmak için devlet eliyle yapılabilecek ve zaten devletin yapması gereken düzenlemelere dikkat çekecek olan bu çalışma, her şeyden önce bu kadınların hayatlarını daha yaşanabilir bir hale getirmek için bazı öneriler sunacaktır.

I.BÖLÜM
YOKSULLUĞUN TEORİK ÇERÇEVESİ VE BOYUTLARI

İnsanlar topluluklar halinde yaşamaya ve üretim ilişkilerinde bulunmaya başladıklarından bu yana yoksulluk hep var olmuştur ve günümüzde dünyanın en önemli sorunları arasında yer almaya devam etmektedir. Yoksulluğun boyutları gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler için farklı olsa da, yoksulluk sorunu çözüm bekleyen öncelikli konular arasındadır. Yoksulluğu yalnızca açlık veya yetersiz beslenme gibi faktörlerle sınırlandırıp yoksulluğunun sosyal dışlanma etkisini yadsımak bizi yanlış sonuçlara götürecektir. Zira insan yemek ihtiyacının yanı sıra barınma, sağlık, kültür ve diğer insani ve sosyal gereksinmelerini de gidermek için çalışan ve var olan bir varlıktır. Dolayısıyla yoksulluk sorununun temelini, bireyin insani ve sosyal ihtiyaçlarının yeterince karşılanıp karşılanmadığı, karşılanıyorsa hangi oranda karşılandığı oluşturmalıdır.

Zengin ve yoksul ülkeler arasındaki uçurum ve eşitsizliklerin her geçen gün büyüdüğü, her gün bir milyar üzerindeki insanın günlük 1$ tüketim seviyesi altında harcama yaptıkları günümüz dünyasında yoksulluk sorununu elbette derinlemesine incelemek gerekmektedir. Tarım ve sanayi devrimlerinin ardından artan ekonomik zenginlik ve bugün içinde bulunduğumuz küreselleşme sürecinin getirdiği teknolojik fırsatlar düşünüldüğünde yoksulluğun hala neden var olduğunu sorgulamak ve bu sorunun olası çözümleri üzerine düşünmek kaçınılmaz bir sorumluluktur.

1.1 Genel Olarak Yoksulluk Kavramı

Yoksulluk ve sosyal dışlanma, Birleşmiş Milletler Örgütünce dünyadaki en önemli 12 genel sorundan biri olarak kabul edilmiş ve hem ülkemizde hem de dünyanın geri kalanında acil çözüm bekleyen toplumsal sorunların başında gelmektedir[2]. En genel anlamıyla yoksulluk insanların temel gereksinimlerini karşılama olanağına sahip

[2] Ercan Dansuk, **Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi**, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara: DPT Yayını, 1997; United Nations General Assembly Report (6 Eylül 1995).

bulunamaması, kişilerin yaşayabilecekleri minimum yaşam standartlarının olmamasıdır[3]. Başta Birleşmiş Milletler örgütü olmak üzere Dünya Bankası (DB), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi birçok uluslararası örgüt yoksullukla mücadeleye ilişkin birçok çalışmalarda bulunmaktadır.

Yoksulluk kavramı çok boyutlu ve de zamana, mekâna ve mevcut sosyo-ekonomik yapılara göre değişim gösteren bir olgudur. Yoksulluğun boyutlarını ve sonuçlarını kavramak için bu olgunun yer aldığı sosyal, politik ve ekonomik bağlamı bilmek ve tanımlamak oldukça önemlidir.

1.1.1 Yoksulluğun Tanımı

Yoksulluğun nasıl tanımlanması gerektiği öteden beri bir tartışma konusu olmasına karşın, yapılan farklı tanımlar genel olarak geniş kapsamlı olan "mutlak yoksulluk" ve "göreli yoksulluk" tanımları etrafında toplanmaktadır.

Mutlak yoksulluk, hane halkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, mutlak yoksulluğun ortaya çıkarılması için, bireylerin yaşamlarını sürdürebilmelerine yetecek asgari tüketim ihtiyaçlarının belirlenmesini gerekir. Mutlak yoksulluk oranı, bu asgari refah düzeyini yakalayamayanların sayısının toplam nüfusa oranıdır.[4] Mutlak yoksulluk, yoksulluğu en yoğun olarak yaşayan ve elde ettiği geliri sadece fiziki devamlılığını sağlamak için kullanan bireylerin durumunu ifade etiğinden bu yaklaşımında bireyin sosyal bir varlık olduğu ve kendini besleyip hayatta kalmaktan başka gereksinimlerinin de var olduğu göz ardı edilmektedir.

Göreli yoksulluk ise, bireylerin refah düzeyinin, toplumun ortalama refah düzeyinin belli bir oranının altında olması durumudur. Buna göre, toplumun genel düzeyine nazaran geliri ve harcaması belli bir sınırın altında kalan birey veya hane halkı göreli anlamda

[3] Abdülkadir Şenkal, **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**, Alfa Yayınları: İstanbul, Ağustos 2005, s. 392.
[4] TÜİK, 2002 Yoksulluk Calışması Sonucları, TÜİK Haber Bülteni Ankara, (13 Nisan 2004). http://www.tuik.gov.tr/TURKISH/SONIST/YOKSL/140404.htm (12 Temmuz 2009).

yoksul olarak tanımlanır.[5] Göreli yoksullar, gelirden tamamen yoksun olmayıp insan haysiyetine yaraşır bir yaşam sürdürebilmek için yeterli geliri olmayan insanlardır. Bu tür yoksullar, sürekli bir gelir sahibi olmakla birlikte gelir düzeyleri, toplumun ortalama refah seviyesinin altında olmakla birlikte sosyo-kültürel katılım ve eğitim kalitesinden de mahrumdurlar. Kısaca, mutlak yoksullar kadar olmasa da bu kesim de yoksulluk kültüründen nasibini almaktadır.[6]

Bu iki kavrama işlevsellik kazandırılmaya çalışıldığında, genelde parasal göstergeler üzerinden hesaplanmaktadır. Örneğin, mutlak yoksulluk sınırı olarak uluslararası karşılaştırmalarda çoğunlukla kullanılan ölçüt, satın alma paritesiyle düzeltilmiş olarak günde 1 dolarlık günlük harcama seviyesidir. Göreli yoksulluk içinse çoğunlukla benimsenen yöntem, ülke içindeki ortalama gelirin belli bir oranı altında geliri olan bireylerin toplama olan oranının bulunmasıdır. Göreli yoksulluk kavramı ile bir toplumdaki gelir dağılımı arasındaki ilişki ortadadır; bu açıdan bakıldığında, yoksullukla ilgili çalışmaların gelir dağılımına ilişkin olanlarla birlikte sunulmasında bir doğallık bulunmaktadır.

Elbette yoksulluk, bir ülkenin gelişmişlik seviyesi ile de yakından ilişkilidir. İstisna olan ülkeler dışında, genel olarak, azgelişmiş ülkelerde göreli yoksulluk oranı nüfusun %20'si ile %50'si arasında, gelişmekte olan ülkelerde ise % 20'nin altındadır.[7] Yoksulluk, aynı zamanda gelir dağılımındaki adaletsizlikle de çok yakından ilintilidir.[8]

Bir yanda küresel üretim, değişim ve bölüşüm yapılarındaki değişimlerin yer aldığı ve diğer yanda da giderek sosyal devlet ilkesinin giderek göz ardı edildiği bir ortamda yapısal yoksulluk sorunu gittikçe önem kazanmaktadır. Bu durum özellikle geçmiş yıllarda gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki gelir eşitsizliği giderek büyüdükçe daha da vahim bir hal almaktadır. İşte bu sebeple bu çalışma yoksulluğun yapısal boyutuna

[5] TUİK, a.g.e.

[6] Ali Seyyar, Sosyal Siyaset Terimleri (Ansiklopedik Sözlük), Beta Yayınları: Ankara, 2004. http://www.sosyalsiyaset.com/documents/yoksul_ailelere_yonelik.htm, (8 Temmuz 2009).

[7] Amartya Sen. "Poverty: An Ordinal Approach To Measurement", **Econometrica**, c. 44, s. 2, 1976, ss. 219–231; UNDP, **Human Development Report 2007/2008**, Palgrave Macmillan: Basingstoke, 2007.

[8] Gelir dağılımı, bir ülkede belirli bir süre içerisinde üretilen ulusal gelirin bireyler, gruplar veya üretim faktörleri arasında dağılımı olarak tanımlanabilir (Aktan, 2002).

dikkat çeken bir perspektiften yürütülebilecek olup, yoksullukla mücadele konusunun da ancak yoksulluğu yapısal bir sorun olarak gören yaklaşımlar aracılığı ile çözülebileceğini savunacaktır.[9]

1.1.2 Yoksulluğun Ölçülmesi

Yoksulluğun ölçülmesinde ortaya çıkan ilk soru kimin yoksul sayılacağına ilişkindir. Bu konudaki mevcut yaklaşımlar iki ana grupta toplanabilir. Bunlar, sınırlı bir dönem için geliri veya harcamaları önceden saptanmış belirli bir miktarın altında olanların yoksul sayıldığı "mutlak yoksulluk çizgisi yaklaşımı" ve yoksul olanlarla olmayanları ayıran sınır değerini ifade eden yoksulluk çizgisinin, gelir dağılımının belirli bir oranı olarak saptanması gerektiğini öne süren "göreli yoksulluk" yaklaşımıdır.[10]

Yoksulluğu ölçmek için Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (United Nations Development Program -UNDP) önerdiği ve son yıllarda yoğun bir şekilde kullanılmakta olan endeks, "İnsani Yoksulluk Endeksi" (Human Poverty Index-HPI)'dir. Bu endeksle, belirli bir toplum içerisindeki yoksulluğun ölçülmesi hedeflenmektedir. Endekste ortalama hayat seviyesi, temel eğitim, sağlık ve temiz su gibi temel ihtiyaçların ne ölçüde karşılanabildiğini dikkate alan eskisinden farklı bir ölçüm sistemi kullanılmaktadır. Yoksulluk tanımının kapsamına eğitim, sağlık göstergeleri gibi gelir dışı kategorileri de alan bu yaklaşım "UNDP yaklaşımı" olarak da adlandırılmaktadır.[11] Bu göstergelerin yanı sıra, kırk yaşından önce ölme riski taşıyanların oranı, okuma-yazma bilmeyen yetişkinlerin oranı, sağlıklı içme suyuna erişimi olmayanların oranı, sağlık hizmetine ulaşımı olmayanların oranı ile beş yaş altında orta yada ciddi düzeyde düşük ağırlıklı çocuk oranı da İnsani Yoksulluk Endeksi hesaplanırken dikkate alınmaktadır.

---

[9] Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, **Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi**, Ankara: UNDP, 2003.

[10] Dansuk, a.g.e.

[11] UNDP, **Human Development Report 1996**, Oxford: Oxford University Press, 1996. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın yoksullukla ilgili raporlarında yoksulluk yapısal ve geçici olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrıma göre, ülkenin sosyo-ekonomik ve politik yapısı ve kurumları, bu kurumların uzun dönemli oluşumları ve yoksulluğun kuşaktan kuşağa geçişi yoksulluğun yapısal yönlerine işaret ederken; geçici yoksulluk ise mevsimlik işsizlik, enflasyon gibi dönemsel meydana gelen nedenlerden kaynaklanmakta ve kısa dönemli var olmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk sorunu bazı nüfus kesimleri için geçici bir nitelik taşısa da, yoksulluğun daha çok yapısal etmenlere dayandırıldığı bir kavramsal çerçeve içerisinde değerlendirilmek durumundadır.

Yoksullukla yakından ilgili kavramlardan biri de, "İnsani Kalkınma Endeksi" (Human Development Index-HDI)'dir. Ülkelerin ortalama yaşam beklentisi, okuma -yazma, eğitim düzeyi ve yaşam standardının bir ölçüsü olan bu endeks, Amartya Sen tarafından geliştirilmiştir.[12] Geniş kapsamlı bir yoksulluk ölçütü ve refah düzeyini ölçmenin standart bir aracı olan HDI, ülkelerin gelişmiş, gelişmekte olan veya azgelişmiş olup olmadığını belirlemek ve ekonomi politikalarının yaşam kalitesi üzerindeki etkisini ölçmek için kullanılmaktadır. UNDP, 1990 yılında beri her yıl ülkeler için "İnsani Kalkınma Endeksi"ni (HDI) yayınlamaktadır. HDI, 1997 yılından beri yukarıda bahsi geçen "İnsani Yoksulluk Endeksi" ile desteklenmektedir.[13]

1.1.3 Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluğu tek bir nedene dayalı olarak açıklayabilme ve çözümleme olanağı bulunmamaktadır. Yoksulluk, genel olarak yetersiz üretimden ve/veya üretilen değerler karşılığında elde edilen gelirlerin bireyler, bölgeler, sektörler arasında eşit ve dengeli bir şekilde paylaşılmaması sonucu ortaya çıkmaktadır. Bunun ötesinde karşılıklı etkileşim ve ilişkiler içinde hangi nedenin birey bazında daha önemli olduğunu belirleyebilmek de çoğu kez mümkün olmamaktadır. Fakat yine de, sosyo-ekonomik sistem ve yapıya ilişkin sorunların yanı sıra, bireysel bazı durumların da yoksulluk olgusunu doğurabileceğini söyleyebiliriz.[14]

Birey ve hane halkı düzeyinde; iyi bir yaşama kavuşmak için gerekli kaynakların yokluğu ve fırsatlara erişimsizlik sebepleri ile yoksulluk oluşabilmektedir. Toplumsal düzeyde ise, yoksulluğun başta gelen nedenleri, kaynakların, hizmetlerin ve gücün dağılımındaki eşitsizliklerdir.[15] Bu eşitsizlikler, toprak, sermaye, altyapı, piyasalar, kredi,

---

[12] Sen, a.g.m., s. 225.

[13] Harun Önder ve Fikret Şenses, Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluk Düşüncesi, http://dusuncekahvesi.googlepages.com/tr.de.yoksulluk.onder -senses.pdf, (4 Temmuz 2009).

[14] Bülent İlik, **Yoksulluğun Genel Belirleyicileri**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1992.

[15] A. Yılmaz Gündüz. "Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Üzerine Bir İnceleme", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, http://www.e-sosder.com/dergi/1534-55.pdf, C.5, (2006). s.16, ss. 34–55.

eğitim, enformasyon ve danışmanlık hizmetleri biçiminde kurumsallaşmış olabilir.[16] Aynı şey, sosyal hizmetlerin sağlanmasında da geçerlidir. Bunlar arasında eğitim, sağlık, temiz su ve çevre de bulunmaktadır.

Üretim ilişkilerinde ve teknolojide oluşan değişmeler de yoksulluk sorununu yoğunlaştırabilmektedir. Örneğin; büyük oranda bilgisayar teknolojisi kullanımının işsizlik sorununu arttırdığı, bunun gelir güvencesini tehdit ettiği ve dolayısıyla yoksulluk açısından risk gruplarını çoğalttığı ileri sürülebilir.[17]

Gelir dağılımı nispeten dengeli olan toplumlarda yoksulluk oranı da daha düşük seyretmektedir. Gelir dağılımı bozuldukça, yoksulluk da artmaktadır. Genel anlamda bir azgelişmişlik sorunu olarak bilinen yoksulluk ve gelir dağılımındaki eşitsizlik, günümüzde gelişmiş ülkelerde de önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplum içinde bazı grupların diğerlerine göre daha büyük yoksulluk riski taşıdığı bilinmektedir. Örneğin, yaşlılık ve çocuk olma yoksulluk riskini arttıran nedenler arasında yer almaktadır. Cinsiyete bağlı ayrımcılığın yaygın olduğu toplumlarda kadınların yoksulluğu, çalışma boyunca inceleneceği gibi önemli bir yoksulluk kategorisidir. Gelişmekte olan ülkelerdeki okur-yazar olmayanların %60'ını kadınlar oluşturmaktadır. UNDP tarafından yapılan çalışmalarda kadınlar ile erkekler arasında hiçbir ülkede tam eşitlik koşulları yaratılamadığına, sadece 39 ülkede eşite yakın uygulamanın gerçekleştiğine dikkat çekilmektedir. Yoksulluk riski taşıyan bir diğer grup da tek ebeveynli aileler, özellikle de kadınların ebeveyn olduğu ailelerdir.[18]

Kır-kent ayrımının da yoksulluk ile doğrudan bağlantılı olduğu genel olarak kabul görmektedir. Hizmetlerdeki eşitsizlikten en çok kırsal bölgeler zarar görmektedir. Dolayısıyla da gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulların % 77'sinin kırsal bölgelerde yaşaması şaşırtıcı değildir. İnsani gelişmişlik göstergeleri bakımından Türkiye'de kentsel erkek nüfusun % 15'inin kırsal erkek nüfustan, kentsel kadın nüfusunun % 13'ünün kırsal

[16] Fikret Şenses, "Approaches to Poverty and Poverty Alleviation: A Turkish Perspective", A Review Article, **New Perspectives on Turkey**, No.32 Spring, 2007, ss. 199–215.
[17] "Yoksulluk ve Yoksunluk", **Toplum ve Bilim** Sayı 89, Yaz, 2001.
[18] UNDP, **Human Development Report 2001**, Palgrave Macmillan: Basingstoke and New York, 2001.

kadın nüfustan daha iyi konumda olduğu tahmin edilmektedir.[19] Yoksulluk sebebi olarak göç olgusu da ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle, kentsel yoksulluğun önemli sebeplerinin başında, hızlı ve çarpık kentleşme gelmektedir.[20]

Yoksulluk çoğunlukla bir sonraki kuşağa da geçirilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin düşük gelirli olanlarında her bin bebekten 73'ü doğdukları ilk yıl içinde yaşamlarını yitirmektedirler. Bebek ölümleri zengin ülkelerdekinin on katıdır. Sağ kalan çocukların çoğuna eğitim verilememektedir. Ortaokula devam edenler, devam edebilecek çocukların % 40'ını aşmamaktadır. [21]

Ortaya çıkan bu tablo, gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda yoksulluğun gelişme ve büyüme çabalarıyla azaltılamadığını göstermektedir. Dünyanın çeşitli bölgelerinde var olan yoksulluğun, sanayileşmiş ülkelerde bile yaşanması, bugünkü ekonomik modelin bu sorunla mücadele etmek için yeterli olmadığını ve yoksulluğun kapitalizme içkin yapısını bize anımsatmaktadır. Kapitalizmin yoksullukla beraber yarattığı eşitsizlik, gelir uçurumu ve sınıf eşitsizlikleri düşünüldüğünde ise, çeşitli yoksullukla mücadele yöntemlerinin geliştirilmesi gerekliliği son derece aşikârdır.

1.2 Dünyada Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Yöntemleri

Tarihin çok eski dönemlerinden beri var olan yoksulluk ve gelir dağılımındaki eşitsizlik özellikle 20. yüzyıl sonlarında yoğun bir biçimde yaşanan ekonomik, siyasal ve toplumsal krizlerle daha da yaygınlık kazanmış; sivil toplum kuruluşları (STK) ve uluslararası kuruluşların (Dünya Bankası, UNDP gibi) çabalarıyla dünya siyasal gündeminin ön sıralarında yer almaya başlamıştır.

Yoksulluk olgusu, aynı zamanda, toplumdaki ekonomik, sosyal ve siyasal birçok soruna kaynaklık ettiği için yoksulluğu önleyici bazı tedbirlerin alınması, yoksulluğun

[19] Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, **Framework Paper: Poverty And Social Policy In Contemporary Turkey**, İstanbul: TESEV Yayını, 2006.
[20] Denis Merklen, "Policies to Fight Urban Poverty, A General Framework for Action, UNESCO Management of Social Transformations (MOST) Programme", Policy Papers 8, 2001. http://unesdoc.unesco.org/images/0012/ 001235/123507eo.pdf, (04 Temmuz 2009).
[21] UNDP, **Human Development Report 2007/2008**, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008.

azaltılması veya hafifletilmesi, yoksulluğun yol açtığı ve açacağı olumsuzlukların giderilmesi şart olmuştur. Yoksullukla mücadele edilmesinin gerekliliği konusunda fikir birliği olmasına rağmen, bununla nasıl mücadele edileceği konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır.

1.2.1 Dünyada Yoksulluğun Görünümü

Yoksulluğun sebeplerinden biri olduğu ileri sürülen ekonomik küreselleşmenin yoksulluk ve eşitsizliğe yol açıp açmadığı konusunda fikir birliği olduğunu söylemek olanaklı değildir. Özellikle 1980'lerden itibaren gündeme gelen küresel ekonomik politikalar bazı bölgeler için olumlu ve yoksulluğu azaltıcı sonuçlar doğururken, bir yandan da Afrika başta olmak üzere azgelişmiş bölgelerde yoksulluk ve eşitsizliği arttırdığı bilinmektedir. Öte taraftan, yoksulluk daha gelişmiş ülkelerde oransal olarak kısmen daha az ya da belli kesimler açısından yoğun olmakla birlikte yine de varlığını sürdürmektedir. Nitekim UNDP'nin 2007 tarihli İnsani Kalkınma Raporu ve DB'nın 2004 yılı Dünya Kalkınma Göstergeleri Raporu da bu fikirleri desteklemektedir.[22]

UNDP'ye göre dünyada yoksulluk son 10 yılda, önceki 10 yıla oranla beşte bir oranında azalmış durumda olsa da; dünyada hâlâ 1 milyar kişi günde 1 dolardan az parayla geçinmekte, 1 milyar kişinin temiz suya erişimi yok, 800 milyon kişi okuma yazma bilmemekte, 2.6 milyar kişi temizlik ve sağlık koşullarına sahip değil ve örneğin sadece sıtma hastalığı nedeniyle her iki dakikada, üçü çocuk olmak üzere, dört insan hayatını kaybetmektedir.[23]

Aynı raporun verilerine göre**,** gelişmekte olan ülkelerin nüfusunun 1/3 'ünden fazlası (1.5 milyar'dan fazla) günlük 1 dolardan az bir gelire sahiptir. Özellikle Alt Sahra Afrikası ülkeleri yoksulluk oranının en yüksek olduğu ülkelerdir. Bu ülkelerde yaşayan nüfusun yaklaşık yarısının gelir yoksulu olduğu tahmin edilmektedir. 1990'lı yıllarda Doğu Asya ülkeleri ile Çin ve Şili gibi bazı ülkeler yoksul nüfusu azaltmada önemli bir ilerleme kat

[22] UNDP, a.g.e; World Development Report 2004: Making Services Work for Poor People. New York: Oxford University Press.
[23] UNDP, a.g.e., s. 14.

etmelerine rağmen, yoksul insan sayısı yalnız gelişmekte olan ülkelerde değil, İngiltere ve ABD gibi gelişmiş ülkelerde de artmaktadır. Örneğin, yoksulluk sınırı altında yaşayan aile sayısındaki artış oranı İngiltere'de %60, Hollanda'da %40'tır. [24] ABD'de de 2007 ve 2008 yılları arasında reel ücretler artmadığından ve daha fazla sayıda Amerikalı sağlık sigortasını yitirdiğinden ülke hem önemli bir ekonomik krizin eşiğinden geçmiş hem de yoksulluk oranlarında 2000 yılından beri 6 milyonluk bir artış gözlenmiştir. Ozellikle tek ebeveynli hanelerin çokluğu ve bu tip ailelerin yoksulluğu ile dikkat çeken ülkede çocuklu kadınların hane reisi olduğu ailelerde yoksulluk oranı 2007 yılında % 37'yi bulmuştur.[25]

Yoksullukla birlikte hem küresel boyutta, hem ülkeler arasında hem de ulus devlet düzeyindeki eşitsizlikler de giderek derinleşmektedir**.** Başka bir deyişle, gelir eşitsizliği küreselleşen dünyanın en belirgin özelliklerinden biri haline gelmiştir. UNDP'ye göre, dünya nüfusunun yoksul ülkelerde yaşayan %20'lik kesimi ile zengin ülkelerde yaşayan %20'lik kesimi arasındaki gelir oranı 1960 yılında 1/30 iken, 2005 yılında bu oran 1/74'e yükselmiştir. 1980'lerden bu yana, ülke içi gelir eşitsizliği de artarak devam etmektedir. Örneğin, Çin'de genel olarak yoksulluk oranında bir azalma görülmekle birlikte, özellikle kentsel ve kırsal bölgeler arasındaki eşitsizlik artmıştır. Yine, Doğu Avrupa ülkeleri ile bazı OECD ülkelerinde de (İsveç, ABD ve İngiltere gibi) gelir eşitsizliğinde büyük artışlar gözlenmiştir.[26]

Küresel sosyal değişimle birlikte sosyal sorunların da yoğunlaştığı bilinmektedir. Toplumsal şiddet, alkol ve yasal olmayan madde kullanımı, ev içi şiddet, şehrin kenar mahallelerinin kaynaması gibi sosyal sonuçların yeni bir küresel yoksulluk kültürüne işaret ettiğini iddia edenlerin sayısı gittikçe artmaktadır.[27]

1980'li yıllardan beri yaygın olan ve Dünya Bankası'nın da öncülüğünü ve savunuculuğunu yaptığı neoliberal ekonomik düşünceye göre, ekonomik liberalizasyon ve

[24] M, Castells, "The Rise of the Fourth World", **The Global Transformations Reader**, David Held ve Anthony McGrew, Cambridge: Polity Press, 2003. ss. 430–439.
[25] Census Bureau, 2008.
[26] UNDP, Human Development Report 2007/2008, Palgrave Macmillan: Basingstoke, 2007.
[27] David Cheal, **New Poverty Families in Postmodern Society**, Greenwood Press: Westport, Connecticut, London, 2002. ve S. Özbudun, "Küresel Bir "Yoksulluk Kültürü Mü?" **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları,** Yasemin Özdek (ed.), TODAİE Yayını,1 Baskı. Mayıs 202, 2005, s. 55.

entegrasyon, yoksulluğun azaltılması açısından son derece önemli olup küresel ekonomik entegrasyon küresel ekonomik büyümeyi gerçekleştirecek ve bu da küresel ekonomik refah düzeyinin artışına katkıda bulunacaktır.[28] Neoliberallere göre, küreselleşen dünyadaki yoksulluk, küreselleşme sürecinin dışında kalmanın sonucudur. Başka bir deyişle, örneğin Afrika gibi geri kalmış bölgeler global ekonomik entegrasyona dahil olamadıkları için yoksulluk artmıştır. Bu nedenle, neo-liberallere göre, bu bölgeler için en akıllıca çözüm politikası, serbest ticaret, açık finansal piyasalar ve dünya ekonomisi ile daha fazla entegrasyon olacaktır.[29]

Neo-liberaller, dünyadaki yoksulluk trendi ile ilgili görüşlerini Dünya Bankası'nın yoksulluk istatistiklerine dayandırmaktadırlar. Dünya Bankası'na göre, dünyadaki mutlak yoksul oranı (günlük 1 dolardan az geliri olan nüfus) 1990 yılından itibaren azalmaya başlamıştır ve küresel yoksulluk oranlarındaki düşüş devam etmektedir. 1990'ların sonundaki hafif bir artışa rağmen, günümüzde daha az insan aşırı yoksuldur. İyi ekonomik büyüme performansı gösteren ülkelerde, sosyal kalkınma göstergeleri de iyileşmektedir. Fakat, yoksulluk ile ilgili bu olumlu süreç dengeli değildir.[30]

Asıl olarak, dünyadaki yoksulluk trendleri ve yoksulluk -küreselleşme konusundaki yoğun tartışmanın tarafları, değişik istatistikî yöntem ve verileri kullanarak kendi düşüncesini destekleyecek sonuçlara ulaşmaktadır.[31] Dolayısıyla, yoksulluk rakamları, bu alandaki istatistiki bilgi toplamadaki zorluklar, kullanılan farklı istatistiki ölçme yöntemleri, farklı yıllara ait farklı veri setleri gibi sebeplerle farklılık göstermektedir. Yoksulluk ile küreselleşme ilişkisini yansıtan rakamlar incelenirken de bu hususların muhakkak dikkate alınması gerekir.[32]

---

[28] Caroline Thomas, **Global Governance, Development and Human Security: The Challenge of Poverty and Inequality**, Pluto: London, 2000.
[29] Robert Hunter Wade. "Is Globalization Reducing Poverty and Inequality?", **World Development**, C. 32, 2004, ss. 576–578.
[30] Ahmet Köse, Erinç Yeldan ve Fikret Senses, (der.) **Neoliberal Globalization as New Imperialism: Case Studies on Reconstruction of the Periphery**, Nova Science Publishers, 2008.
[31] İ. Karakoyun. "Türkiye'de 1980 Sonrasında Uygulanan Yoksullukla Mücadele Programları: Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP) Örneği: Aydın Uygulaması", MA Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi: Aydın, 2008.
[32] Branco Milanovic. "Global Income Inequality: What It Is And Why It Matters", (First Draft), 2005. http://129.3.20.41/eps/hew/papers/0512/0512001. pdf, (04 Temmuz 2009).

1.2.2 Dünyada Yoksullukla Mücadele

Daha önce de belirtildiği gibi, yoksulluk kavramının uluslararası politik gündemin en üst sırasına tırmanmasında ve küresel bir sorun olarak tartışılmasında BM ve DB gibi uluslararası kuruluşlar ile STK'ların büyük etkisi olmuştur.

DB tarafından 1990 yılında hazırlanan Dünya Kalkınma Raporu tamamen yoksulluk konusuna ayrılmıştır. 2001 yılında yayınlanan Rapor, "World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty" başlığını taşımaktadır. 2002 yılında yayınlanan Rapor (Globalization, Growth, and Poverty: Building an Inclusive World Economy), küreselleşmenin ekonomik büyüme ve yoksulluk üzerindeki etkilerini incelemekte olup yoksulluğun azaltılması için benimsenmesi gereken stratejiyi ortaya koymaktadır.[33] Bu raporların etkisi ve diğer uluslararası kuruluşların çabalarıyla, yoksulluk dünya siyasal gündeminin en ön sıralarında yer almaya başlamış ve yoksullukla ilgili yapılan çalışmalar yeni bir ivme kazanmıştır.

Öte yandan son yıllarda yoksullukla mücadeleye verilen aşırı ehemmiyetin esas sebebinin, son çeyrek yüzyılda uygulanan neo-liberal ekonomi politikalarının olumsuz sosyo-ekonomik etkileri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.[34] 1980'li yıllarda gelişmekte olan ülkelere özellikle Uluslararası Para Fonu IMF tarafından empoze edilen neo-liberal yapısal uyum programlarının istenen sonuçları doğurmadığı; bir çok ülkede devletin sosyal refah harcamalarının azaltılması sonucu ve 1990'lı yıllarda yaşanan finansal krizlerin sonucunda milyonlarca insanın yoksulluğa sürüklendiği görülmüştür. Bu durum, neo-liberal ekonomik politikalara eleştirel bir bakışı gerekli hale getirmiş; ekonomik büyümenin yoksulluğu azaltmak için yeterli olmadığı, sürdürülebilir ekonomik büyüme için yoksulluk ve eşitsizliğin azaltılmasının önemli olduğu vurgulanmaya

[33] Ahmet Selamoğlu ve Nusret Ekin. "Küreselleşme, Rekabetgücü ve Endüstri İlişkilerinde Dönüşüm", **V. Ulusal Endüstri İlişkileri Kongresi**, Türk Endüstri İlişkileri Derneği, 14–15 Kasım 1996, Kamu-İş Yayını, Ankara,1998.

[34] Fikret Şenses. "Yoksullukla Mücadelenin Neresindeyiz? : Gözlem ve Öneriler", **İktisat Üzerine Yazılar I, Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**, A.H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan (der), İstanbul: İletişim Yayınları, 2003,ss. 319–356, Önder ve Şenses. a.g.e.

başlamıştır.[35] Buna göre, yoksulluğun artmasında ve küresel bir nitelik kazanmasında, 1980 sonrasında bütün dünyada yaygın bir şekilde uygulanan IMF ve DB destekli neo-liberal ekonomik politikaları çok büyük rol oynamıştır.[36]

BM Genel Kurulu, uluslararası ve ulusal çerçevede yoksulluğun ortadan kaldırılması için uygun koşullar yaratılması ve yoksulluğun çok yönlü niteliklerini yansıtan konulara ağırlık verilmesini kararlaştırmış; çevre, gıda güvencesi, temiz su temini, konut, sağlık ve insan kaynaklarının geliştirilmesi gibi stratejilerin sektörel ve bölgesel stratejiler çerçevesinde geliştirilmesini gündeme getirmiştir.[37] Bunların yanı sıra, yoksulların suça itilmesi, yoksulluğun kadın boyutu, yoksulluk ve göç, yoksulluk ve gelir dağılımı, yoksulluk ve adalet, yoksulluk ve toplumsal politika, yoksulluk ve girişimcilik gibi özel konuların da ele alınması gerekli görülmüştür. Bu hizmeti yerine getirmek üzere UNDP kalkınma yardımı mekanizmalarını koordine eden ana kurum haline gelmiştir.

Yoksullukla mücadele yaklaşımları, "dolaylı" ve "doğrudan" yoksullukla mücadele yöntemleri olmak üzere iki ana başlık altında incelenebilir. Özellikle 1950'li yıllarda birçok kalkınma iktisatçısı tarafından savunulan ve 1980'li yıllarda neo-liberal kalkınma modeli ile tekrar gündeme getirilen dolaylı yaklaşıma göre, yoksulluğun azaltılmasında en iyi yol gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmesini hızlandırmak ve altyapıya daha çok yatırım yapmaktır.[38] Önemli olan ekonomik kalkınma ve büyümeyi gerçekleştirmektir. Bu anlamda da, yoksulluğu azaltmaya veya önlemeye yönelik sosyal yardım ve transfer benzeri uygulamalara ihtiyaç yoktur. Bu yaklaşıma göre, kalkınma ve ekonomik büyümenin olumlu etkileri zamanla toplumun bütün kesimlerine yayılacak ve yoksulluk azalacaktır.[39]

---

[35] Ravi Kanbur ve David Vines. "The World Bank and Poverty Reduction: Past, Present and Future", **The World Bank: Structure and Policies,** C. L. Gilbert ve D. Vines (der.), Cambridge: Cambridge University Press, 2000,ss. 87–107.
[36] Michel Chossudovsky, **The Globalisation Of Poverty: Impacts Of IMF And World Bank Reforms**, Zed Books: London, 1997.
[37] UNDP, **Human Development Report 2001**, Palgrave Macmillan: Basingstoke and New York, 2001.
[38] Karakoyun, a.g.e.
[39] Kanbur ve Vines, a.g.e.

Yoksullukla mücadelenin dolaylı yaklaşım çerçevesinde ele alınmasına karşı yapılan başlıca eleştiri; bu yaklaşımın, ekonomik büyüme sürecinin bölüşüm ve yeniden dağılım üzerindeki etkisini göz ardı ettiği yönündedir. Açıktır ki, büyüme tüm toplum kesimleri tarafından eşit oranda hissedilen homojen bir süreç değildir. Büyümenin yapısına ve belirli yerel özelliklerine bağlı olarak gelişen bu süreçten devletin geliştireceği çeşitli yeniden dağılım mekanizmaları olmadan yoksul kesimlerin nasıl ve ne ölçüde etkileneceğini önceden kestirmek güçtür. Nitekim 1950'li yılların uygulamalarının gösterdiği gibi, ekonomik büyüme, yoksulluğu azaltmada tek başına yeterli bir araç değildir.[40]

Yoksullukla mücadelede doğrudan yaklaşıma göre ise, yoksulluğun azaltılması ve olumsuz etkilerinin hafifletilmesi için ekonomik büyüme gerekli olmakla birlikte tek başına yeterli değildir. Bu nedenle, ulusal gelirin daha eşitlikçi bir şekilde bölüşülmesi gerekmektedir. Doğrudan yaklaşıma göre, yoksullukla mücadelede devletin daha aktif bir rol üstlenmesi ve "sosyal devlet"e dönüşmesi gerekir. Yani, ünlü düşünür Karl Polanyi tarafından önerildiği gibi, devlet ekonominin işleyişi ve elde edilen hâsılanın bireyler ve sektörler arasında dağıtımını tamamen piyasa mekanizmasına bırakmamalıdır.[41] Aktif devlet anlayışını savunanlar özellikle yeniden dağılım politikaları ile devletin piyasa ekonomisinde ortaya çıkan yoksulluk ve gelir dağılımında adaletsizlik sorunları ile mücadele etmenin önemine dikkat çekmektedirler.

Bu çalışmada da savunulan bu tür bir yaklaşım, yoksullukla mücadele ve toplumsal dışlanma riskin azaltılması için devlete düşen bazı görevler olduğunu; devletin bu görevlerini yerine getirebilmesi için bir sosyal yardım sistemi kurması gerektiğini; ve kalkınma stratejisi ile sosyal yardımları yoksullar için sosyal bir "hak" olarak biçimlendirmenin önemini vurgulamaktadır.

[40] Kanbur ve Vines, a.g.e., ss. 87–107.

[41] Karl Polanyi, liberallerin savunduklarının aksine kapitalizmde bireyin özgürlüğünün, sermayenin sosyal denetim altında olmasına bağlı olduğunu savunmuştur. Piyasa ve onu sınırlamaya yönelik karşıt hareketleri modern toplum dinamiklerinin çift yönlü hareketi olarak nitelendiren Polanyi'ye toplum ve devlet tarafından oluşturulacak koruyucu karşı hareketlerle; devlet müdahalesi ve sosyal hukuk yoluyla piyasanın toplumsal ve siyasal kurumlardan tümüyle kopmasının ya da onlardan bağımsızlaşmasının önüne geçilmelidir. Daha fazla ayrıntı için bkz. Karl Polanyi. **Büyük Dönüşüm**, İstanbul: Alan Yayınları, 1996,ss. 136–140.

1.3 Türkiye'de Yoksulluğun Boyutları

1.3.1 Türkiye'de Yoksulluğun Görünümü

Genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'de yoksulluğun ortaya çıkmasında işsizlik, ülkede yaşanan ekonomik krizler, bireyler arası gelir dağılımındaki dengesizlikler, sosyal güvenceye sahip olamama, ülkemizde uygulanan çeşitli ekonomik politikalar gibi nedenlerin etkili olduğu söylenebilir.

En detaylı yoksulluk rakamlarını kullanıma sunan 2008 yılı TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi'ne göre, Türkiye'de yoksulluk riski ile karşı karşıya olanların toplam nüfusa oranı %17.11'dir ve bu da AB üyeleri ve aday ülkeler arasındaki en yüksek oran olarak göze çarpmaktadır.[42] Gençler arasında yoksulluğun yaşlılara oranla çok daha yüksek oranlarda olduğu Tablo 1'de görülmektedir. Çocuk yoksulluğu oranı ise %25.53 olup bu da AB üyeleri ve aday ülkeler arasında en yüksek orandır (Bkz. Tablo 1). Türkiye'de yoksulluğun özellikle çok çocuklu aileleri tehdit ettiğinin altını çizmek oldukça önemli gözükmektedir. Ayrıca çalıştığı halde yoksul konumunda bulunanların oranının, toplam nüfusun %50'sine yakın olduğu iddia edilmektedir.[43]

Tablo 1 – Yaş Gruplarına ve Cinsiyete Göre Yoksulluk Oranları (yüzde)

	Türkiye	AB15	AB25	Bulgaristan	Romanya
Erkek	16.70	14	15	14	17
Kadın	17.52	16	17	17	18
Toplam	17.11	15	16	16	17
0-15	25.53	18	19	19	22
16-24	19.62	19	20	22	20
25-64	16.19	16	19	18	15
65+	15.75	19	19	15	20

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Bütçe Anketi, 2008 ve EUROSTAT, 2006.

[42] TÜİK, Hanehalkı Bütçe Anketi, 2008 ve EUROSTAT, 2006.
[43] Ali Seyyar. "Yoksul Ailelere Dönük Sosyal Politikalar", **T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı IV. Aile Şurası Bildirileri**, Ankara, 2004.

Türkiye'de 1980 sonrasında yapılan yoksulluk odaklı çalışmalarda daha çok gelire veya tüketim harcamalarına dayanarak tanımlanan göreli yoksulluk sınırı, gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırları, ortanca (medyan) gelirin yarısına eşit olarak tanımlanan göreli yoksulluk sınırı ve kişi başı günde 1 $, 2,15 $ ve 4,30 $ gelir ve tüketim harcaması kısıtları ile ele alınmıştır[44]. Ercan Dansuk'un 1997'de yaptığı araştırmada 1973 ve 1987 yılları arasındaki yoksulluk ele alınırken, Türkiye'de ilk kez tüketim harcamaları temelinde oluşturulan yeni bir yaklaşım ile yoksulluk oranı hesaplanırken, yoksulluk ile sosyal göstergeler arasında ilişki kurulmuştur[45]. Bu çalışmada yaygın olarak kullanılan mutlak ve göreli yoksulluk tanımlarına göre yapılan hesaplamalara ek olarak tüketim harcamasına göre yoksulluk düzeyi de hesaplanmaya çalışılmıştır.

Özcan Dağdemir'in 1999'da yayımladığı "Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi 1987 – 1994" başlıklı çalışmasında Devlet İstatistik Enstitüsü'nün Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi'ni temel alarak 1987 ve 1994'e ait anketlerle karşılaştırmalı bir yoksulluk analizi gerçekleştirmiştir[46]. Aynı araştırmada gelir dağılımının 1987 – 1994 sürecinde yoksulluk sorununun temel belirleyicisi olduğu belirlenmiştir. Recep Dumanlı'nın 1996 yılında gerçekleştirdiği "Türkiye'de Yoksulluk Sorunu ve Boyutları" çalışması da Devlet İstatistik Enstitüsü'nün Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları anketlerini temele almıştır[47]. Bu çalışmada dengeli ve yeterli beslenmeyi sağlayacak olan günlük kalori miktarından yola çıkılarak yoksulluk sınırları çizilmiş ve Hacettepe Üniversitesi tarafından hazırlanan günlük 2450 kalori alımını sağlayacak besin- kalori tablosu kullanılmıştır. Yine 1996'da Güzin Erdoğan'ın gerçekleştirdiği "Türkiye'de Bölge Ayrımında Yoksulluk Sınırı Üzerine Bir Çalışma" başlıklı çalışmada da aynı veritabanı kullanılmış, asgari alınması gerekli kalori miktarı yaklaşımından hareketle hane halklarının asgari gıda gereksinim maliyetleri Türkiye geneli, kent, kır ve yedi coğrafi bölge özelinde irdelenmiştir[48].

---

[44] Ayşe Buğra ve Tolga Sınmazdemir, "Yoksullukla Mücadelede İnsani ve Etkin Bir Yöntem Nakit Gelir Desteği," Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, 2002.
[45] Dansuk, a.g.e.
[46] Özcan Dağdemir, "Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi: 1987–1994'', **H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 17, Sayı 1, 1999, ss. 23–40.
[47] Recep Dumanlı, **Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları**, DPT Uzmanlık Tezi, No.2449, Haziran 1996, s. 65.
[48] Güzin Erdoğan, **Türkiye'de Bölge Ayrımında Yoksulluk Sınırı Üzerine Bir Çalışma**, DİE Uzmanlık Tezi, No:160, 1996.

Oğuz Işık ve Melih Pınarcıoğlu'nun 2001'de yayımlanan "Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği" başlıklı çalışmalarında[49] ise kentli yoksulların kendi içinde ayrışma potansiyeli olan bir grup olduğu varsayımından hareketle 'nöbetleşe yoksulluk terimi' kullanılmış; kente önceden gelmiş göçmen grupları ile kentte imtiyazlı konumda bulunan bazı grupların, kente daha sonradan gelen kesimler ile imtiyazsız gruplar üzerinden zenginleşmeleri bu terimle ifade edilmiştir. Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder'in 2003'te yaptıkları "Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi" başlıklı çalışmada ise son yıllarda Dünya'da ve Türkiye'de ortaya çıkan yeni yoksulluk biçimleri İstanbul özelinde ele alınarak günlük hayatta sürekli bir iş bulamama, kayıtdışı istihdam içerisinde yer alma ve kayıtdışı istihdamın payının giderek artması, işsiz kalma, kendi hesabına çalışma olanağının ortadan kalkması ve bunun getirdiği ekonomik / kültürel dışlanma boyutları irdelenmiştir[50].

Bu çalışmalar dışında Dünya Bankası'nın 2000 yılında Türkiye'deki yoksulluğu irdelediği araştırması[51] da gene 1987 ve 1994 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Anketlerine dayandırılmıştır. Bu çalışma ile Türkiye'nin 1980 – 2000 dönemine ilişkin sosyal göstergelerde görülen iyileşmeler ile mutlak yoksulluktaki düşüş belgelenmiştir. Buna göre yoksulluk ile en güçlü bağıntısı olan özgül faktör eğitim olarak bulgulanmıştır: hanehalkının yoksulluğunun belirlenmesinde hanehalkı reisinin eğitim düzeyi önemli rol oynamaktadır. Dünya Bankası'nın 2005'te hazırladığı Doğu Avrupa odaklı bir başka yoksulluk araştırmasında ise Türkiye bir karşılaştırma ölçütü olarak ele alınmıştır. Bu çalışmada da Türkiye'deki yoksulluğun 1998 – 2003 döneminde düşüş eğilimli olduğu savlanmıştır[52]. Bu çalışmada Türkiye'deki kızların hâlâ önemli bir bölümünün ilk ve orta dereceli okullarda daha az temsil edildiği, diğer yandan anne ölümleri oranları açısından ülkenin orta gelirli bir ülkeye göre çok geride olduğu belirtilmiştir.

---

[49] Oğuz Işık ve Melih Pınarcıoglu, **Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği**, 1.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
[50] Buğra ve Keyder, a.g.e.
[51] World Bank, **Turkey: Economic Reforms, Living Standards and Social Welfare Study**, Economic Report, Washington: 2000, Report Number 20029-TU.
[52] World Bank, "Growth, Poverty and Inequality: Eastern Europe and Former Soviet Union" , 2005, http://siteresources.worldbank.org/INTECA/Resources/complete-eca-poverty.pdf . (31 Mart 2010)

Yoksulluk verileri incelenirken akılda tutulması gerekilen bir şey de, daha önce vurgulandığı gibi, Türkiye'deki yoksullukla ilgili rakamların değerlendirilmesinde, kullanılan ölçme yöntemi ve veri setlerindeki farklılıkları ve sınırlılıkları dikkate almak gerekliliğidir. Bir yandan da, Mustafa Sönmez ve Fuat Ercan gibi iktisatçıların belirttikleri üzere, bir çok gelişmekte olan ülke gibi, Türkiye'de de yoksullukla ilgili sistemli ve güvenilir bir ölçme ve değerlendirme sisteminin oluşturulduğunu ve sağlıklı yoksulluk istatistiklerinin olduğunu söylemek ne yazık ki mümkün değildir.[53]

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan ve yukarıda da alıntılanan 2008 yoksulluk çalışması sonuçlarına göre[54], 2005 yılında Türkiye'de fertlerin yaklaşık %0.54'ü sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, %17.11'i ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır.[55] 2005 yılında, 4 kişilik hanenin aylık açlık sınırı 190 TL, aylık yoksulluk sınırı ise 487 TL'dir. Tarımın çözülme sürecine girdiği son yirmi-otuz yılın ardından, kırsal bölgelerdeki yoksulluk oranları kent yoksulluğuna kıyasla büyük tırmanışa geçmiştir: Kentsel yerlerde yaşayanların yoksulluk oranı %9.38 iken, kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanlarda yoksulluk oranı % 34.62'ye kadar çıkmıştır.

Yoksulluk riski kişilerin çalışma durumlarına göre de değişmektedir: 2008 yılında ücretli-maaşlı çalışanlarda yoksulluk oranı % 6.23 iken, yevmiyeli çalışanlarda bu oran % 31.67, işverenlerde % 4.6 ve kendi hesabına çalışanlarda % 26.61 olmuştur. En yüksek yoksulluk riskine sahip olan tarım sektöründe çalışanlarda yoksulluk oranı 2002 yılında % 36.42 iken, 2008 yılına gelindiğinde bu oran %37.97'ye varmıştır. Sanayi sektöründe çalışanlarda ise yoksulluk oranlarındaki azalma dikkat çekicidir: Kriz döneminin de etkileri olması muhtemelen olan 2002 yılı rakamlarına göre sanayi sektöründe çalışanların yoksulluk oranı % 20.99 olmuş iken, bu oran 2008 yılına gelindiğinde %9.71'e kadar gerilemiştir. Bu veriler Türkiye'de kırsal yoksulluğun kentsel yoksulluğa oranla hala çok daha ciddi bir sorun olduğunu kanıtlamaktadır. Üç yıllık periyoda bakıldığında yoksulluk

[53] Erhan Üstündağ, "Sermaye Açlıkla Terbiye Edip İstatistiğini Tutuyor", http://bianet.org/bianet/bianet/103833-sermaye-aclikla-terbiye-edip-istatistigini-tutuyor , (31 Mart 2010)

[54] TÜİK, Hanehalkı Bütçe Anketi, 2008.

[55] Dünya Bankası tarafından yapılan bir çalışmaya göre ise, 2006 yılında Türkiye'de yoksulluk sınırının altında yaşayan nüfus oranı % 27'dir (World Bank, Turkey at a Glance, 2006, http://devdata.worldbank.org/AAG/tur_aag.pdf, (15 Temmuz 2009)

oranında en belirgin düşüşün görüldüğü sektör hizmet sektörü olmuş; 2002 yılında %25.82 olan yoksulluk oranı, 2008 yılına gelindiğinde %6.82'ye düşmüştür.

Yine TÜİK 2008 verilerine göre, eğitim durumu yükseldikçe yoksul olma riski azalmaktadır: Okur-yazar olmayanlarda yoksulluk oranı %26.31 iken, ilköğretim mezunlarında bu oran %17.20, lise ve dengi meslek okulları mezunlarında %5.64, yüksekokul, fakülte ve üstü mezuniyete sahip fertlerde %0.71 olmuştur.

Dünya Bankası tarafından yapılan bir çalışmaya göre ise[56], 2006 yılında Türkiye'de yoksulluk sınırının altında yaşayan nüfus oranı %27'dir. Yoksulluk dışındaki diğer bazı sosyal göstergeler de Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Türkiye'de Yoksulluk ve Diğer Sosyal Göstergeler

Gösterge Sayı/Oran Yıl	
Yoksulluk (ulusal yoksulluk sınırının altındaki nüfus)	%17.81
Kentsel Nüfus (toplam nüfusa oranı)	%67
Yaşam Beklentisi (yıl)	70
Bebek Ölüm Hızı	%0.28
Çocuk Kötü Beslenmesi (5 yaş altı çocuklara oranı)	%4
Sağlıklı İçme Suyuna Ulaşım (toplam nüfusa oranı)	%96
Okur-yazar Oranı (15 yaş üstü nüfusa oranı)	%87
Toplam İlköğretime Kayıt (okul çağındaki nüfusa oranı)	%93
Erkeklerin İlköğretime Kayıt Oranı	%96
Kızların İlköğretime Kayıt Oranı	%90

Kaynak: World Bank, Turkey at a Glance 2006, http://devdata.worldbank.org/AAG/tur_aag.pdf, 07.07.2009.

[56] World Bank, Turkey at a Glance 2006, http://devdata.worldbank.org/AAG/tur_aag.pdf, 07.07.2009.

Yukarıdaki tabloda da açıkça görüldüğü üzere, Türkiye'deki kentsel nüfus kırsal nüfusu tam olaran ikiye katlamış vaziyettedir. Buna rağmen %87'lik okur-yazar oranı, binde 2,8'lik bebek ölüm hızı ve 70 yıllık yaşam beklentisi olan ülkemizin hala gelişmiş ülkelerin ortalamalarının çok altında kaldığı belirtilmelidir.

1.3.2 Türkiye'de Yoksulluğun Sebepleri

Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yoksulluğun nedenleri, üzerinde durulması gereken bir olgudur. Özellikle kırılgan toplumsal yapısı ve gelişmekte olan bir ülke olmasından dolayı yoksulluğun boyutları giderek büyümekte ve üstesinden gelinmesi çok zor bir hal almaktadır. Türkiye nüfusunun çok büyük bir bölümü yoksullukla boğuşmakta ve yoksulluğun getirdiği yoksunluklarla baş edemez duruma gelmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'de yoksulluğun ortaya çıkmasında; işsizlik, yoksul bireyin özellikleri, ülkede yaşanan ekonomik krizler, bireyler arası gelir dağılımındaki dengesizlikler, sosyal güvenceye sahip olamama, ülkemizde uygulanan çeşitli ekonomik politikalar gibi nedenlerin etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca her toplumda, bazı toplumsal grupların yoksulluk riski diğerlerine göre daha fazla olmuştur. Türkiye'de yoksulluk riski taşıyan sosyal grupları "etnik azınlıklar, engelliler, kadınlar, uzun dönemli işsizler, kırsal kesimde yaşayanlar, büyük ailelerdeki çocuklar ile yukarıda adı geçenlerin çeşitli kombinasyonları" olarak tanımlayabiliriz.[57]

Göç, Türkiye'de de yoksulluğun en başta gelen sebepleri arasında yer almaktadır. Türkiye, hem başka bir ülkeden savaş nedeniyle gelen mülteciler olgusunu (İran-Irak Savaşı mültecileri ve Bosna'dan Türkiye'ye yapılan göç gibi), hem 1950'li yıllardan itibaren giderek artan kırdan kente göç olgusunu, hem de 1984'ten beri Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki savaş nedeniyle zorunlu göç olgusunu yaşayan bir ülkedir.[58] Güvenlik nedeniyle kitlesel göç edenlerin yaşam kalitesinin düşüklüğünün yanı sıra kentsel süreçlere adaptasyonlarının zorluğu nedeniyle sosyal dışlanmaları söz konusu

57 Tamer Aker ve diğerleri, **Türkiye'de Ülke İçinde Yerinden Edilme Sorunu: Tespitler ve Çözüm Öneriler**, TESEV: İstanbul 2005.
58 Buğra ve Keyder, a.g.e.

olabilmektedir. Dolayısıyla psikolojik yoksunluklar ile reel yoksulluk bir araya gelebilmekte, göçmen nüfuslarda yoksulluğun yoğunlaşmasına neden olabilmektedirler.

Yoksulluğun en önemli sebeplerinden biri de işsizliktir. Gelişmişlik düzeylerine göre farklılık göstermekle beraber tüm ülkelerin en önemli sorunlarının başında işsizlik sorunu yer almaktadır. Avrupa ülkelerinde 1960'lı yıllarda %3 seviyelerinde olan işsizlik oranı, 1970 yılından itibaren düzenli bir artış göstererek yapısal bir nitelik kazanmış ve 1997 yılında AB işsizlik ortalaması en yüksek seviyesine (%10.6) ulaşmıştır. AB (15) ülkelerinde 2003 yılında %7.9 olan işsizlik oranı 2004 yılında %8.0 olmuştur.[59] Türkiye'de ise 2005 yılında %10.6 olan işsizlik oranı, 2006 yılında 0.3 puanlık bir artışla %10.9'a yükselmiştir. 2007 yılı Haziran ayı itibarı ile, Türkiye genelinde işsiz oranı ise 0.5 puan gerileyerek %10.4 olarak gerçekleşmiştir. Kentsel alanlardaki işsizlik oranı 1 puanlık azalışla % 12.1 ve kırsal bölgelerdeki işsizlik oranı ise 0.2 puanlık artışla %7.8 olmuştur.[60]

Türkiye'nin genel durumuna bakıldığında, gelir dağılımındaki adaletsizlik belirgin bir şekilde göze çarpmaktadır. Zengin ile yoksul arasındaki gelir uçurumunun son ekonomik kalkınma politikalarıyla arttığı gözlenmiştir. Ayrıca bölgesel düzeyde de yoksulluk çizgisi altında yaşayanların oranı kentlerde ve kırsalda değişim göstermekte ve farklı trendler izlemektedir. Bölgesel düzeyde kentsel yoksulluk oranları Doğu Anadolu'da %46.6, İç Anadolu'da %32.9, Güney Anadolu'da %13.1, Kuzey Anadolu'da %7.4 iken kırsal alanlarda ise, Doğu Anadolu'da %43.5, İç Anadolu'da %23.1, Batı Anadolu'da %4.4, Güney Anadolu'da %20.8, Kuzey Anadolu'da %8.2'dir.[61] Bu veriler ülkenin doğusundaki yoksulluk ve az gelişmişlik sorununa dikkat çekmektedir.

1.3.3. Türkiye' de 2001 ve 2009 Ekonomik Krizinin Yoksulluğa Etkisi

Ekonomik krizler milli hâsılada ani düşüşlere ve yoksullukta hızlı artışlara sebep olabilmektedir. Sermayenin geri döndürülemez bir şekilde kaybedilmesi gibi zararlara yol

[59] İŞKUR, **Genel Kurul Raporu**, Türkiye İş Kurumu Yayını: Ankara, 2006.
[60] TÜİK, "Hanehalkı İşgücü Araştırması 2007 Mart Dönemi Sonuçları" Haber Bülteni (15 Haziran 2007, Sayı: 93): Ankara, http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=512, (31 Mart 2010)
[61] N. Üstündağ ve C. Yoltar. "Bölgesel Kalkınma ve Sosyal Politika", **Sosyal Politika Forumu**: Istanbul Boğaziçi Universitesi, Istanbul: 2007.

açması nedeniyle, yalnızca yoksul kişilerin mevcut hayat standartları etkilenmez; bunun yanı sıra, bu kişilerin yoksullukla mücadele güç ve yetenekleri de olumsuz yönde etkilenir. Yoksul çocuklar arasında okul bırakma oranları, ekonomik kriz dönemlerinde büyük artış gösterebilmektedir. Yoksul hane halkı, yetersiz beslenmeye zorlanmakta ya da zaten yetersiz olan varlıklarını çok düşük fiyatlara satmak zorunda kalmaktadırlar. Meydana gelen çeşitli geri döndürülemez kayıplar gelecekteki iktisadi büyümeyi azaltarak, kronik yoksulluğu daimi hale getirebilmektedir. Bu nedenle, ekonomik krizlerin meydana gelmeleri halinde yoksul kişilerin korunmasına ehemmiyet verilmesi gerekmektedir.

Nitekim Türkiye'de de yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadele konusu, özellikle 2001 krizinin su yüzüne çıkmasına yardım ettiği büyük sefalet manzaralarıyla gündeme geldi. Krizin aşılması ve ekonomik büyüme sürecinin yeniden başlaması da, işsizlik ve yoksulluğun ortadan kalkması sonucunu vermedi. Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP) kapsamında yapılan Dünya Bankası tarafından 2003 yılında yapılan bir araştırma, Türkiye'deki 1999 depremi ile 2000 -2001 ekonomik krizlerinin yoksulluk üzerine negatif etkilerini ve bunlarla baş etme stratejilerini belirlemek; gelecekte benzer risklerle karşılaşıldığında pozitif baş etme mekanizmalarını geliştirmek amacını taşımaktadır. [62] Bu Rapor'a göre, 1994 yılından beri mutlak (aşırı) yoksulluk pek değişmemiş olup uluslararası standartların oldukça altında kalmıştır. 2001 yılında, Dünya Bankası'nın mutlak yoksulluk sınırı olarak belirlediği kişi başına günlük 1 ABD Doları'nın altında geliri olan nüfus oranı yüzde 3'tür. Gelir eşitsizlikleri pek değişmemiş olup uluslararası standartların üstünde seyretmiştir.[63]

Aynı rapora göre, 1994–2001 yılları arasında Türkiye'de yaşanan ekonomik krizler kentsel yoksulluğu arttırmıştır. Kentlerdeki nüfusun yaklaşık beşte biri aşırı yoksul konumundadır (Bkz. Tablo 3). Bu durumun en önemli sebeplerinden biri, kentlerdeki kayıt dışı ve mevsimsel istihdam olanaklarındaki azalma olmuştur. Yoksullar, geleneksel olarak yoksullukla başa çıkmak için akraba ve komşularının yardımından yararlanmaktadır. Ancak, bu geleneksel mekanizmalarda da son yıllarda bir azalma görülmektedir.

[62]World Bank, a.g.e.
[63] World Bank, a.g.e., s. 11.

Türkiye genelinde aşırı yoksul nüfus sayısında önemli bir değişme olmamasına rağmen, özellikle eşitsizlik artmıştır. Rapora göre, Türkiye'de aşırı yoksulluk Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yoğunlaşmıştır. Eğitim harcamalarını karşılayamama ve çocuk işgücünden elde edilen kayıt dışı kazançlar sebebiyle, istemeyerek de olsa, bazı yoksul aileler çocuklarını okuldan almak zorunda kalmışlardır. Ciddi hastalıklar, yoksullar için ailenin günlük beslenme ihtiyacını karşılamaktan sonraki en önemli sorundur.[64]

Tablo 3: Türkiye İşgücü Piyasası

	Türkiye		**Kentsel**		**Kırsal**	
Yoksulluk Oranı (%)	**1994**	**2001**	**1994**	**2001**	**1994**	**2001**
Minimum Gıda Maliyeti	11.5	18.4	8.7	17.2	20.2	21.5
Temel Gereksinmeler Maliyeti	29.5	42.1	20.0	37.8	42.5	44.7

Kaynak: Özcan Dağdemir, "Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk Sorunu ve Yoksulluğun Analizi: 1987–1994'', **H.Ü.İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 17, Sayı 1, 1999, s. 492.

2009 yılına gelindiğinde ise, Amerika'da başlayan mortgage krizini takiben zamanında önlem alınmaması sonucu kriz dünyanın birçok ülkesine daha yayılmıştır. 2007-08'den itibaren var olan bu kriz, günümüze kadar yaşanmış olan krizlerden "başlangıcından itibaren küresel olma" özelliği ile ayrılmaktadır.[65]

Türkiye ekonomisi de ABD'de durgunluğun yayılmasından etkilenmeye başlamıştır. "Son OECD raporuna göre, Türkiye'de 2009 yılında büyümenin %2'nin altına ineceği tahmin edilmektedir."[66] 2009 yılının ilk yarısında gerçekleşen sanayi üretimindeki %5,8'lik gerileme, son 6 yılın düşüş rekoru olurken, küresel krizin Türkiye'yi ne oranda etkileyeceği sorusuna da bir ipucu teşkil eder. [67]

[64] World Bank, a.g.e., ss. 35–36.
[65] N. Ferguson, "The End of Prosperity?", **Time**, October 13, 2008, ss. 18 -21.
[66] A. Ozçiçek "Dünyada ve Türkiye'de Ekonomik Krizler", 2009. http://www.lpghaber.com/Dunyada-Ve-Turkiye-de-Ekonomik-Kriz--haberi-155939.html (12 Ağustos 2009).
[67] "Kriz Ne Zaman Sona Erecek?", Milliyet, (21 Aralık 2008). http://www.milliyet.com.tr/Ekonomi/SonDakika.aspx?aType=SonDakika&ArticleID=1030792, (7 Ağustos 2009).

1.3.4. Türkiye'de Yoksullukla Mücadele ve Çözüm Önerileri

1961 ve 1982 Anayasalarında öngörülen "sosyal devlet" niteliğine rağmen, Türkiye, giderek artan ve kronikleşen yoksulluk sorununa karşı kalıcı bir çözüm stratejisi üretememiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, 1980'li yıllarda IMF ve DB gibi uluslararası kuruluşlar tarafından hayata geçirilen Yapısal Uyum Programları gelişmekte olan ülkelerde genel olarak devlet harcamalarının ve özellikle de refah harcamalarının azalmasına yol açmıştır. Bu durumun ise, yoksulluğun derinlik kazanmasına ve yaygınlaşmasına katkıda bulunduğu söylenmektedir.

Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'de de sosyal refah harcamalarının düzeyi, Cumhuriyet'in kuruluşundan beri düşük olmuştur. 24 Ocak sonrası uygulanan IMF ve DB destekli neo-liberal ekonomi politikalarının etkisiyle ve yaklaşık hükümet harcamalarının yarısını bulan borç faizi ödemeleri sebebiyle, hükümetler, yoksullukla mücadele için gerekli kaynakları ayıramamaktadır.[68]

Yoksulluğun yaygınlaşması ve etkilerinin derinden hissedilmesi, yoksullukla mücadelenin etkin ve yoğun bir şekilde yürütülmesini gerekli kılmıştır. Bu nedenle, başta hükümetler olmak üzere, uluslararası kuruluşlar ve STK'ların katkı ve destekleriyle bir takım yoksullukla mücadele program ve projeleri uygulamaya konulmuş ve yoksullukla mücadele amacı taşıyan kurumlar oluşturulmuştur.

Yoksullukla direkt mücadele politikalarından biri olarak 1976 yılında yoksul, yaşlı, malul ve sakatlara aylık ödeme yapılmaya başlandıysa da bu ödeme zamanla değerini yitirmiş ve yetersiz bir araç haline gelmiştir.[69] Günümüzde yoksullukla mücadelenin en önemli araçlarından olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) ise 1986 yılında kurulmuştur. Arın Hünler'in (2005) belirttiği üzere, "SYDTF'nin kuruluşuna etki eden dış nedenler 24 Ocak kararlarının arkasındaki uluslararası kuruluşlar olan Dünya

[68] Buğra ve Keyder, a.g.e.
[69] S. Sallan Gül, Yoksullukla Mücadelede Faf-Fuk-Fon ve Yeşil Kart Uygulaması, 2003, s. 54. http://www.tusiad.org/yayin/gorus/55/11.pdf, (5 Ağustos 2009).

Bankası ve IMF'nin politikalarıdır. Dönemi için çok büyük bir kaynak (400 milyar TL) kullanması planlanan Fon'un ekonomiyi kontrol altında tutan uluslararası kuruluşların kabulü olmadan kurulamayacağı açıktır."[70]

Fon'un temel kuruluş amacı, "sosyal güvenlik şemsiyesi altında olmayan, yoksul, kimsesiz, muhtaç ve düşkün vatandaşlara yönelik devletin tüm sosyal sorumluluklarını yerine getirmektir."[71] Yeni düzenleme ile Başbakanlığa bağlı bir genel müdürlüğe dönüştürülen kurumun uygulayıcıları illerde ve ilçelerde faaliyet gösteren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'dır. SYDTF tarafından bu vakıflara aktarılan gelirin kaynakları ise diğer fonlardan yapılan aktarmalar, gelir ve kurumlar vergisi çerçevesinde alınan ilave %4 vergiler, trafik cezalarının yarısı, Radyo Televizyon Üst Kurulu gelirlerinin %15'i ve çeşitli kaynaklardan sağlanan bağışlardır.[72] İhtiyaç sahipleri bu vakıflara başvurarak çeşitli sosyal yardım programlarından yararlanabilmektedirler. Sağlık, eğitim, aile yardımı, gıda-yakacak yardımları ve periyodik yardımlar bu kapsamda uygulanan sosyal yardım programlarını oluşturmaktadır.

Ayrıca, 1991 yılında başlatılan Yeşil Kart uygulaması ile de herhangi bir sosyal güvencesi olmayan yoksullara ücretsiz sağlık hizmeti temin edilmeye başlanmıştır. 2009 yılına gelinene kadar bu uygulamada zaman zaman sorunlar yaşanmış olsa da, özellikle 2007 yılında gerçekleşen Sağlık Reformu'nun ardından yeşil kart sistemi iyice rayına girmiş durumdadır.

Yoksullukla mücadelede etkili bir hale getirilebilecek başka bir uygulamayı da Dünya Bankası'nın Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP) kapsamında yer alan Şartlı Nakit Transferleri (ŞNT) oluşturmaktadır.[73] ŞNT, yoksul ailelere yapılan hamilelik yardımlarıyla, okul öncesi yaştaki çocukların sağlık kontrolüne, okul yaşındakilerin de düzenli olarak okula gönderilmeleri koşuluyla verilen çocuk yardımlarını kapsamaktadır. Uygulama Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü tarafından yerel vakıflar

[70] Arın Hünler, "Yoksullukla Mücadele ve Yoksulluk Yönetimi Ayrımında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu", **Türk İdaresinin Güncel Sorunları Seminer Çalışması**, Ankara, 2005.
[71] SYDGM, "SYDGM Tarihçe", 2009. http://www.sydgm.gov.tr/tr/html/213/Tarihce/ (12 Ağustos 2009).
[72] "SYDGM", www.sydgm.gov.tr, (15 Ağustos 2009).
[73] SYDGM, a.g.e.

aracılığıyla yürütülmektedir. ŞNT türünden programlar, bütün dünyada, çocukların okula gönderilmesinde ve çocuk çalıştırılmasının engellenmesinde olumlu bir rol oynayan programlar olması yönünden oldukça faydalı araçlar olarak dikkat çekmektedir.

Yoksulluk ve sosyal dışlanma konusunda SRAP kapsamındaki diğer bir proje ise, Yerel Girişimler projesidir.[74] Yerel Girişimler uygulaması gelir getirici projeler, istihdama yönelik beceri kazandırma eğitimleri, toplum yararına çalışmalar için geçici istihdam, sosyal altyapı ve hizmet merkezlerinin kuruluş ve geliştirilmesi ve toplum yararına yönelik kapsamlı çalışmalar olmak üzere beş ayrı bileşenden oluşmaktadır. Gelir getirici projeler kapsamında, bitkisel-hayvansal üretim, tarımsal ürün işleme, el sanatları, hediyelik eşya üretimi, perakendecilik gibi birçok konuda projelere destek sağlanmaktadır. İstihdama yönelik beceri kazandırma bileşeninde ahşap, taş, metal işleme, dokumacılık gibi el sanatları eğitimleri veya kentsel alanlar için sekreterlik, tesisatçılık, bahçıvanlık, bakıcılık gibi hizmet sektörüne yönelik işler kapsamındaki eğitimler desteklenmektedir. Toplum yararına yapılacak işler arasında ise içme suyu temini, sulama sistemlerinin bakım ve onarımı, küçük ölçekli atık su arıtma, yol, park-piknik alanlarının temizliği ve onarımı, ağaçlandırma, budama, doğal kaynakların korunması-geliştirilmesi gibi işlerle ilgili projeler desteklenmektedir. Sosyal altyapı ve hizmet merkezlerinin kuruluş ve geliştirilmesi ile toplum yararına yönelik kapsamlı çalışmalar bileşenlerinde ise yoksul nüfusa doğrudan yatırımda bulunmak yerine; daha kaliteli ve kapsamlı sosyal hizmetler sunabilecek kurumların yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Farklı türlerdeki bu desteklerden yararlanacak yoksul şahısların sosyal güvencesi olmaması gerekmektedir.[75]

Yoksullukla mücadele doğrultusundaki olumlu katkılarına karşın, SYDTF kapsamındaki uygulamaların etkili bir biçimde yürütüldüğünü söylemek mümkün değildir. Kurumun resmi görüntüsü, sivil toplum örgütleri ile dayanışma eksikliği, kaynak yapısındaki yetersizlik ve düzensizlik sonucu yardım dağıtımlarının periyodikleşememesi, yardımlardan yararlanacakların seçimindeki keyfilik ve yardımları iktidardaki partilerin oy

[74] SYDGM, a.g.e.
[75] Buğra ve Keyder, 2007.

beklentisine göre biçimlendirme eğilimi gibi unsurlar SYDTF'nin uygulamadaki temel sorunları arasında yer almaktadır. [76]

Türkiye'de yoksullukla mücadelede doğrudan yaklaşım çerçevesinde değerlendirilebilecek diğer uygulamalar arasında sivil toplum örgütlerinin sağladıkları yardımlar ve mikro kredi uygulamaları sayılabilir. Mikro kredi uygulamalarının temel amacı, mevcut finansal sistemden yararlanamayan yoksul kesimlerin, küçük miktarlı ve kısa vadeli kredilerle kendilerine ait küçük çaplı iş kurabilmelerine olanak sağlamaktır. Önemli boyutlara ulaştığı tahmin edilmekle birlikte, STK'ların sosyal yardım alanındaki uygulamalarına ve formel olmayan yollardan kişiden kişiye yapılan yardımlara ilişkin güvenilir istatistiksel veri bulunmamaktadır.[77]

Türkiye'de Diyarbakır Valiliğine bağlı SYDTF, Türkiye İsrafı Önleme Vakfı ve Grameen Bankası işbirliği ile "Türkiye Grameen Mikro Kredi Projesi" adıyla Haziran 2003'te Diyarbakır'da başlatılan pilot uygulama medyada ve potansiyel mikro kredi alıcıları arasında ilgi toplamıştır. Bu çerçevede %20 oranında hizmet bedeliyle birlikte haftalık ödemelerle geri alınmak kaydıyla ortalama bin TL'ye kadar olan krediler yoksul insanlara teminatsız olarak verilmektedir.[78]

Kredi başvurularının kabul görmesi halinde krediler bir hafta içinde kullanılmaya başlanması koşuluyla verilmekte ve kredi kullanımından bir hafta sonra başlayan geri ödemeler proje görevlileri tarafından işyerlerinden toplanmaktadır. Ayrıca; kırsal alanlarda toprak sahibi olmayıp kredi kullanmak isteyen bireyler için grup kurma olanağı verilmektedir. Buna göre, yakın akraba olmamak koşuluyla aynı köy veya mahallede yaşayan en az beş kişi bir grup oluşturarak daha büyük kredi dilimlerinden yararlanabilmektedir.[79]

---

[76] Gül, a.g.e.

[77] Fikret Adaman, ve Tuğçe Bulut "Diyarbakır'da Uygulanan Mikro Kredi Projesinin Değerlendirilmesi", http://home.ku.edu.tr/~dyukseker/adaman-mikrokredi.htm (1 Kasım 2009)

[78] Önder ve Şenses, a.g.e., s. 15.

[79] Chowdury S.S.A.K, "Grammeen Bank, Bangladeş: Dünyanın En Büyük ve Öncü Mikrokredi Örgütü", Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Kadınların Ekonomik Güçlenmelerine Yönelik Yol Haritası, Yıldız Ecevit (der.), Ankara: UNDP, 2006.

Yoksul insanlara, özellikle de sosyo-ekonomik durum olarak erkeklere oranla daha da vahim durumda kadınlara, hibe şeklindeki yardımlar yerine, iş kurma olanağı sağlanması elbette oldukça önemlidir. Fakat öte yandan da mikro kredi uygulamasının yoksullukla baş etme stratejisi olarak başarısı tartışmalı bir konudur. İlk ve en yaygın olarak uygulandığı Bangladeş'te dahi projenin yoksulluğu azaltma açısından başarılı olduğu ya da olmadığı yönünde yaklaşımlar mevcuttur. Türkiye örneğinde bu bağlamda ortaya çıkan bir diğer önemli sorun ise yoksullukla mücadele önlemlerinin tasarımı ve uygulanmasında yoksulluk profilinin önemli ölçüde göz ardı edildiğidir. Bunun en göze çarpan örneği, toplam yoksulluk içinde çok önemli bir yer tutan kırsal yoksulluğun bu programlar tarafından yeterli derecede önemsenmemesidir. [80]

Aynı bağlamda çoğunlukla göz ardı edilen bir başka uyumsuzluk, coğrafi bölgeye veya yerleşim yerine göre farklı özellikler taşıyan yoksulluğun sanki homojen dağılımlı bir olguymuş gibi ele alınmasıdır. Aynı sebeple sosyal yardım dağıtımında kentsel vurgu ağırlık kazanmış durumdadır. Örneğin, Batı bölgelerine oranla yardım başvurularının en az on kat yüksek olduğu Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerine aktarılan SYDTF yardımları Batı bölgelerine oranla ancak %50 daha fazladır.[81]

Son olarak, mevcut yoksullukla mücadele yaklaşımının yiyecek, giyecek ve yakacak gibi temel gereksinimleri kapsayan mutlak yoksulluk çerçevesinin dışına çıkabildiğini söylemek mümkün değildir. Son yıllarda yukarda açıklanan sosyal yardım türlerinin finansmanı için anlamlı ölçülerde kaynaklar ayrılmışsa da, sosyal yardım kavramı doğrudan hak temelli bir bakış açısıyla değil, devletin yoksul vatandaşına duyduğu hayırseverlik mantığı ile tanımlanmaktadır. Buna bağlı olarak sistematik ve düzenli transferler yerine çok sayıda kamu kurumu, STK ve bireyin verdiği özellikle ayni yardımlarının önem kazanması, yardım alanların da kendilerini hak sahibi vatandaşlar olarak değil yetkilileri acındırarak bazı şeyler elde etmek durumunda kimseler olarak görmelerine yol açmakta ve tam anlamıyla dışlayıcı bir nitelik kazanmaktadır.[82] Dolayısıyla, mevcut yoksullukla mücadele programlarının, yoksulluk araştırmaları

[80] Adaman, ve Bulut, a.g.e.
[81] Adaman ve Bulut, a.g.e., s. 16.
[82] Buğra ve Keyder, 2007, s. 14.

sonucunda ortaya çıkan yoksulluk profilini ve farklı veri ve bakış açıları sunan araştırmaları yeterince dikkate almadığı söylenebilir.

II. BÖLÜM
SOSYO-EKONOMİK HAYATTA KADININ KONUMU

Türkiye'de toplam nüfusun yarısını oluşturan kadınlar eğitim, ekonomi, siyaset ve genel olarak sosyal yaşama katılım gibi alanlarda çeşitli engellerle karşılaşmaktadırlar. Bu durum yalnızca yoksulluğun kadınlaşmasına değil, aynı zamanda kadınların sosyal hayattan dışlanmalarına sebep olmaktadır.

Ekonomik güç kullanımındaki cinsiyet eşitsizliği ve farklılıkları, ücretlendirilemeyen emeğin kadın ve erkek arasındaki eşitsiz dağılımı ve kontrolü, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini üreten ve kökleştiren gelenek ve görenekler kadının ekonomik bakımdan güçlendirilmesini önlemiş ve yoksulluğun kadınlaştırılmasını hızlandırmıştır.

2.1 Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler

2.1.1 Toplumsal Cinsiyet Kavramı

Toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkeklere toplumsal olarak atfedilmiş roller ve öğrenilmiş davranış ve beklentileri kapsar. Kısaca, kadının ve erkeğin sosyal olarak belirlenen rol ve sorumluluklarını ifade eder. Bu kavram, kadın ve erkeğin biyolojik ve fizyolojik farklılıklarına işaret eden biyolojik cinsiyetten farklıdır.

Elbette kadın ve erkekler arasında bazı biyolojik farklılıklar vardır; fakat toplumsal cinsiyet kavramıyla dikkat çekilen, bu farklılıkların daha çok toplumsal ve kültürel olarak yerleşmiş ve toplumun kurgularına dayalı olduğudur. Örneğin kadın ve erkeğin fizyolojik temelli farklılıkları birçok toplumda kadınları sosyal ve kültürel olarak daha değersiz kılmak üzere yeniden üretilmektedir. Diğer bir deyişle, hangi tür davranış ve faaliyetlerin kadınlar ve erkekler için uygun olduğuna, bu iki cinsin hangi haklara, kaynaklara ve güce ne derecede sahip olduğuna ya da olması gerektiğine ilişkin toplumsal beklentiler hemen hemen her toplumda geliştirilebilmektedir. Bu beklentiler toplumdan topluma ve aynı

toplum içinde bir toplumsal kesimden diğerine kısmen değişse de, özünde ortak noktalar vardır. Bu ortak nokta ise, toplumsal cinsiyet temelli türlü eşitsizliklerin varlığıdır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı, "kadın ve erkeğin, toplumsal kurumlar içinde (aile, çalışma, hukuk, eğitim, siyaset, din, sağlık, vb.) mevcut kaynakları, fırsatları ve gücü kullanımlarında eşitliği ifade ederken toplumsal cinsiyet eşitsizliği de bu alanlarda birinin diğerine göre eşitsiz konumunu anlatır."[83] Toplumsal cinsiyet konusu oldukça önemli ve bir o kadar da yadsınan ya da görmezden gelinebilen toplumsal bir gerçekliktir.

2.1.2 Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında kalkınmakta olan ülkelerin birçoğunda toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşma yönünde önemli gelişmeler olduysa da bu eşitsizliklerin hala yoğun olduğu ve bunlardan birçoğunun kadınları yoksulluğa karşı daha korunaksız hale getirdiği bilinmektedir.

Örneğin dünyanın bütün bölgelerinde halen sosyal, ekonomik, yasal ve siyasal haklar açısından toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri mevcuttur. Bu eşitsizliklerin varlığı, toplumsal cinsiyet indeksleri geliştirilerek somut olarak da saptanmıştır.[84] Kadınlar, eğitim, iş, toprak ve sermaye gibi kaynaklara sahiplikte ya da aile reisliği, toprak sahipliği, mülkleri yönetme, iş kurma ve yürütme gibi konularda da erkeklerle eşit değildir. Ayrımcılığa yol açan geleneksel yaklaşımlar ve erken evlilik gibi sebeplerle, kız çocuklarının eğitime ulaşabilmeleri de özellikle kırsal alanlarda erkeklere oranla daha zordur.

Kadınların işgücüne katılımında da toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri görülmektedir. Düşük ücretli ve kötü koşullu işlerde (kayıt dışı sektörlerde, geçici, gündelik, yarı zamanlı, sözleşmeli ve evde çalışmaya dayalı istihdam, vb.) çalışma; işe alınmada, ücretlerde ve yükseltmelerde ayrımcılığa uğrama; pazarlık gücünden yoksun olma; iş yerinde cinsel taciz; ücret karşılığı olmayan işlerde çalışma oranları erkeklere göre daha fazladır.

[83] Yıldız Ecevit, "Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk Ilişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Calışabilir?", **C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi**, Cilt 25, Sayı. 4, 2003 Özel Eki, s. 83.
[84] World Bank, **Engender Development: Through Gender Equality in Rights, Resources and Voice**, World Bank: Washington D.C., 2000.

Özellikle düşük ücretler ödenen ve belirsiz çalışma zamanlarına tabi hizmet sektörü ve tarım sektörü iş kollarında kadınların erkeklere oranlara daha fazla tercih edildikleri ve sömürüldükleri birçok araştırmaya da konu olmuş önemli bir gerçekliktir.[85] Tüm bunların yanı sıra, toplumsal cinsiyet düzeninin yerleştirdiği en büyük adaletsizliklerden biri de ev içinde emeğin kullanımında kadın ve erkekler arasında oluşan eşitsizliklerdir.

Kadınlar sağlık hizmeti ve diğer hizmetlere erişebilmede çok çeşitli eşitsizliklerle karşı karşıyadırlar. Çocukluk dönemi hastalıkları, kötü beslenme, ishale bağlı hastalıklar, bulaşıcı hastalıklar, sıtma ve diğer tropikal hastalıkların ve tüberkülozun önlenmesi ve tedavisi için sunulan sağlık hizmetlerine ve temel sağlık kaynaklarına ulaşılabilmelerinde yalnızca gelişmekte olan ülkelerde değil, gelişmiş ülkelerde eşitsizlikler görülmektedir.[86] Kadınların kendi cinsel ve üremeye yönelik yaşamları hakkında sınırlı güçleri ve karar alma süreçlerindeki etkisiz konumları da toplumsal cinsiyet rejiminin ürettiği bir olgudur.

Kadınlar bu toplumsal eşitsizlik rejimi altında sıkça şiddet, taciz ve istismara uğrayabilmektedir. Fiziksel ve psikolojik taciz dâhil aile içi şiddet, cinsel şiddet; cinsel istismar; ya da savaş durumlarında tanık olunan cinayet, sistematik tecavüz cinsel kölelik ve gebeliğe zorlama değişik toplumlarda kadınların eşitsizliğinin bir diğer çok önemli göstergesidir. Seks ticareti ise kadınları küresel piyasada uluslararası seks ticareti nesneleri haline getirerek toplumsal cinsiyet düzeni sorunlarının hem daha da kemikleşmesine hem de belli bir kurumsal yapıya bürünmesine sebep olmuştur. Örneğin, Dominik Cumhuriyeti'nden, Bangladeş'ten ya da Tayvan'dan birçok kadın, seks ticareti piyasasına gönüllü veya birçok durumda zorla sokularak, başka ülkelere seks işçisi olarak götürülmektedirler[87].

---

[85] Nilüfer Çağatay, Gender and Poverty, UNDP: Social Development and Poverty Elimination Division, Working Paper Series, No 5, 1998; Şirin Tekeli, **Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1990; Y. Ecevit, "Çalışma Yaşamında Kadın Emeğinin Kullanımı ve Kadın Erkek Eşitliği", Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüşler: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset, TÜSIAD, İstanbul, 2000.

[86] Örneğin gelişmekte olan ülkelerde her sene bütün gebe kadınların % 35'i sağlık kontrolü ve bakımı alamamaktadır. (Yıldız Ecevit, "Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışabilir?", **C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi**, Cilt 25, Sayı. 4, 2003 Özel Eki, s. 84.

[87] de Dios, A. "Confronting Trafficking, Prostitution and Sexual Exploitation in Asia - The Struggle for Survival and Dignity" 1999, http://www.uri.edu/artsci/wms/hughes/mhvasia.htm .

Son olarak, toplumsal cinsiyetin eşitsizlik ürettiği bir alan olan kamusal yaşam ve siyasal alanı düşünebiliriz. Birçok ülkede hala kadınların seçme ve seçilme hakları yoktur. Kadınlar nadiren ve erkeklere göre düşük oranlarda siyasal partilerin yönetim organlarında bulunabilmektedirler. 80 ülkede 871 siyasal partinin % 67'sinde yönetim düzeyinde (parti başkanı, yardımcısı, parti meclis grup başkanı, parti sözcüsü, vb.) kadın yoktur. Parlamentoda temsil için de benzer bir durum söz konusudur; 2000 verilerine göre sadece 16 ülkenin parlamentosunda kadın milletvekillerinin oranı %25'in üzerindedir.[88] Bu oranlar 2009 yılı itibariyle önemli bir iyileşme göstermiştir. Özellikle, Fransa ve Almanya gibi bazı ülkelerde kadınlar için meclis ve bazı iş alanlarına "pozitif ayrımcılık" kotaları konmuş olsa da, bu durumun toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini tüm sosyal sınıflarda ve çalışma alanlarında sona erdirdiğini söylemek kesinlikle mümkün değildir.

2.2 Kadının Sosyoekonomik Durumu

2.2.1 Kadınların Sosyoekonomik Hayata Katılımı

Tarihsel süreç içerisinde kadın haklarının varlığı ve kullanımları arasında, toplumsal, hukuksal ve siyasal alanlardaki eşitsizlikler boyut değiştirmektedir. Cinsiyete dayalı ayrımcılığın gelişmiş ülkelerde ortadan kalkmasa da önemli ölçüde azaltılmış olması, ancak birbiriyle ilgili ve birbirine dayalı sistematik şartların oluşturulmasıyla mümkün olmuştur.

Birleşmiş Milletlerce 1979'da kabul edilen ve Türkiye'nin de 1985 yılından beri taraf olduğu "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi" (CEDAW), Birleşmiş Milletler bünyesinde yer alan altı tane temel insan hakları sözleşmesinden biridir. Sözleşmeye 2008 yılı itibariyle taraf olan devletlerin sayısı 170'tir ve bu ülkelerin hemen hepsinde kadının ekonomik ve toplumsal konumlarında iyileşmeler gözlenmiştir. Buna rağmen yine Birleşmiş Milletler tarafından yapılan bir araştırma toplumsal cinsiyetin hala büyük oranda eşitsizlik yaratan bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Rapora göre, dünyadaki toplam işgücünün 2/3'ü kadınlara aitken; kadınların günlük çalışma süreleri saat olarak erkeklerinkinden %25 daha uzunken ve bütün dünyada toplam gıdanın %50'sini

[88] Ecevit, a.g.m., ss. 83-85.

kadınlar üretmekteyken, kadınların geliri dünya gelirinin yalnızca %10' u kadardır. Dünyanın tüm varlığının ancak %1'i kadınlara aittir. Ayrıca, dünyadaki tüm yoksulların %70'ini kadınlar oluşturmaktadır.[89]

Eğitim alanında tüm dünyada yaşanan hızlı gelişmelere rağmen, dünyanın pek çok bölgesinde kadınların eğitimi konusu hala önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Ülkelerin temel eğitimi yaygınlaştırma çabalarına rağmen, özellikle gelişmekte olan ülkelerde kadınlar erkeklerden daha az eğitilmekte, yaşam standartlarını yükseltecek, sosyal ve ekonomik değişikliklere uyum sağlamalarına yardımcı olabilecek bilgi ve deneyimlere erişememektedirler. Oysa kadının eğitilmesi kendi gelişimine ve refahına yapacağı katkının yanı sıra, onun başta aile planlaması, sağlık, üretkenlik, çevre, altyapı olanaklarından yararlanma, çocuk yetiştirme, beslenme, aile refahının artırılması, tüketici davranışları, istihdama katılımının artmasını sağlayacak, ülkenin ekonomik potansiyelini çoğaltacak, küreselleşme ve dünya ile bütünleşme sürecine aktif katılımını kolaylaştıracaktır. Ayrıca, kadının statüsünün yükselmesi, insan kaynaklarının ülke ihtiyaçları doğrultusunda daha etkin kullanımını da sağlayacaktır.[90]

2.2.2 Kadın Emeği

Kadın emeği sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir unsuru olarak kabul edilmekle birlikte, kadınların işgücüne katılımlarında önemli sorunlarla karşılaşabilmektedirler. Bazı kanunların eşitlikçi yapılara kavuşmalarına rağmen, kadının niteliksel gelişimini ve işgücü piyasasına girişini sağlayacak gerekli mekanizmaların oluşamaması bu sorunların derinleşmesindeki önemli nedenlerden biridir ve Türkiye'de olduğu gibi birçok gelişmekte olan ülkede kadın istihdamı temel sorun alanlarından biri olarak varlığını sürdürmektedir.

ILO' ya göre, 1975 yılında dünyada kadın işgücü sayısı 575 milyon kişi iken 2000 yılında 900 milyon kişiye çıkmıştır.[91] Kadınları destekleyici yasalar, demografik gelişmeler, eğitim, esnek çalışma biçimleri, ailenin küçülmesi, evlenme oranında azalış,

89 Birleşmiş Milletler, "CEDAW Protokolü Raporu", Birleşmiş Milletler Raporu, 2002.
[90] T.C Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, **Türkiye'de Kadının Durumu**, Ankara, Mayıs 2009.
[91] ILO, **Global Employment Trends**, ILO Publicatios: Geneva, 2007.

boşanma oranında artış, toplumun kadına bakışındaki değişmeler kadın işgücünün artışında önemli etkenler olmuştur.

1980–1992 döneminde OECD ülkelerinde kadın işgücü sayısındaki artış oranı, erkeklere kıyasla iki kat olmuştur.[92] Ancak gelişme düzeyi ne olursa olsun kadınların işgücüne katılımı erkeklere oranla dünya genelinde daha düşüktür. ILO verilerine göre, 1995 yılında bu oran erkeklerde %78 iken, kadınlarda %32'dir. Ülkemizdeki kadın işgücü hem yeni sanayileşmiş ülkelere hem de az gelişmiş ülkelere ait özellikler taşımaktadır (Bkz Tablo 4 ve Tablo 5).

Tablo 4 - 1. İşgücüne Katılma Oranları % (1990–2004)

	Toplam	Kadın
1990	56.6	34.2
1991	57	34.1
1992	56	32.7
1993	52.2	26.8
1994	54.6	31.3
1995	54.1	31.9
1996	53.7	31.6
1997	52.6	28.8
1998	52.8	29.3
1999	52.7	30
2000	49.9	26.6
2001	49.8	27.1
2002	49.6	27.9
2003	48.3	26.6
2004	48.7	25.4

Kaynak: TÜİK, 1994–2004, ILO 1995.

Tablo 4'te görüldüğü üzere, Türkiye'de kadınların istihdam oranlarında 15 yıllık bir süreç boyunca düzenli bir düşüş yaşanmıştır ve bu Tablo 5'teki 2008 verilerine de

[92] ILO, s. 27.

yansımaya devam etmiştir. Türkiye'deki kadınların işgücüne katılım oranları AB15, AB25 ya da Bulgaristan ve Romanya ile karşılaştırıldığında, katılım oranı en düşük olan Türkiye'de kadınların istihdamda yok denecek seviyedeki varlıkları ve kendilerinden sonraki en az katılımlı ülke olan Bulgaristan'la bile aralarındaki %30'luk fark dikkat çekmektedir. Böyle azami derecedeki bir farkı açıklayabilecek en önemli faktörün Türkiye toplumunun toplumsal cinsiyet alanındaki muhafazar yapısı olduğu açıkça söylenebilir. Böyle bir toplumsal yapi kadınların yerini yalnızca ücretsiz emek sarfettikleri evleri olarak görmeye devam ettikçe ve kadını "ikinci cins" olarak kodladıkça kendisini yeniden üretmeye devam edecektir.

Tablo 5 - Karşılaştırmalı Olarak İşgücüne Katılım Oranları % (2008)

	Türkiye	**AB15**	**AB25**	**Bulgaristan**	**Romanya**	
Toplam	49.4	69.3	68.1	62.6	67.3	
Erkek	73.5	78.1	77.1	67.8	72.4	
Kadın	24.7	61.2	60.2	58.3	60.8	

Kaynak: EUROSTAT ve LABORSTA International, 2008.

Kadınların işgücüne katılımı yaşa bağlı olarak da önemli dalgalanmalar göstermektedir. En yoğun katılım 20–24 yaş aralığında gerçekleşmekte, daha sonra giderek düşmektedir (Bkz. Tablo 6). Tahmin edileceği üzere, tüm yaş gruplarında kadınların işgücüne katılım oranı erkeklerinkine oranla daha düşüktür. Kırsal kesimdeki ücretsiz kadın işçiliğinin yaygınlığına ve kentte artan kadın işgücüne rağmen tüm yaş gruplarında kadınların kırsal işgücüne katılım oranları halen kenttekine oranla daha yüksektir.

Tablo 6: Yaş Gruplarına Göre İşgücüne Katılım Oranları (2006)

	Türkiye	Kentsel	Kırsal
KADIN	24.9	19.9	33.0
15-19	17.7	13.8	23.5
20-24	31.4	29.6	34.9
25-34	31	28.2	36.8
35-54	27.5	19.3	41.9
55+	11.7	3.4	21.0
ERKEK	71.5	70.8	72.7
15-19	35.5	33.0	40.6
20-24	72.1	70.6	75.3
25-34	93.1	94.3	90.3
35-54	85.3	84.3	87.0
55+	35.1	24.4	47.2

Kaynak: TÜIK, HLFS 2006, ss.33–35.

İşgücü piyasalarının talep ettiği beceriyi kazandıkları oranda kadınların bu piyasaya girebilme ihtimalleri artmaktadır. Fakat yetersiz eğitim düzeyi ve toplum içinde kadına atfedilen rol, kadının aile içindeki konumu ve değer yargıları ve kadınlar için meslek ve aile yaşamını uyumlaştıracak destek programlarının yeterince geliştirilmemiş ve yaygınlaştırılmamış olması birçok ülkede halen kadının işgücüne katılım oranlarının düşük seviyelerde kalmasına sebep olmaktadır.

2.2.3 Kadının Toplumda Değişen Statüsü

Küreselleşmenin kadınlar için yeni iş ve bilgi kaynaklarına erişimde kolaylık gibi olanaklar sağlaması yanında yeni sorunlar yarattığı, kadınların hayatını olumsuz yönde etkilediği ve gelir eşitsizliklerini artırdığı küreselleşmenin bir sonucu olan kayıt dışı ekonominin kadınların az ücretle ve sosyal güvenceden yoksun işlerde yığılmalarına neden olduğu bir gerçektir. Küresel neo-liberal politikalar, tüm dünyada yoksulluğu, işsizliği ve gelir dağılımı adaletsizliğini derinleştiren, ücretleri gerileten, örgütlülüğü zayıflatan sonuçlar üretmiştir. Bu politikalarla sosyal güvenlik, sağlık, eğitim, çocuk ve yaşlıların bakımı gibi sosyal hizmetlere ayrılan bütçe daralmış, sosyal devletin yükümlülükleri arasında yer alan hasta, yaşlı, çocuk bakımı vs. hizmetler, kadın emeğine yüklenmiştir.

Kısacası, küreselleşme ve yapısal uyum politikaları, "yoksulluğun kadınlaşması" olgusunu beraberinde getirmiş ve artan yoksullaşma da cinsiyetler arası eşitsizliği ve ayrımcılığı getirmiştir. Bu süreçler, işgücünün dolaşımını da önemli ölçüde değiştirmiş; kadınları ve daha genç yaşlardaki kız çocuklarının ekonomik istismarını açık hale getirmiştir.[93]

Örneğin, kadınların işgücü piyasalarında ikincil konumda ve geçici olarak görülmesi, işten çıkarılanların çoğunun kadın olmasına yol açmış, kadınların düşük olan ücretleri daha da düşmüştür. Eğitim ve sağlık gibi kamu alanlarının özelleştirilmesi; kadının hane içindeki konumunu daha da zayıflatırken, hizmet sektörlerinde çalışanların çoğunun kadın olması; işsiz kadın sayısının artmasını da beraberinde getirmiştir. Kadınlar bir önceki dönemde kazandıkları hakları kaybetmiş ve örgütlü ve iş güvenceli alanlardan esnek çalışma biçimlerine geçmişlerdir. Bu durum kadınları emekliliklerinde de olumsuz etkilemektedir.

Küresel neo-liberalizmin dayattığı tarım politikaları, savaşların yol açtığı göçler, özelleştirme politikaları ve üretim süreçlerinin parçalanması çok sayıda kadının kayıt dışı sektörde çalışmak zorunda bırakmaktadır. Sigortasız, güvencesiz, düşük ücretli, çalışma zamanı çoğu zaman belirsiz ve uzun, çalışma koşulları kötü olan kayıtdışı sektörde kadınların yığıldığı alanlar; eve sanayiden iş alma, temizliğe gitme, çocuk ve hasta bakma, konfeksiyonda çalışma; evde yemek, örgü, dantel, dikiş yapma gibi kadının kadınlık rollerinin devamı niteliğinde kabul edilen işlerden oluşmaktadır.[94] Kayıtdışı çalışma düzeni, kadın emeğinin ücretini düşürürken, sosyal güvencesiz çalışma koşulları nedeniyle emeklilik ve sağlık haklarını da gasp edilmektedir. Kadınların düşük ücretli, az beceri isteyen, kısmi zamanlı, geçici ve kayıt dışı işlerde istihdamı, var olan kadın erkek ücret eşitsizliklerini daha da artırmıştır.

Kayıt dışı sektör demek devlet açısından vergisini ödememek, işçiler açısından ise; düşük ücret, sosyal güvenceden, çalışma mevzuatının koruyuculuğundan yoksunluk, uzun çalışma süresi, sağlıksız çalışma koşullarına maruz olmak anlamına gelmektedir. Kayıt

[93] Yıldız Ecevit, "Çalışma Yaşamında Kadın Emeğinin Kullanımı ve Kadın Erkek Eşitliği", **Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset**, İstanbul: TÜSIAD, 2000.
[94] A. Gürkan Bes ve diğerleri. "Kapitalist Küreselleşmenin Kadın Emeğine Etkileri-KESK Kadın Kurultayı Atölye Çalışması", 2004, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=1110 (17 Ağustos 2009).

dışılığın önemli bir özelliği de çalışanların çoğunluğunun kadın oluşudur. ILO rakamlarına göre Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki yaklaşık 70 ülkede 2000'den fazla işyerinde çalışan 27 milyon işçisinin %70 ile %90'ını kadınlar oluşturmaktadır.[95]

Gelişmekte olan ülkelerde tarım ve hayvancılık bir yandan uluslararası rekabet karşısında çökerken, tarıma verilen kamusal destekler kaldırılmış ve tarımsal iş gücü azalmıştır. Bu gelişme en çok ücretsiz aile işçisi konumunda tarımda çalışan kadınları etkilemiştir. Kadının tarım kesiminde iş gücüne katılımı büyük ölçüde azalmıştır. Küresel kapitalizm için iktisaden önem taşımayan ev işleri ve çocuk bakımını üstlenen milyonlarca kadının sosyal refahı da kapitalist küreselleşme sürecinde gündem dışına itilmiştir.[96]

Küresel kapitalizmin yarattığı işsizlik ve yoksulluk dünyanın pek çok yerinde kadınları seks sektörünün hedef kitlesi haline getirmektedir. Devlet, genelevlerden vergi alarak, resmi politikada fuhuşu kabul etmekte; engellemek üzere tedbirler almamaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde bulaşıcı hastalıklardan olan HIV/AİDS'in hızla yayılması kadınların hayatlarını ciddi bir biçimde tehdit etmektedir.[97]

Tüm bu olumsuzlukların yanı sıra, kadın sorunlarıyla ilgilenen ve bunlara çözüm arayan sivil toplum örgütlerinin güçlenmesi olumlu bir gelişmedir. Küresel kadın hareketi aslında iki kaynaktan beslenmiştir. Bilindiği üzere 1968 yılı ile tüm dünyada ortaya çıkan siyasi ve ekonomik sorunlar, yeni kimlik politikalarına ve sosyal birçok hareketliliğe evrilmiş, kadınlar da bu hareketliliğin içinde kendi hareketlerini yaratmışlardır.[98] 1970'lerden itibaren çeşitli siyasi ve sosyal talepleri olan kadın hareketleri, kadın sivil toplum kuruluşları ve feminist gruplar küresel düzen içinde kendilerine yeni platformlar ve alanlar yaratmışlardır.

[95] ILO, a.g.e.
[96] Nurettin Yıldırak ve diğerleri. "Türkiye'de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları", Ankara: Uluslararası Çalışma Örgütü Yayınları, 2002.
[97] Saskia Sassen, "Global Cities and Survival Circuits" **American Studies: An Anthology**, Wiley Publication, 2009.
[98] Şirin Tekeli, "1980'ler Türkiye'sinde Kadın Kurtuluş Hareketinin Gelişmesi," **Birikim**, S. 3, 1989, s. 34–41.

Günümüzde, küreselleşme karşısında alternatif küreselleşme hareketleri ya da kadın haklarını savunan birçok STK ortaya çıkıyor ve bunlar kadın hareketinin de gündemine giriyor. Alternatif küreselleşme hareketleri yerel taleplerin küresel ölçekte ses bulması ihtiyacına, örgütlenme ve iletişim kanallarının küresel düzeyde artırılması olanaklarına işaret ediyor. Şu anda dünyanın farklı yerlerindeki kadın hareketlerinin iletişimi ve ortak eylemleri oldukça yoğunlaşıyor; hatta küresel kadın ağları kuruluyor. Küresel Kadın Grevi[99], CEDAW sözleşmesinin kapsamında bir araya gelen kadın gruplarının kurdukları ağlar bu tür girişimlerdir ve küreselleşmenin kadınlar üzerindeki etkisini en aza indirmek için çeşitli politikalar ve eylem türleri önermektedirler. Küreselleşmenin etkilerini tersine çevirecek bir sistemik hareket henüz mümkün gözükmüyorsa da, kadının toplumdaki sosyo-ekonomik konumunu güçlendirmeye yarayan bu tür projelerin ne denli gerekli olduğu su götürmez bir tartışmadır.

2.2.4. Türkiye'de Kadının Konumu

Türkiye'de kadının durumu ve kadın hakları konusu, Batı dünyasındaki gelişmelere paralel olarak 19. yüzyıldan itibaren gündeme gelmiştir. Fakat Birleşmiş Milletler raporlarının ortaya koyduğu veriler, günümüzde Batı toplumları ile karşılaştırıldığında, Türk kadınının toplumdaki statüsünde bazı sorunlarının hala devam ettiğini doğrulamaktadır.[100] Üstelik kadın hakları alanında hala veri eksikliği olduğu ve var olan verilerin de kadın hakları ile ilgili tüm problemleri kapsamadığı da burada tekrar vurgulanmalıdır. Türkiye'de özellikle 1990'lı yıllardan başlayarak yoğunlaşan çalışmalarda, bazı eşitlikçi yasal düzenlemeler yapılmıştır. Kadın politikaları geliştirmek amacıyla ulusal bir mekanizma olarak 1990 yılında kurulan Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM), sorunların parlamentoya taşınmasında ve kadınlar lehine kararlar alınmasında özellikle etkili çalışmalar yürütmektedir. Ancak birçok konuda atılacak pek çok adım bulunmaktadır.

KGSM verilerine göre, Türkiye'de 2000 yılı sonuçlarına göre nüfusun % 49.3'ünü kadınlar oluşturmaktadır. 1975–2000 döneminde nüfusun yarısını oluşturan kadınların

[99] Global Woman Strike", http://www.globalwomenstrike.net/ (23 Ağustos 2009), s.1.
[100] UN Commission on the Status of Women: Resolution 37/8, "Women in Extreme Poverty", 1993.

eğitimde büyük mesafe kaydettikleri görülmektedir. Bu dönemde üniversite mezunu kadın sayısı 56 binlerden 910 bine kadar yükselmiştir. Ancak 2000 yılı itibariyle okuma yazma bilmeyen kadın sayısı hala 4 milyon 625 bini (yaklaşık %19'u) bulmaktadır (Tablo 7).

Tablo 7: 25 ve daha yukarı yaştaki kadın nüfusun okur-yazarlık oranı

	1975	1980	1985	1990	2000
Okur-yazar olmayan	%65,6	%62,4	%45,9	%40,2	%27,4
Bir öğrenim kurumundan mezun olmayan	%5,1	%5,6	%8,4	%5,6	%7,5
İlkokul	%23,9	%24,7	%36,1	%41,6	%45,2
Ortaokul ve dengi	%2,1	%2,2	%2,8	%3,6	%5,3
Lise ve dengi	%2,5	%3,5	%4,9	%6,1	%9,1
Yüksekokul ve fakülte	%0,7	%1,6	%1,8	%2,8	%5,4

6 ve daha yukarı yaştaki kadın nüfusun okur-yazarlık oranı					
	1975	1980	1985	1990	2000
Okur-yazar olmayan	%49,5	%45,3	%31,8	%28,0	%19,4
Bir öğrenim kurumundan mezun olmayan	%15,5	%14,7	%18,1	%15,6	%21,5
İlkokul	%29,1	%31,4	%39,5	%43,2	%37,2
Ortaokul ve dengi	%3,1	%3,7	%4,5	%5,4	%4,9
Lise ve dengi	%2,4	%3,7	%5,0	%6,0	%10,6
Yüksekokul ve fakülte	%0,4	%1,2	%1,1	%1,8	%3,9

Kaynak: TÜİK, Genel Nüfus Sayımı Istatistikleri, 2000.

Nitekim dönem başında 2 milyon civarında olan ilkokul mezunu kadınların sayısı 7,5 milyonlara, 200 bin olan lise mezunu sayısı da yaklaşık 1,5 milyon'a çıkmıştır. Üniversite mezunu kadın sayısı da 50 binlerden 910 bine kadar yükselmiştir. Yine de, günümüz Türkiye'sinde 8 yıllık zorunlu eğitim olmasına rağmen hala kadınların % 19'undan fazlası okuma yazma bilmemektedir. Esas itibariyle, kız çocuklarının okula erişimlerinde bir engel bulunmamasına rağmen, okula gitmelerini engelleyen ve toplumsal cinsiyet rejiminin eşitsizliklerinden beslenen karmaşık ekonomik ve sosyal etkenler yer almaktadır. En önemli etkenlerden birisi ailelerin yetişkin erkekleri ve erkek çocukları kadınlara ve kızlara göre önde tutan geleneksel önyargıları ve birçok ailenin kızlarının bir an önce evlenmesini eğitimden daha önemli saymalarıdır.

Eğitim alanına yansıyan eşitsiz veriler, işgücüne katılımda da kendini göstermektedir. Kadınların işgücüne katılım oranı erkeklere göre çok daha düşük ve 2000 yılı sayımında nüfusun 33,4 milyonluk bölümünü oluşturan kadınların işgücüne katılım oranı %39,6 seviyesinde kalırken, 9,4 milyon kadın çalışmaktadır.[101] Kadın ve erkek çalışanların ücret dengesizliği de, kadınlar aleyhine bir seyir izlemektedir. Kadınlar erkeklerden %12 ila % 60 arasında daha az ücret almaktadırlar. Buna karşılık, kadınlar işsizlik oranı açısından erkeklere göre daha şanslı görünmektedirler. Erkeklerde 2000 yılı için % 9,9 olan işsizlik oranı kadınlarda % 7,2 seviyesinde seyretmektedir.

Kadınların yüzde 57'si tarım sektöründe çalışmakta ve bunların %50'si de ücretsiz aile işçisi konumunda bulunmaktadır. Fakat hızlı kentleşmenin bir getirisi olarak, tarım dışı kadın çalışanların oranı da hızla artmaktadır: 1997 yılında %17.7 olan bu oran 2003 yılına gelindiğinde %20.6'ya çıkmıştır. Doğuşta beklenen yaşam süresi açısından da kadınlar, erkeklere göre daha şanslı görünmektedir. Nitekim 1990 yılında 68,7 yıl olan kadınlarda doğuşta beklenen yaşam süresi, 2003 yılına gelindiğinde 71'e çıkmıştır. Bu rakam erkeklerde ise 66,4 yılda kalmaktadır.[102]

Konu politik alandaki temsiliyete geldiğinde ise, nüfusun yarısını oluşturan kadınların Meclis'te ve diğer politik ya da bürokratik alanlarda temsil oranı yok denecek kadar az seviyede bulunmaktadır. AKP'nin konuyu gündeme taşıyıp durumu düzeltme iddiasının ardından bile son dönem hükümette kadın milletvekili sayısı erkek milletvekillerinin sadece %9.1'inde kalmaktadır. Öte yandan kadınların aile içindeki durumu güçlenmektedir. 1990 yılında hane halkı reisleri içinde kadınların oranı %8.7 seviyesinde bulunurken, 2003 yılında bu oran %12.2'ye kadar çıkmıştır.[103]

[101] KSGM, 2008.
[102] KSGM, CEDAW Taslak Raporu, 2007.
[103] TÜRK-İŞ: "Türkiye'de Emek Piyasasında Kadınların Durumu", TÜRK-İŞ Raporu, 2005, http://www.turkis.org/source.cms.docs/turkis.org.tr.ce/docs/file/Turkiyede_Emek_Piyasas%C4%B1nda_Kad%C4%B1nlar%C4%B1n_Durumu.pdf, (20 Ekim 2009).

2.2.5. Türkiye'de Çalışma Yaşamında Kadın ve Kadın Emeği

Türkiye'de kadınların üretimde ve çalışma yaşamında yer alma pratikleri genel olarak kadınları kayıt dışı sektöre hapseden bir yol izlemiştir. Son yıllarda iyice yaygınlaşan küresel neo-liberal politikalar sonucunda ise, kadınların büyük çoğunluğu bu süreci ekonomik olarak yoksullaşma, dışlanma ve kayıt dışı sektörlerde serbest ticaret bölgelerinde ucuz ve güvencesiz koşullarda çalışma biçiminde yaşamaktadırlar.

Türkiye'de kadınların çalışma yaşamına katılımları gittikçe düşen bir trend izlemektedir (Bakınız Tablo 8). OECD 2005 verilerine[104] göre de, Türkiye'de kadının istihdam oranı %24.7 civarındadır. Bu oran 1955'te %72, 1989'da 35.1, 1999'da %29.7 iken 2005 yılına gelindiğinde görüldüğü gibi daha da gerilemiştir. Bu durum, kadınların resmi işgücü piyasasına katılımında sürekli bir düşüş olduğunu göstermektedir. Kadınların işgücüne katılımındaki azalmanın çeşitli sebepleri vardır. Birçok kadın, işgücü piyasasına erişimlerine engel olan düşük eğitim seviyesine sahiptir. Ayrıca, kadınların kağıt üzerinde elde ettikleri hakları talep edebilmeleri için, belli derecede ekonomik bağımsızlığa sahip olmaları gerekir, fakat giderek daha çok kadının işgücü piyasasından uzaklaşmasıyla, bu bağımsızlığın gerçekleşmesi zor görünmektedir. Bunun yanı sıra, kadınların işgücü piyasasında karşılaştığı ayrımcılık bir sorun olmaya devam etmekte ve ataerkil bir toplumun kalıplaşmış önyargılarını hala açığa vurmaktadır.

[104] OECD, Employment Outlook 2005.

Tablo 8: Türkiye'de Cinsiyete Göre Çalışan Nüfus

	Toplam (bin olarak)	Erkek	Kadın	Kadınların Oranı
1970	14.809	9.052	5.759	38,9
1975	17.153	11.011	6.140	35,8
1980	18.346	11.575	6.771	36,9
1985	20.450	12.970	7.479	36,6
1990	23.241	14.852	8.387	36,1
2000	25.964	16.539	9.424	36,3
2000*	20.579	15.176	5.403	26,3
2001*	20.367	14.904	5.463	26,8
2002*	21.354	15.232	6.122	28,7
2003*	21.147	15.256	5.891	27,9

Kaynak: TÜİK, 2005.

Resmi işgücü piyasasında kadınların yokluğu, belli ölçüde, birçok kadının kayıt dışı olarak ev eksenli çalıştıkları enformel ekonomiye yoğun katılımlarıyla açıklanabilir. Kadınlar kayıt dışı ekonomiden ayrılamamakta, evde esnek yarı zamanlı işler yapmakta ya da aile işletmelerinde kayıtsız ve ücretsiz aile işçisi olarak[105] işgücüne katılmaktadırlar (Bakınız Tablo 9). Bu durumun nedenleri elbette çeşitlidir: Düşük eğitim seviyeleri ve geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin kadınlara getirdiği kısıtlamaların yanı sıra; kurumsallaşmış ve yaygın olarak erişilebilir çocuk, yaşlı ve de engelli bakım sistemlerinin Türkiye'de henüz oturmamış oluşu sebebiyle kadınların bakım işlerinden sorumlu tutularak eve bağlı kalmaları da kadını kayıt dışı alana mahkûm etmeye devam etmektedir.

[105] Örneğin, aile işletmelerinde çalışan kadınlar belirli bir ücret almamakta, ailenin kazancı çoğunlukla tüm aile bireylerinin geçimlerini karşılamakta kullanılmaktadır.

Tablo 9: Kadınların Meslek Grupları Arasındaki Dağılımı

	1970	1975	1980	1985	1990	2000
Ücretli	10,2	14,1	13,9	14,3	17,7	24,3
İşveren	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	0,9
Kendi hesabına	6,6	4,7	4,7	4,7	7,3	6,0
Ücretsiz aile işçisi	82,9	80,9	81,2	80,9	74,8	68,8
	100	99,9	100	100	100	10

Kaynak: : TÜİK, 2001.

Aralık 2008 yılı verilerine göre, toplam kadın istihdamının %58′i kayıt dışı koşullarda çalışmaktadır. Erkeklerde ise bu oran %38'dir. Son yıllarda art arda yaşanan ekonomik krizlerden dolayı bu rakamın resmi istatistiklerde göründüğünden daha da yüksek olduğu tahmin edilmektedir. Sektörel dağılımlara bakıldığında, çalışan kadınların % 56,6'sı tarım, % 13'ü sanayi ve % 30'u hizmet sektörü alanlarında işgücüne dâhil olmaktadırlar. Buna karşılık, erkeklerde bu oranlar tarımda % 21,7 ve hizmetler sektöründe ise % 50,2'yi bulmaktadır.[106]

Eğitim ve istihdam bağlantısına bakıldığında ise iş gücüne katılımda; okur-yazar olmayanlarda % 16.9, lise ve altı eğitimlerde %21.8, ve yüksekokul-fakülte % 69.7'luk oranlar görülmektedir. Kadınların % 2,6'sı çocuk sahibi olduktan sonra işlerini bırakmakta ve % 37,1'i ise hem çalışıp hem çocuklarına kendisi bakmaktadırlar.

2.2.6. Kentte ve Kırda Kadın Emeği

Üretimin her aşamasına aktif bir biçimde katılan kadınlar, sektörlere göre işgücüne katılımda köyden kente göçün ve ekonomik yapıdaki değişimin getirdiği yenilikleri deneyimleyen başlıca aktörler olmuştur. Bu durum, Tablo 10'da açıkça kadınların tarıma katılım oranlarının düşmesi ve servis sektörüne katılımlarının artması şeklinde açıkça gözlemlenebilmektedir (Tablo 10).

[106] TUİK, 2005.

Tablo 10: Türkiye'de sektörlere göre çalışan nüfus

	Toplam	Erkek	Kadın	Kadınların Oranı
Tarım				
1970	10.230	5.031	5.200	%50,8
1975	11.695	6.210	5.484	%46,9
1980	11.105	5.156	5.949	%53,6
1985	12.119	5.634	6.484	%53,5
1990	12.548	5.647	6.900	%55,0
2000	12.577	5.444	7.133	%56,7
2000*	7.103	3.920	3.183	%44,8
2001*	7.217	3.879	3.338	%46,3
2002*	7.458	3.784	3.674	%49,3
2003*	7.165	3.718	3.447	%48,1
Sanayi				
1970	1.844	1.541	304	%16,5
1975	2.122	1.855	266	%12,5
1980	2.906	2.595	311	%10,7
1985	3.096	2.754	342	%11,0
1990	4.177	3.599	578	%13,8
2000	4.667	4.012	655	%14,0
2000*	5.051	4.305	746	%14,8
2001*	4.807	4.096	711	%14,8
2002*	4.912	4.072	840	%17,1
2003*	4.811	4.020	791	%16,4
Hizmet				
1970	2.735	2.480	255	%9,3
1975	3.336	2.946	390	%11,7
1980	4.335	3.824	511	%11,8
1985	5.235	4.582	653	%12,5
1990	6.516	5.606	909	%14,0
2000	8.720	7.083	1.636	%18,8
2000*	8.423	6.951	1.474	%17,5
2001*	8.343	6.929	1.414	%16,9
2002*	8.984	7.377	1.608	%17,9
2003*	9.170	7.517	1.653	%18,0

* TÜİK'in 2000 yılından itibaren yaptığı Hanehalkı İşgücü Anketlerinde 12 yerine, 15 ve daha yukarı yaştaki nüfusu temel alması nedeniyle, 2000 yılına kadar olanlar için 12 ve daha yukarı yaştaki nüfusa, 2000 yılından sonra olanlar içinse 15 ve daha yukarı yaştaki nüfusa ait istatistiklerden derlenmiştir.

İşsizliğin yaygın, eğitim ve sağlık hizmetlerinin sınırlı ve dengesiz dağıldığı azgelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde kırsal alanlardaki kadının durumu, konumu ve sorunları dikkat çekicidir. Kadının çalışma hayatında özel olarak ele alınması gereken bir konu

kadın tarım işçiliğidir. Türkiye'de kırsal alandaki kadın için, üretim ve ev işlerinin birlikte yapılması, eğitim düzeyinin ve toplumsal statünün düşüklüğü, örgütlenmenin sağlanamaması, kendisinin kullanabileceği ücretli çalışma olanaklarının bulunmaması ve başta sosyal güvenlik olmak üzere çalışma yaşamı ile ilgili yasal mevzuattaki eksiklikler önemli sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır. Tarımda gezici ve geçici olarak çalışan kadın işçilerin gerek sayıları yönünden, gerekse ekonomik yaşama sağladıkları katkılarına paralel olarak önemsendikleri söylenemez.

Türkiye'de kadının işgücüne katılım oranı 1955–1999 yılları arasında büyük ölçüde azalarak %70'lerden %24,7'ye düşmesine rağmen, halen tarımda çalışanların %50'si kadındır.[107] Bugüne kadar tarım işçiliğini, tarım işçilerini konu alan birçok araştırma yapılmıştır. Fakat kadın tarım işçiliğini özellikle de gezici ve geçici kadın tarım işçiliğini konu alan araştırma yok denecek kadar azdır.

Türkiye'de kentli kadınların aksine, kırsal kesimdeki kadınların büyük çoğunluğu aktif nüfus içerisinde, yani çalışan ve üreten insanlar arasında yer almaktadır. Tarımsal işgücünün genelindeki düşüşe paralel olarak, tarımdaki toplam kadın emeğinin oranı da yıllar içinde azalma göstermektedir. Buna rağmen, 1950'lerden bu yana istatistiklere bakıldığında tarımsal nüfus reel olarak azalırken kadınların halen öncelikle tarım kesiminde çalışmaya devam ettikleri görülmektedir. 1955 yılında çalışan kadınların %95 inden fazlası tarımda iken, 1980'de bu oran %85,6, 1997'de %72,5, 1999'da ise %66,3'e düşmüştür. Aynı dönemde erkekler için bu oran %32,6'ya kadar düşmüştür.[108] Tarımsal faaliyetin işgücü istihdam etme bakımından giderek önemini azalttığı günümüz koşullarında bu durum, tarımda kadının ağırlığını ortaya koymaktadır. Tarım kesimindeki kadınların üretime katılımı ailenin sahip olduğu arazi varlığının boyutu, gerçekleştirilen tarımsal faaliyete ve ailenin gelir düzeyine bağlı olarak değişmektedir.[109] Ailenin mülk toprak genişliği ve tarımsal mekanizasyon düzeyi arttıkça kadın tarımsal üretimden kopmakta ve çalışma potansiyelini ev kadınlığına yöneltmektedir. Az topraklı ailelerdeki kadınlar ise mevsimlik işçilik başta olmak üzere bitkisel ve hayvansal üretimin hemen her

[107] Yıldırak ve diğerleri, a.g.e., s.12.
[108] Yıldırak ve diğerleri, a.g.e., s. 9.
[109] Yıldırak ve diğerleri, a.g.e., s. 12.

aşamasına katılabilmektedir. Bu konuda geçerli olabilecek bir genelleme yapılırsa, el emeğine dayanan emek-yoğun işler kadınlar, makineleşmiş teknoloji düzeyi yüksek işler ise erkekler tarafından yapılmaktadır.

Fakat son yıllarda az düzeyde de olsa tarımdaki kadınlar; ürünlerin işlenmesi, depolanması, pazarlanması, kredi temini gibi çalışmalarına da girmektedir. Yüksek düzeyde mekanize olmuş büyük çiftliklerde kadınların kendi işletmelerinde çalışmaları söz konusu değildir. Bu durum, kadınların çalışma yükünü azaltmakla birlikte, köy kadınını "ev kadını" statüsüne indirgemektedir.[110] Bu ise üretken olan kırsal kesim kadınının, hareket alanını kısıtlayıcı bir olgudur.

Türkiye'nin en yoksul insan gruplarından birini oluşturan ve dikey sosyal hareketliliği oldukça düşük olan gezici ve geçici tarım işçiliği konusunun ele alınması da tarım sektörü sorunlarının ortaya çıkarılmasında oldukça önem taşımaktadır. Bu grubun özellikle kadın bireyleri insanca yaşam koşullarından uzak olup, en fazla ezilen kesimi oluşturmaktadır. Çünkü bu kadınlar modern toplumsal yapı içine girmekten uzak ve geleneksel toplum yapısının etkisi altındadırlar.

Bütün bunlara bakılarak, tarımsal üretimin her zamankinden daha fazla kadınların sırtında olduğu söylenebilir. Kırsal kesimde hangi biçimde olursa olsun, kadın emeğinin bilgi ve teknolojiyi gerektirmeyen vasıfsız işgücü olmasının da bir payı vardır.Vasıfsızlık genelde tüm kırsal kesim insanı için geçerli olmakla birlikte, erkeğin "çiftçi" olarak adlandırılması, geleneksel yapı içerisinde tarımsal üretimdeki tüm gelişmelerden doğrudan ya da dolaylı haberdar edilmeleri; zaman zaman sınırlı da olsa eğitimden geçmeleri, erkek çiftçilerin "görünürde vasıflı" olmaları sonucunu vermektedir. Kadınlar ise, aynı süreçlerden geçmelerine karşılık, tarımsal işlerde "vasıflı" olarak sayılmamaktadır.[111] Tarımla uğraşan ailelerde yapılacak işler konusunda erkek ve kadın açısından geleneklere dayalı bir işbölümü vardır. Kadının hangi işleri yapacağı ve ne zaman yapacağı genellikle erkekler tarafından belirlenmektedir.

[110] Yıldırak ve diğerleri, a.g.e., s. 13–14.
[111] Yıldırak ve diğerleri, a.g.e., s. 14.

Kentlerde ise kadın istihdamı oranları oldukça düşük seyretmektedir. Bunun yanı sıra sektörel olarak da, çoğunluğu sömürünün yaygın olduğu tekstil sektörü ya da hizmet sektörünün vasıfsız alanlarında iş bulabilmekte ve çok düşük ücretler karşılığında hayatlarını idame ettirebilmektedirler. Konfeksiyon üretimi gibi emek yoğun sektörlerde yoğunlaşan kadınlar genellikle küçük atölyelerde kötü çalışma koşullarında düşük ücretli güvencesiz işlerde çalışmaktadır. İşe girebilen kadınların büyük bir bölümü düşük ücretli ve yükselme olanaklarından yoksun işlerde istihdam edilmekte ve kadın erkek ücret ortalamaları arasında %22 düzeyinde fark bulunmaktadır.[112]

Kadınlar sosyal güvenlikten de dışlanan grupların başında gelmektedirler. Ev kadınları ve sigortasız çalıştırılan kadınlar sosyal güvenlik açısından eşlerine, babalarına bağımlı kalmaktadır. Bugünkü sistemde isteğe bağlı sigortalılık koşullarının prim ücretinin yüksek olmasından dolayı kadınlar, bu hizmetlerden neredeyse yararlanamayacak durumda bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, Türkiye′de sendikalaşma oranı %9 civarında iken kadın işçiler sendikaların sadece %10′unu oluşturmakta ve çoğunluğu sendikaların yönetim kurullarında yer alamamaktadırlar.[113]

2.2.7. Kadınların Politik Hayata Katılımı ve Mevcut Kadın Hareketleri

Türkiye'de kadınların politik katılımı hala önemli ölçüde düşüktür. Türkiye'de politikacılar ve çeşitli yetkililer sürekli olarak kadınların seçilmiş ve atanmış kurumlarda temsilini artırmak için kalıcı tedbirler almaya teşvik edilmektedir. Geçici pozitif ayrımcılık yöntemleri, özellikle seçim listelerinde zorunlu kota sisteminin kabul edilmesi, kadınların parlamentoya ve temsili belediye birimlerine katılımlarını artırmanın en iyi yolu olarak görülmektedir. Sivil Toplum Örgütleri ve kadın politikacılar kota sisteminin getirilmesini istemektedirler. Daha önceden konu üzerine bir teklif hazırlanmasına ve Türk hükümeti ve siyasi partiler tarafından çeşitli sözler verilmesine rağmen, Türkiye Büyük Millet

[112] Gülay Toksöz ve Filiz Kardam, "Türkiye'de Çalışma Yaşamında Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık: Sektörler Arası Bir Karşılaştırma" **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 2002, ss. .151 - 169.
[113] ÇSGB, **Çalışma Hayatı İstatistikleri 2006**, Ankara, 2007.

Meclisi'nde, bütün hukuksal güçleriyle birlikte bir Kadın Hakları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Komisyonu henüz kurulmamıştır.[114]

Buna karşın Türkiye'de 1980'lerden bu yana ortaya çıkmış en güçlü muhalif sivil hareketlerden biri kadın hareketidir. 1980'lerde İstanbul, Ankara kısmen İzmir gibi batı illeriyle kısıtlı olan kadın örgütleri 2000'li yıllar itibariyle Türkiye'nin dört bir yanına yayılmış durumdadır. Yine 1980'lerin başında sosyo-ekonomik profil bakımından daha çok yüksek eğitim ve yüksek gelir düzenine sahip kadınların temsil ettiği bir hareket olan kadın hareketi bugün itibariyle sosyo-ekonomik profil açısından da bir dönüşümden geçmiştir.[115] Metropollerin dışında, kasabalarda eğitim düzeyi çok daha farklı olan kadınların aktif olarak liderliğini yaptıkları, kurdukları kadın örgütleri mevcuttur. Örgütlenmeler 1980'den bu yana hem sayıca artmış, hem de coğrafi ve sınıfsal olarak kapsama alanı genişlemiştir. Yirmi yıl içerisinde kadın örgütleri Türkiye'de yukarda bahsi geçen ya da geçmeyen pek çok yasal reform sürecinde çok etkin bir şeklide lobicilik yapmış ve olumlu birtakım değişimlere imza atmıştır.[116]

Burada olumsuz taraf ise 21. yüzyıla giren ve AB sürecinde bulunan Türkiye'de kadının insan hakları ihlallerinin hala son derece yaygın olmasıdır.[117] Bunun kaynağında da güçlü ataerkil sistemin varlığını sürdürmesi rol oynar. Ataerkillik Türkiye'ye özgü değildir, dünya çapında pek çok toplumda var olan bir ideoloji, bir sistemdir; fakat Türkiye'ye ve içinde olduğu bölgeye özgü ataerkil namus sistemi kadının insan hakları ihlallerini daha da çeşitlendiren ve daha da kesitleştiren bir boyuttur.

Toplumsal yaşamın özel-kamusal diye ayrılması ve özel alanın düzenlenmesinden kadınların sorumlu tutulması da cinsiyet rejimine dayalı bir işbölümünde eşitsizliklere davetiye çıkarmaya devam etmektedir. Örneğin, aile içinde kadın emeğinin bakım,

---

[114] Serpil Sancar, "Türkiye'de Kadınların Hak Mücadelesini Belirleyen Bağlamlar" KASAUM: Ankara, 2005.

[115] İpek İlkkaracan, **Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde 1980'lerden Bu Yana Kadın Hareketi**, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi: Istanbul, 2007.

[116] Şirin Tekeli, "1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar", **Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, İstanbul, İletişim, 1995, ss. 15–50; Aksu Bora ve Asena Günal (der.), **90'larda Türkiye'de Feminizm**, İletişim, İstanbul, 2002., ss.. 28–29.

[117] Tekeli, *1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar*, s. 22.

yetiştirme, besleme gibi işleri yaptığı ve bunların bir hak-karşılık bağlamında değil, sadece sevgi-minnet olarak ele alındığı bilinen bir gerçektir. Modern erkek egemenliğinin temeli olan bu toplumsal düzenleme, aile içinde bireysel dokunulmazlık sınırını aşan ihlaller ve özellikle de şiddet karşısında kadınların haklarını muğlak ve tanımsız bırakmıştır.[118]

Tüm bu süreçlere bakıldığında, kadın hareketinin kadının işgücüne katılımda uğradığı ayrımcılığa, aile içi şiddete, kadının insan hakları ihlallerine ve siyasal katılım eşitliğine yönelen siyasal düzenlemeler için mücadeleye devam etmesi hayati önem taşımaktadır. Ancak bu mücadelelerin ürünü olarak oluşacak yeni bir toplumsal cinsiyet anlayışı ile Türkiye'de yeni bir cinsiyet rejiminden bahsetmek mümkün olabilecektir.

Sonuç olarak**,** Türkiye'de kadınların hem ekonomik, hem sosyal hem de politik hayata katılımları hala önemli ölçüde düşüktür. Kadınların toplum içindeki bu ikincil yerlerini belirleyen nedenler ve etkenler doğal olarak toplumun yalnızca ataerkil yapısı ile değil; toplumun ekonomik ve sosyal örgütlenmesi ile de yakından ilişkilidir.

Küresel sömürü ilişkilerinin gittikçe yaygınlaştığı, yaygınlaşırken de toplumda görece daha güvencesiz ve hassas konumdaki grupları hedeflediği ölçüde kadınlar da bu sistemden nasiplerini almaktadırlar. Mevcut toplum ve çalışma düzeni erkek eksenli organize edildiğinden ve bu düzen içinde de erkeğe aktif kadına da daha edilgen roller biçildiğinden kadın çalışma yaşamının sosyalleşme süreçlerinin dışında bırakılmıştır.

Toplumun ataerkil yapısı da kadını erkeğe nazaran ikincil bir konuma yerleştirerek; hem kadına karşı şiddeti meşrulaştırmakta, hem de hala birçok kadının yüzleştiği eğitimsizlik ve ayrımcılık nedeniyle kadınların kamusal alanda görünürlüklerinin yolunu kesmektedir. Bu erkek egemen kültür dolayısıyla hayatlarının hemen her safhasında ayrımcılığa uğrayan ve Simon de Beavoir'e referansla "ikinci cins" olarak nitelendirilen kadınların "yeni yoksullar" içindeki en geniş kesimi oluşturmaları da kaçınılmaz olmuştur.

[118] Tekeli, a.g.e., 28–32.

III. BÖLÜM
TÜRKİYE'DE KADIN YOKSULLUĞU VE BOYUTLARI

3.1 Türkiye'de Kadın Yoksulluğu

Yoksulluk tüm insanlık için temel bir sorun olmakla birlikte, ağırlıklı olarak kadınlar tarafından yaşanan bir olgudur. Yoksulluk içinde yaşayan kadınların sayısı son yıllarda, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, erkeklerin sayısıyla karşılaştırıldığında önemli oranda artmıştır. Yoksulluğun kadınla özdeşleşmesi, politik, ekonomik ve sosyal dönüşümün kısa dönemdeki sonucu olarak Türkiye'de de son zamanlarda en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir.

Kadın yoksulluğu çok boyutlu bir sorundur. Kadınlar yoksulluğu farklı biçimlerde, farklı zamanlarda ve farklı mekânlarda yaşarlar. Genel olarak toplumda, kadın ile erkek ve kadınlar arasında var olan yapısal eşitsizlikler kadının yoksulluğu deneyimleme biçimlerini ve göreli yoksulluğu farklılaştırmaktadır.

3.1.1 Kadın Yoksulluğunun Genel Çerçevesi

Yoksulluk tüm insanlık için temel bir sorun olmakla birlikte, ağırlıklı olarak kadınlar tarafından deneyimlenen bir olgudur. "Yoksulluğun Kadınlaşması" ilk kez 1995'te 4. Dünya Kadın Konferansı Eylem Planı'nda ifadesi yer almıştır.[119] Bu kavram ilk olarak Birleşik Devletlerde yalnız yaşayan kadınların ya/yada tek ebeveynli ailelerin (kadın+çocuk) daha yoksul olduğuna ilişkin *ampirik* çalışmaların sonucunda ortaya çıkmıştır. Aile yapısının değişmesi, boşanmaların artması, evlilik dışı çocuk sahibi olma oranının artması ve çocukların kadınlar tarafından bakılması gibi nedenler yoksulluğun kadınlaşmasını açıklamak için kullanılmıştır.[120] "Yoksulluğun kadınlaşması" kavramı, aynı zamanda, yoksulluğu demografik süreç üzerinden analiz ettiği, kapitalizme has sınıfsal konumlar, etnik kimlik vb. faktörleri göz ardı ettiği; kadınlar arasındaki farklılıkları

[119] KSGM, Kadın ve Yoksulluk, Ankara: KSGM, 2008, p.5

[120] Ülker Şener "Kadın Yoksulluğu" TEPAV Değerlendirme Notu: Ankara, Eylül 2009. http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/TEPAV_DN_kadin_yoksullugu.pdf, s. 3, (31 Mart 2010)

görmediği, hane reisinin kadın olmasının yoksulluğu beraberinde getirmediği, kadınların farklı konumlanışlarını hiçe saydığı için eleştirilmiştir.[121]

Bir önceki bölümde de belirtildiği gibi yoksulluk içinde yaşayan kadınların sayısı son yıllarında kapitalist rejim altındaki gelişmekte olan ülkelerde önemli oranda artmıştır. Yoksulluğun kadınla özdeşleşmesi, politik, ekonomik ve sosyal dönüşümün kısa dönemdeki sonucu olarak ekonomileri zayıf olan gelişmekte olan ülkelerde son zamanlarda önemli bir sorun haline gelmiştir. Ekonomik faktörlere ilaveten, toplumsal cinsiyet rollerinin dayatmaları ve kadınların eğitim ve üretim kaynaklarına kısıtlı ulaşımı da yoksulluğun kadınlaşmasının sebeplerinden bazılarıdır. Daha önce de vurgulandığı üzere, dünya toplam nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan kadınlar eğitim, ekonomi, siyaset, ticaret ve genel olarak sosyal yaşama katılım gibi alanlarda çeşitli engellerle karşılaşmaktadırlar ve bu durum yalnızca yoksulluğun kadınlaştırılmasını hızlandırmakla kalmayıp, kadınların toplumsal dışlanmasına da yol açmaktadır.

Uluslararası kurumsal düzeyde kadınların yoksullukla ilişkilendirilmesi ise Dünya Bankası Ülke Raporları, OECD Yoksulluğu Azaltma Programları ve UNDP Yoksulluk Raporları ile meydana gelmiştir. Bu alanda ilk önemli gelişme yoksulluk ve kalkınma verilerinin kadın ve erkeklerde ne düzeyde farklılaştıklarını ortaya çıkaran çalışmaların artırılması olmuştur. Bir önemli deneme ise kalkınma anlayışı içinde cinsiyet eşitliğini sağlamaya dönük politikalar geliştirme çalışmaları geliştirmek alanındadır. Bununla bağlantılı olarak, hane içi geçim stratejilerinin bir kaynak olarak dikkate alınması ve bu stratejilerin kalkınma sürecinin verimliliğini artıracak bir sisteme oturtulması konuları gündeme gelmiştir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı doğrultusunda, özellikle Birleşmiş Milletler ve UNDP ulusal gelir ve tüketim göstergelerinin yanında, haneyi ve hane içindeki ilişkileri gösteren veriler dikkate alınmaya ve bu alanlarda politikalar oluşturmaya başlanmıştır. [122]

[121] Serpil Sancar, "Türkiye'de Kadınların Hak Mücadelesini Belirleyen Bağlamlar" KASAUM: Ankara, 2005; Bora ve Günal, a.g.e., s. 29.
[122] UNDP, Human Development Report, a.g.e.

3.1.2 Ev içi Ücretsiz Emek ve Kadın Yoksulluğu

Uluslarası Calışma Orgütü tahminlerine göre, bütün dünyada kadınların ücretsiz olarak yaptıkları ev işlerinin ekonomik değeri yılda 11 trilyon doları aşmaktadır.[123] Gelişmiş ülkelerde, kadınların ekonomik eşitliğe ulaşmaları kamu yardımları sağlanarak nispeten desteklenmektedir. Fakat son yıllarda uygulanan neo-liberal devlet politikaları ile bu tür desteklerden uzaklaşılması, kadınlar için eşitliğe yönelik hedeflerden ve çabalardan geriye dönmek, vazgeçmek anlamına gelmektedir.[124] Özellikle küresel ekonomiye uyum çerçevesinde gerçekleştirilen bu tür politikaların çoğunluğu, bir yandan kadınlar için işgücü piyasasını açarken, diğer yandan da kadınların düşük becerili ve düşük ücretli işlere yönlenmelerini teşvik ederek kadının yoksullaşması sorununu daha da derinleştirmektedir. Küresel ekonomide kadın işgücünün esnekliği, kadınların ancak ekonomik trendler talep ettiğinde düşük ücretle çalışabilecekleri ve dahası ekonomi kısıtladığında işten ilk çıkarılabilecek nüfus kesimi oldukları neredeyse tüm iş kollarında genel geçer varsayımlar haline gelmiştir. Bunun sonucunda üretilen cinsiyet rejiminde, kadın emeğinin vasıfları ya da nitelikleri çoğunlukla görmezden gelinmekte ve kadınları aile için ek gelir sağlayan, aile bütçesini yalnızca desteklemek amacıyla çalışan bireyler olarak kabul edilmektedir.

Kadınların yoksulluk oranının erkeklere oranla yüksek olmasının bir sebebi de elbette evde yaptıkları bu ücretsiz çalışmalardır. Kadınların çocuk bakımı, yaşlı, engelli ve hasta bireylerin bakımlarını üstlenmeleri, hem bu işleri yürütebilecek olan devlet kurumlarının giderlerinin azaltılması hem de kadınların ev içindeki ücretsiz emeğinin önemsenmemesi sonucunu doğurmuştur.[125] Bu sebeple özellikle gelişmiş ülkelerde yaygın olan kamuda ve özel sektörde bu tip hizmetleri sağlayan tipte düzenlemeler acilen gelişmekte olan ülkelerde de yasalaştırılmalı, kadınların tek başlarına üstlendiği bakım hizmetleri yükü hafifletilmelidir.

[123] ILO, a.g.e.
[124] Robert Hunter Wade, "Is Globalization Reducing Poverty and Inequality?", **World Development**, C. 32, S. 4, 2004, ss. 567–589.
[125] Dilek Hattatoğlu "Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu ve Bir Başa Çıkma Stratejisi Olarak Ev Eksenli Çalışma", Yasemin Özdek (der), **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, TODAIE, Ankara, 2002.

3.1.3 Kadın İşgücünün Sektörel Dağılımı ve Yoksulluk

Kadınlar yalnızca ücretsiz iş gücü olarak değil; ücretli olarak çalıştıklarında da kapitalizme ve patriarkal düzene özgü yapısal bir sömürü düzeni ile karşı karşıyadırlar. Özellikle vasıfsız kadın emekçiler küresel kapitalistleşme sürecinin yarattığı işsizlik, yoksulluk ve sosyal dışlanmışlık olgusunun baş aktörü durumundadırlar. Güvenli olmayan çalışma koşulları, uzun çalışma saatleri, düşük ücretler, cinsel ve fiziksel istismar iş gücü piyasasında kendine yer edinebilen birçok kadını bekleyen pek çok sorundan yalnızca birkaçıdır. Bu bölümde yoksulluk üreten başlıca kadın işgücü sektörleri incelenecek ve bu sektörlere hâkim olan küresel trendlere göz atılacaktır.

i. Kayıt dışı ve Esnek çalışma Koşulları ile Yoksulluk İlişkisi

Kadın istihdamını artırmayı amaçlayan yarı zamanlı ya da ihtiyaca göre çalışma gibi esnek çalışma yöntemleri, bugün AB ülkelerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. OECD'nin 2005 yılındaki raporu, OECD ülkelerinde yarı zamanlı çalışanların %65 ile 90'ının kadınlar olduğunu bildirmektedir.[126] Bu çalışma şekli, kadının sosyal ve toplumsal hayata aktif olarak katılabildiği gelişmiş toplumlardaki kadınlar için belki bir çözüm olabilir. Ancak küresel kapitalist politikalarla gelişmekte olan ülkelere de ithal edilen bu çalışma şekli, bu ülkelerde her zaman aynı pozitif sonuçları doğurmamaktadır. Atipik/esnek çalışma biçimi denilen işlerde çoğunluklu olarak kadınlar istihdam edilmeye başlandıkça, daha önce tam zamanlı olan işler esnek çalışma modeline göre yeniden belirlenerek yarım zamanlı işler haline getirilmiştir. İstihdamı korumak ve artırmak adı altında bir alternatif olarak sunulan bu tür esnek çalışma biçimi kadının yoksullaşmasını ve sosyal dışlanmasını artırmıştır.[127]

Özellikle kadınların toplumsal hayata katılımında ataerkil yapıdan kaynaklanan pek çok sorunla karşı karşıya olduğu ve ücretlerin de zaten düşük seyrettiği Türkiye gibi ülkelerde, yarı zamanlı çalışma türleri kadınları istihdama katsa bile, istihdamdan beklenen

[126] OECD, Employment Outlook, 2005.
[127] Bryan Roberts. "Informal Economy and Family Strategies". **International Journal of Urban and Regional Research**, Vol. 18, 1994, No. 1., ss. 6 – 23.

diğer yararları sağlamada pek etkisi olmayacaktır. Yarı zamanlı çalışmanın, kadınları yine ev içinde tutmak, kararlara katılmalarını önlemek, çocuk/yaşlı bakım hizmetlerini ve ev işlerinin yine sadece kadınlara bırakmak, güvencesizlik ve emek yoğun işlerle az para kazanmak gibi sonuçları olabilecektir.[128]

Özet olarak, 1980'li yıllarla birlikte gittikçe kuvvetlenen sermayenin küreselleşmesi süreci kadın işgücünde ciddi değişimler yaratmış; ucuz ve korumasız olan kadın emeğine talebi artırmıştır. Bunun yanı sıra, küresel rekabet nedeniyle atipik çalışma biçimleri de yaygınlaşmıştır. İşgücü maliyetlerinin düşük olduğu emek yoğun bu tür işler yarı zamanlı çalışma, geçici işçilik, çağrı üzerine çalışma, kendi hesabına çalışma, evde çalışma, hafta sonu çalışma, işin paylaşılması, işin bölünmesi gibi alanları kapsamaktadır[129]. Küçük ölçekli işletmelerde ya da aile işletmelerinde yoğunlaşan ve mesleki vasıf gerektirmeyen bu tür işlerde, ağırlıklı olarak kadın emeği istihdam edilmektedir. Bu tür işlerde çoğunlukla çocuklar da çalıştırılmaktadır. Nitelikleri gereği bu tip işlerin çalışma koşulları oldukça vasattır ve çalışanların çoğunluğu herhangi bir sosyal güvenlik kapsamında koruma altında değildir.[130] Bu tür atipik istihdam biçimlerinde sendikalılaşmanın da çok zor, hatta imkânsız olduğu bilinmektedir.

ii. Ev Eksenli Çalışma ve Kadın Yoksulluğu

Daha az emek faktörü gerektiren yeni teknolojilerin yaygın kullanılmaya başlanmasıyla birlikte kadının istihdamdaki yeri de hızla daralmaya başlamıştır. Yeni teknolojilerle birlikte çalışma saatlerinde esneklik getiren modellerin de üretimde benimsenmesi kadını evden çalışma biçimini tercihe zorlamaktadır. Başlangıçta eğitimsiz, alt gelir guruplarına

[128] Gülay Toksöz. "Women's Employment Situation in Turkey", International Labor Office: Ankara, 2007, s. ix.
[129] "Bilgi Bankası: Kadının Sosyo-ekonomik Yaşamdaki Yeri" http://74.125.47.132/search?q=cache:O7ZOMquDejMJ:makinecim.com/bilgi_7559_Kadinin-Sosyo-Ekonomik-Yasamdaki-Yeri-+kadin+sosyo-ekonomik&cd=9&hl=en&ct=clnk&gl=us (2 Aralık 2009)
[130] Tijen Erdut. "İşgücü Piyasasında Enformelleşme ve Kadın İşgücü", **Çalışma ve Toplum**. C. 6. 2005/3: 11–49. Utku Balaban ve Esra Sarıoğlu. "Home Based Work in Istanbul: Varieties of Organization and Patriarchy", İstanbul: SPF Yayınları, 2009.

ait kadınlarda gözlenen bu durum hem dünyada hem de Türkiye'de giderek yüksek eğitimli kadınlara doğru genişlemiştir.[131]

Bugünkü koşullarda dünyada kadınlar büyük ağırlıkla düşük nitelikli, örneğin el becerisine dayalı, düşük eğitimli ve yönetime değil yönetilmeye hazır işgücü olarak üretime destek verebilmektedirler. Düşük nitelikli olarak nitelendirilen bu işlerden, eğitim ve tecrübe gerektirmediği için en yaygını olan ev temizliği, hizmetçilik ve/veya dadılık gibi işler, bugün özellikle büyük kentlerde, başka ülkelerden gelen ya da getirilen kadınların elinde bulunmaktadır. İşgücü piyasası, ekonomik zorluklar yüzünden yardımcı tutmaktan vazgeçenlerin yanı sıra bir de bu açıdan daralmakta ve karmaşıklaşmaktadır. Ekonomik yaşamda kadın aleyhine olan bu durum aynı zamanda üretim kaynaklarının eşitsiz dağılımını ve verimsiz kullanımını da açığa çıkarmaktadır. Geçici ve yevmiyeli olarak ev hizmetlerinde çalışan bu kadınların kanun kapsamına alınması için dünyanın çeşitli ülkelerinde çabalar sürdürülürken, birçok gelişmekte olan ülkede hala bu tartışmalar yeterli düzeye gelememiştir.[132]

Öte yandan ev eksenli çalışma; işlerin ev içinde yapıldığı, genellikle aracı taşeronlar kanalıyla dağıtıldığı, parça başı ücret alınarak ve çoğunlukla kadın emeğiyle gerçekleştirilen bir esnek çalışma biçimidir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ev eksenli çalışan kadınlar, dikiş, örgü, işleme, yiyecek, oyuncak, paketleme, takı ve elektronik eşya parçaları üretimi ve montajı gibi çeşitli işler için parça başına ücret almaktadırlar. Esnek çalışma; işverenler tarafından "işe daha az, hayata daha çok vakit ayırma" olarak propaganda edilmesine karşın, ev eksenli çalışan çoğunluğu yoksul kadınlar için tam tersine, esnek çalışma; çalışma saatlerinin karşılığı ödenmeden uzatıldığı, hafta sonu tatilinin ortadan kalktığı, işin sürekli olmadığı, çalışanın pazarlık etme şansının olmadığı, sosyal güvencesiz ve örgütsüz bir çalışma biçimi olarak emek sömürüsünün yoğunlaştırıldığı bir çalışma biçimi haline gelmiştir.[133]

[131] Toksöz. a.g.e., s. xi.
[132] Nancy Folbre, "The Black Four of Hearts: Towards a New Paradigm of Household Economics" D. Dwyer and J. Bruce (der.) A Home Divided: Women and Income in the Third World, Stanford University Press, Stanford, 1988.
[133] Bes ve diğerleri, a.g.e.

Birçok ülkede artan işsizlik koşullarında ev eksenli çalışma biçimi özellikle kadınlar açısından giderek artan bir seçenek haline gelmektedir. Fakat böyle oldukça ev eksenli çalışma kapsamında yalnız kadın emeğinin yoğun sömürüsünden değil, aynı zamanda hane halkının emeğinin sömürüsünden de söz etmek mümkündür.[134]

Öte yandan ev eksenli çalışmalar işverenler açısından bir atölye ya da fabrika içinde çalışma araçlarını sağlama ve buradaki enerjiyi satın alma külfetinden kurtarması bakımından oldukça karlıdır. İşçileri sigorta ettirme, senelik izin ve hafta sonu tatili, fazla çalışma ücreti gibi sosyal külfetlerin de ortadan kalkması sebebi ile birçok işveren üretimin türü el verdiği müddetçe ev eksenli çalışmalar tercih etmektedir.[135] Kadınlar için ise hem çocuklarına bakıp ev işlerini yaptığı ve hem de gelir elde ettiği bir çalışma biçimi olarak görüldüğü için evde çalışma biçimi tercih edilebilmektedir.

Fakat ev eksenli çalışan kadınların yoksul, dışarıda çalışma şansı olmayan insanlar oldukları göz önüne alındığında, ev eksenli çalışmanın patronların işine geldiği için bu kadar yaygın olduğu aşikârdır. Bu sistemde evine parça başı iş alan kadınlar kime, hangi markaya çalıştığını bile bilmeyen kadınlar işi yetiştirmek için de günde 18-19 saate kadar çalışabilmektedirler.[136] Ev eksenli çalışmalar üzerine yürütülen araştırmalar kazanılan paranın aileye katkı yapmasının hedeflendiğini, kadınların yaptığı işi işten bile saymadığını göstermektedir. Kadınlar bu tür işleri kabul etmeden önce kocalarından izin almakta veya izin alamayanlar da eşlerinden gizli çalışmaktadırlar.[137]

İşverenler ve kadınların çeşitli sebeplerle ev eksenli çalışma biçimini tercih etmeleri, kadın emeğinin işverene karşı savunulması ve aile içinde kadının çalışan bir birey olarak saygınlık kazanması süreçlerinde olumsuz rol oynamakta ve kadının sosyal ve ekonomik statüsünü olumsuz yönde etkilemektedir. Ancak özellikle büyük kentlerde ev eksenli çalışmanın tüm dünyada uzun yıllardır ve azımsanamayacak sayıda kadını kapsıyor oluşu, hem bu alandaki araştırma ve sorgulamaların sayısını arttırmış hem de örgütlenme

[134] Folbre, a.g.e., s. 43–45.
[135] Bes ve diğerleri, a.g.e.
[136] D. Hattatoğlu, "Ev Eksenli Çalışma Stratejileri: Kadın Özgürleşmesi Açısından Bir Tartışma", **Yerli Bir Feminizme Doğru**, Ankara: Sel Yayıncılık, 2001.
[137] Hattatoğlu, a.g.e., s. 19.

çabalarını beraberinde getirmiştir. Fabrikalara parça başı iş yapan kadınların sorun ve yaşadıkları sendika ve alternatif örgütlenen STK'ların gündemine girmiş olup, bu kurumlar ev eksenli çalışanların emeklerinin görünür kılınmasına yönelik çalışmalar yürütmektedirler.[138]

iii. Küresel Kadın Ticareti

Küreselleşen dünyamızda özellikle son yıllarda insan kaçakçılığı ve insan ticareti konuları özellikle gelişmiş Batı ülkelerini, dolayısıyla da gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeleri ilgilendiren çok önemli bir konu haline gelmiştir. Dünyada her yıl milyonlarca kadın ve kızın bilerek veya bilmeyerek uluslararası suç örgütlerinin kurbanı olduğu ve seks ticaretine zorlandığı iddia edilmektedir. UNICEF, dünyada her yıl 4 milyon kadın ve çocuğun insan ticaretinde kullanıldığını açıklamıştır.[139] Bunların çoğunluğunun seks ticareti, organ ticareti ve bebek ticaretinde kullanıldığı belirtilen UNICEF raporunda, "Kadına ve çocuğa yönelik şiddet sadece ev içinde değil, yaşamın her alanında görülüyor ve dünyada sürekli artıyor. Bu şiddet, uluslararası insan ticaretiyle daha da yoğunluk kazanıyor. Eğitim düzeyi yüksek olan ülkelerde bile şartlar oluştuğunda kadınlar fuhuşa sürüklenebiliyor. Uluslararası suç örgütleri, kadın ve çocuk ticaretinden yılda 7 milyar dolar kazanç sağlıyor" denmektedir.[140]

ILO'ya göre ise, tüm seks sanayinin yıllık getirisi 60 milyar dolar civarındadır. Aynı rapora göre Güneydoğu Asya ülkelerinin seks sanayinden sağladıkları yıllık kazançlar, ülkelerin GSMH'sinin % 2'si ile % 14′ü arasında değişmektedir. Bu oran kadın ticaretinin en yaygın olduğu ülkelerden biri olan Tayland'da %10 ve hatta %14'e (22,5 milyar dolar ile 27 milyar dolar) kadar çıkabilmektedir. [141]

[138] Bu çalışmaların Türkiye ayağını oluşturan önemli tartışmalar için bkz. Ev Eksenli Çalışan Kadınlar Çalışma Grubu Atölye Raporları; Hattatoğlu, a.g.e.
[139] UNICEF, Child Poverty in Perspective, 2007.
[140] UNICEF, s. 32.
[141] ILO, a.g.e. ve Umur Aşkın "Cinselliğin Ticarileşmesi: Küresel Sömürünün Yeni Boyutu", 2008. http://sosyalpolitika.fisek.org.tr/?p=63, (14 Eylül 2009).

Her yıl yaklaşık 4 milyon kadının ve 1 milyon çocuğun küresel seks sanayine girdiği ifade edilmekte ve yaklaşık 200 milyon insanın cinsel ya da ekonomik köle olarak yaşamaya zorlandığı belirtilmektedir.[142] Sadece Asya ve Pasifik bölgelerinde son 30 yıl içinde 30 milyondan fazla çocuk ve kadının seks ticareti kurbanı olduğunu olmuşlardır.

İnsan ticaretinin ve buna bağlı olarak gelişen küresel seks ticaretinin boyutlarının daha iyi anlaşılması için daha birçok veri ya da örnek sunmak mümkündür. Fakat buradaki önemli nokta; kadın ticaretinin kapitalist küreselleşmenin getirdiği eşitsiz gelişme, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve yoksulluğun üzerinde yükselmekte olduğudur. Bir diğer deyişle; küreselleşmenin yoksulluk ve nüfus üzerindeki olumsuz etkilerinin sonucunda, kadın ve çocuklar alınıp satılan ve tüketilen metalar haline gelmişlerdir. Dünyanın en yoksul kesimini oluşturan toplumsal grup olan kadınlar, çok defa iş bulmaları için gerekli mesleki beceriler ve örgün eğitimden yoksun olduklarından kendilerini bu yola başvurmak zorunda kalabilmektedirler.

Özellikle Asya ve Doğu Avrupa ülkelerinin kadınlarının yoksulluktan kurtulma ve kendi ülkelerindeki sosyal güvenlik ağlarının aşınması nedeniyle kadın ticareti ağına girmek zorunda kaldıkları bilinmektedir.[143] Fakat yoksullukla boğuşan bu kadınların çoğunun bir tür kölelik sistemine adım attıkları ve çoğunun sosyo-ekonomik düzeylerinde herhangi bir iyileşme görülmediği aşikârdır. Bu anlamda kadınlar üzerinde hem ekonomik hem de sosyal bir sömürü düzeni kuran seks ticareti ağlarının ya da bunlara destek verenlerin cezalandırılmasına yönelik yasaların çıkması, seks kölesi olarak kullanılan çocuk ve kadınların rehabilitasyonu için programlar hazırlanması son derece önemlidir.

3.2 Türkiye'de Kadın Yoksulluğunun Boyutları

Aşağıda tartışılacağı üzere, bugün Türkiye'de kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranları gelişmiş ülkelere kıyasla çok düşük kalmıştır. Bu tablo giderek daha vahim bir hal almakta ve kadın yoksulluğunu her geçen gün daha da arttırmaktadır.

[142] UNICEF, a.g.e., s. 35.
[143] Sassen, a.g.e.

Bir önceki bölümde ayrıntılı olarak incelendiği üzere, Türkiye'de 2009 yılında kadınların sosyo-ekonomik hayatta eşit olma arzuları hala henüz tamamlanmış değildir. Kadınların eşit birey olma; yani sosyo-ekonomik ve siyasal hayata etkin bir biçimde katılma, karar alma, ve karar ve sorumluluk gerektiren mekanizmalara dahil olmalarının önü kesildikçe kadın yoksulluğu da giderek daha da sorun teşkil eder olmaya başlamaktadır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ve erkek egemen toplumsal yapısı nedeniyle sıkı bir toplumsal cinsiyet ayrımcılığının var olduğu ülkelerde kadının yoksulluğu daha da vahim bir hal almaktadır.

Aşağı yukarı çeyrek yüzyıldır kadın yoksulluğu, Türkiye'de hükümetleri ve kamu oyunu en çok meşgul eden sosyal sorunlardan biri olarak gündemde yer almaktadır. Farklı hükümetler ve farklı uluslararası kuruluşlar, bu soruna değişik yöntemlerle yaklaşmakta ve değişik önlemler geliştirmektedirler.[144] Son yıllarda gittikçe benimsenen ve AB'de geçerli olan yaklaşım doğrultusunda, yoksulluk bir "sosyal dışlanma" sorunu olarak ele alınmakta ve "sosyal içerme"yi amaçlayan politikaların konusu haline gelmektedir.[145] Bu yaklaşımın temel özelliklerinden biri, yoksulluğu insanların topluma toplumun eşit bireyleri olarak katılmalarını engelleyen değişik unsurların tanımladığı çok boyutlu bir sorun olarak ele almasıdır.

3.2.1 Kadın Yoksulluğu Verileri

Yukarıdaki yaklaşım doğrultusunda değerlendirildiğinde, Türkiye'de kadınlar için gerçekten çok ciddi bir sosyal dışlanma sorunu olduğu açıkça görülebilmektedir. Yukarıdaki tanıma göre, Türkiye'de yoksulluk riskiyle karşı karşıya olanların kadınların nüfusa oranı %17.52 iken; bu oran AB üyeleri ve aday ülkeler arasında en fazla %17'ye varmaktadır (Bkz. Tablo 11). Dolayısıyla Türkiye bu ülkeler arasında yoksulluk sorununu en ciddi biçimde yaşayan yer olarak dikkat çekmektedir.

[144] Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, a.g.e.
[145] Buğra ve Keyder. a.g.e.

Tablo 11 - Cinsiyete Göre Yoksulluk Oranları (%)

	Türkiye(2008)	AB15(2005)	AB25(2005)	Bulgaristan	Romanya
Erkek	16.70	14	15	16	17
Kadın	17.52	16	17	17	17.8
Toplam	17.11	15	16	16.2	17

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Bütçe Anketi, 2008 ve EUROSTAT, 2006.

Hane temelinde bakıldığında ve 2002 yılından 2008 yılına gelindiğinde az çocuklu aileler arasında yoksulluk oranındaki düşüş dikkat çekmektedir (Bkz. Tablo 12). %13.98'lik hane halkı yoksulluğu rakamına rağmen, toplam iki yetişkin ve üçten fazla çocuktan oluşan ailelerdeki yoksulluk oranının artışı dikkat çekmektedir. Beşten fazla çocuklu ailelerdeki %42'ye varan yoksulluk oranları elbette nüfus planlamasının gerekliliğini göstermektedir. Yüksek doğurganlık oranının en önemli nedenleri arasında, annenin eğitimsizliği ve iş hayatına katılmaması bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar, eğitim düzeyi arttıkça doğurganlığın azaldığını göstermektedir.[146] Dolayısıyla kız çocukların okullaşma oranını arttıran ve kadınların işgücüne katılımını teşvik eden bütün önlemler, uzun vadede doğurganlığı kontrol altına almakta etkili önlemler olarak ortaya çıkmaktadırlar.

Tablo 12: Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Oranları

Hanehalkı Büyüklüğü	Hanehalkı Yoksulluğu (%)	
	2002	**2008**
TOPLAM	22.45	14.23
1-2	16.51	11.45
3-4	16.37	9.27
5-6	29.03	18.57
7+	45.95	38.83

Kaynak: TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi, 2002 ve 2008.

[146] Daha ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.popcouncil.org/gfd/girlseducation.html (19 Eylül 2009).

Tüm farklı yaş gruplarında yoksulluk kadınlar için erkeklerden daha büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Bütün yaş gruplarında kadın yoksulluğu oranı erkeklerinkinden yüksek olmakla beraber, aradaki fark özellikle 65 yaş üstü nüfusta açılmaktadır. 65 yaş üstü erkekler için yoksulluk oranı %20.48'ken kadınlar için bu oran %24.70'tir.[147]

Türkiye'de kadınların sosyal dışlanma oranları, iş gücüne katılma oranlarının son derece düşük olmasıyla da bağlantılıdır. Bu oranın tarımda istihdamın düşüşüyle birlikte azaldığını, yani kentleşmeyle birlikte kadınların daha fazla eve kapandıklarını görmekteyiz. Aynı sebepten özellikle kendi hesabına çalışan kadınlar kategorisindeki yoksulluk oranlarının ulaştığı ciddi boyut da dikkat çekmektedir (Bkz. Tablo 13).

Tablo 13: Faaliyet Kollarında Kadın Yoksulluğu Oranları (%):

	2002	***2006***
Toplam	25.34	22
Bir işte çalışan	25.26	26
Ücretli, maaşlı	18.76	15
Kendi hesabına	28.08	32
İktisaden faal değil	21.5	22
İşsiz	23.04	23
Diğer (ev hanımı, özürlü, vs.)	22.21	22

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Bütçe Anketi, 2006 ve EUROSTAT 2003.

Kadın yoksulluğu, beklenilenin aksine işsizlikle doğru orantılı olarak artmamaktadır. Yoksulluk oranı 2002 yılında tüm kadınlar için toplamda %25.34 iken, işsiz kadınlarda bu oran daha da düşük olup %23.04 olarak ölçülmüştür (Tablo 13). 2006 yılında rakamların seyrinde bazı değişiklikler olsa da, işsiz kadınların diğer faaliyet kollarındaki kadınlara göre daha yoksul oldukları söylenemez. Dolayısıyla, "yoksulluk eşittir işsizlik" gibi bir

[147] TÜİK, Hanehalkı Bütçe Anketi, 2002.

denkleme ulaşmak mümkün değildir.[148] Yoksulluk sadece işsizleri tehdit eden bir sorun değil, çalışan kadınlar arasında da gayet ciddi olarak hissedilen bir gerçekliktir. 2006 yılı itibariyle kendi hesabına çalışan kadınların %32'si, bir işte çalışan kadınların ise, %26'sı yoksuldur. Bu durumda, kadınların maruz kaldıkları yoksulluk ve sosyal dışlanmanın sadece iş yaratarak değil, ancak düzgün işler yaratarak ve bu tür işlerde istihdam edilebilirliği arttırarak engellenebileceğini belirtmek gerekmektedir. Keza, kendi hesabına çalışan kadınlar kategorisindeki yüksek yoksulluk oranları; bir önceki bölümde açıklanan küresel istihdam piyasalarının son yıllarda kadınlara yönelik dezavantajını açıkça bir biçimde ortaya koymaktadır.

3.2.2 Kentte Kadın Yoksulluğu

Türkiye'de yoksulluğun, büyük bir toplumsal dönüşüm geçiren ve nüfusun önemli bir kısmının kırsal alanda yaşadığı bir tarım toplumu olmaktan çıkan bir toplumda yer aldığını tekrar etmek önemlidir. Tarımdan kopuş, sanayi sektörünün istihdamın ana öğesi olmaktan çıkması ve hizmet sektörünün nitelikli istihdam sağlamada ana sektör haline gelmesi ile birlikte kadınların yoksulluğu da yeni bir boyut kazanmıştır. Ekonomik şartların yetersizliği ve işsizlik gibi sebeplerden kaynaklı kırdan kentlere göç etmiş ve arzuladığı refah düzeyine ulaşamamış; kentlerin olanaklarından yararlanamayan ve kentten uzak alanlara kendi olanaklarıyla yapmış oldukları gecekondularda yaşam mücadelesi veren kitlelerin kent yoksullarının en mağdurlarını kadınlar oluşturmaktadır.Göçle büyük şehirlere gelen nüfusun, sadece vasıfsız değil aynı zamanda kentsel yaşama adapte olmakta güçlük çeken bir kesim olduğu görülmektedir.[149] Bunun yanı sıra, etnik köken farklılıkları da adaptasyonu güçleştiren bir unsur olabilmektedir. Fakat tüm bu olumsuzluklara rağmen kent yoksulu kadınlar buna rağmen kalkınma politikalarında öncelikli bir sorun olarak ele alınmamaktadırlar.

Gelişmekte olan dünya ülkelerinde kentlerin çoğu yoksullarca spontane olarak inşa edildiği halde kent yoksulları bilgi, yerel karar mekanizmalarına katılım, finansal

[148] Aynı argüman Ayşe Buğra ve Cağlar Keyder'in 2007 yılında yayınladıkları Sosyal Yardım Uygulamaları ve Topluma Yararlı Faaliyet Karşılığında Asgari Gelir Desteği Uygulaması çalışmasında da gündeme getirilmiştir.
[149] Şener, a.g.e.

olanaklar, ulaşım eğitim ve sağlık gibi kamu hizmetlerinden mahrum bırakılmaktadır.[150] Büyük kentlere göç edenler, iyi bir işe, bu sayede yüksek bir gelire kavuşmayı, böylelikle kente ait kurumlardan yararlanmayı ve diledikleri tüketim mallarını alabilmeyi ummuşlardır. Ama sanayileşme kentleşmenin gerisinde kaldığı için güvenilir olmayan ve geçici işler bulabildikleri yada geçimlerini enformel (düzensiz) sektörlerde sağlamak zorunda kaldıkları için hayal kırıklığına uğramışlardır. Toplumsal eşitsizlik kentte daha fazla algılanmakta, böylelikle hem nesnel hem de öznel olarak mahrumiyet yaşamaktadırlar[151].

Kent yoksulu kadınlar, kentin olanaklarından yararlanamayan, kentin yaşam koşullarına ayak uydurmaya çalışan, ekonomik sıkıntılar karşısında, aile geçimine katkı sağlamak amacı çalışma hayatına zorlanan bir misyon edinmeye başlamıştır. Bu durum kent yoksulu kadınların genelde enformel sektörde istihdam edilme biçimini de ortaya çıkarmıştır. Burada kadın, kadın olmasından kaynaklı annelik, ev işleri, yemek gibi sorumluluklarıyla ev içinde görünmez bir emek ve işçiliğe soyunurken, diğer yandan da geçinebilme zorunluluğunda kaynaklı, enformel sektörde işçileşmeye başlamıştır. Ve böylece kadınlar evle çalışma hayatı içinde sıkışıp kalmış, yoksulluğu en ağır şekilde yaşayan kitleler haline dönüşmüşlerdir.[152]

Kent yoksulu kadınlar bir önceki bölümde de incelendiği gibi ancak enformel ekonominin en düşük iş kollarında kendilerine yer bulabilmektedirler. Çoğu zaman evde bakım hizmetleri ya da ev eksenli işler yapan bu kadınların günde beş saatlerini enformel sektöre dahil türlü bakım hizmetleri ve ayrıca da ev işlerine ayırdıklarını, haftalık 35 saatlik mesaileri için hiçbir karşılık almadıklarını bilmekteyiz.[153] 20 milyondan fazla yetişkin kadının 3 milyonunun bazı ev eksenli işler yapmalarına rağmen kendilerini tam zamanlı ev kadını olarak tanımladıklarını da söyleyebiliriz.

[150] Çağlar Keyder (ed.), **İstanbul: Between the Global and Local**, Rowman & Littlefield Pub Inc, 1998.
[151] Heidi Wedel. **Siyaset ve Cinsiyet**, (çev.) Can Kurultay, İstanbul : Metis Yayınları. 2001.
[152] Wade. a.g.m., s. 580.
[153] Bes ve diğerleri, a.g.e.

3.2.3 Kırsal Kesimde Kadın Yoksulluğu

Kırsal kesim kadını gerek geleneksel yapısı, gerekse uğraşı biçiminin farklılık nedeni ile kentlerdeki hemcinslerine göre farklılık göstermektedir. Kırsal bölgelerde kadın bir yandan temizlik, çocuk bakımı, ekmek yapma, yakacak temini, gıda ve beslenme gibi ev işleri yaparken diğer yandan bitkisel ve hayvansal üretim, el sanatları etkinlikleri, tarım dışı işler ve gelir getirici faaliyetlerde de bulunmaktadır. Bu geçici faaliyetlerden bazıları satış amaçlı tarımsal mal üretimi, tarım dışı ücretli işçilik ve pazarlama faaliyetlerine katılım olarak sayılabilir.[154]

Türkiye'de kadınların tarım kesiminde özellikle köy yaşamında erkeğe oranla daha fazla çalışması, içinde doğup büyüdüğü sosyal değerler ve toplumsal cinsiyet ilişkileri açısından doğal sayılmaktadır.[155] Halen geleneksel sosyal değerlerin ve kapalı toplum ilişkilerinin yoğun biçimde yaşandığı kırsal alanda kadın kır yaşamı içinde ağır bir yük ve sorumluluk altında bulunmaktadır. Bu sorumluluklar da, kadınların yoksulluk ve sosyal dışlanmasına yol açmaktadır. Kadınların yoksulluğu verilere yansımasa da[156], toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin hayatın her alanına sinmiş olması sebebiyle kadınlardaki yoksulluğun erkeklere göre daha fazla olduğu bir çok çalışma tarafından ortaya konmuştur.[157]

Kırsal alandaki kadının pozisyonunun güçlendirilmesi halinde, kırdan kente göçün de önlenebileceği düşünülebilir. Bunun için özellikle kırsal alandaki kadınların girişimciliğinin teşvik edilmesi bir seçenek iken, kadınların girişimcilik yeteneklerinin geliştirilmesi için, eğitim ve mikro kredi desteği gibi yöntemlerin yanı sıra, "tarımsal örgütlenmede pozitif ayrımcılık" gibi yöntemler uygulanması önerilmektedir.[158]

---

[154] Yıldırak ve diğerleri, a.g.e., ss. 15–16.
[155] Daha ayrıntılı bilgi için bkz: Kazgan (1982) ve Yıldırak (1987).
[156] Kırsal alanlardaki yoksulluk oranı kadınlarda %32.32, erkeklerde %31.61 düzeyindedir.
[157] Bunlardan bazıları için: Yıldırak ve diğerleri, a.g.e.; Özdek, a.g.e.
[158] DPT, **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel Ihtisas Komisyon Raporu**, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara : Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, 2001, ss.168–170.

Gezici ve geçici tarım işçisi veya ücretli tarım işçisi konumunda çalışan kadınların yaşadıkları ağır sorunlar ile tarımda istihdam edilen kadınların %99'unun herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmadıkları düşünüldüğünde[159], kırsal alanlarda kadın istihdamının artırılması ve kadın yoksulluğunun azaltılması konuları üzerine devletin acil olarak eylem planları oluşturulması gerektiği açıktır. Bir sonraki bölümde ayrıntıları ile incelenecek olan mikro kredi projesi Türkiye'de son yıllarda özellikle kırsal alanlarda desteklenmiş olup yoksulların kendi kendilerine yoksulluktan kurtulmaları için etkili bir strateji olarak görülmektedir.

3.2.4 Kadın İşsizliği

Kadınların geleneksel olarak kendilerine biçilen "kadınlık ve annelik" rollerinden sıyrılıp; ev kadınlığı dışında bir meslek edinme çabaları hem kadınlar için hem toplum için yeni ve ivedi olarak çözülmesi gereken sorunları gündeme getirmiştir. Türkiye'de kadının çalışma yaşamında karşı karşıya bulunduğu bu sorunların temelinde, toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel yapısındaki bazı aksaklıklar yatmaktadır. Bu aksaklıklar çözülmedikçe kadınların işsizlik tehlikesi ile ve dolayısıyla da yoksullukla karşı karşıya kalmaları kaçınılmaz olacaktır. Aksi takdirde, kadınlar, meslek yaşamlarında erkek rakipleri ile yarışmalarının yanı sıra kadınlık rollerini de aksatmamaya çalışarak; iki misli sorumluluk üstlenerek "özgürleşmenin bedelini" ağır bir şekilde ödemeye devam etmek zorunda kalacaklardır.

Ülkemizin gerek geleneksel değerleri, gerekse sosyo-ekonomik yapısından kaynaklanan sorunları nedeniyle kadınlar dezavantajlı duruma düşmektedirler. Kadınların işgücüne katılım oranlarının oldukça düşük olmasının yanında işsizlik oranları çok yüksektir. Kentsel alanda kadın işsizlik oranı yüzde 18'lere ulaşmıştır.[160] Zaten oldukça düşük oranda işgücüne katılan kadınların önemli bir bölümün işsiz olduğu görülmektedir. Eksik istihdamla birlikte değerlendirildiğinde kadın işgücünün yaklaşık dörtte birinin ya işsiz olduğu ya da eksik istihdam edildiği görülmektedir. Burada en önemli ayırım ev kadını olarak gözüken kadınların yıllar içinde payının işgücüne dahil olmayan kadınlar

[159] TUIK, 2008.
[160] TUİK, 2006.

içinde ortalama olarak %70'lik bir oranda seyretmesidir.[161] Ev kadını olarak kendisini tanımlayan bu kadınların bir kısmı herhangi bir işle uğraşmalarına rağmen esas görevleri olarak ev kadınlığını gördükleri için işgücüne dahil olmayanlar kategorisinde yer almaktadır.

Hane halkı İşgücü Anketi 2006 yılı verilerine bakıldığında kadınların işsiz kalma olasılıklarının erkeklere oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Eğitim durumuna göre işsizlik olgusu göz önünde bulundurulduğunda ise, erkeklerde eğitim düzeyinin yükselmesi işsiz kalma olasılığını azaltırken, kadınlar için bu durum geçerli olmamaktadır.[162] Bu durum ise, kadınların iş bulma konusunda ümitlerinin kırılmasına ve iş seçiminde bulunurlarken seçeneksiz kalmalarına sebep olmaktadır. Bu bağlamda, özellikle yoksulluk sınırında yaşayan guruplardaki kadınlara yönelik politikalar üretilmesi gerekmektedir. Bu tür politikaların temeli ise yine eğitime dayanmaktadır ki, yöresel olarak eğitim düzeyinin en düşük olduğu bölgelerde, tanım farklılıklarının işsiz kalma olasılığına yansıması en fazla olmuştur.[163]

[161] Sema Alıcı. "Türkiye'de Yoksulluğun Sosyoekonomik Analizi", Coşkun Can Aktan (Ed.), **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını, 2002, s. 11.
[162] TUIK, 2006.
[163] Alıcı, a.g.e., s. 14.

IV. BÖLÜM
TÜRKİYE'DE KADIN YOKSULLUĞUNU AZALTMA POLİTİKALARI

İnsanın onurlu ve insanca yaşamasını sağlayacak yardımlarda bulunmak ve sosyal refahı sağlayacak önlemleri almak sosyal devlet olmanın gereğidir. Sosyal devlet, bu mantıkla, yoksulluk sorunu ile boğuşan ve yardıma ihtiyaç duyan kadınlara da gerekli imkanları sunmak durumundadır. Bir ülkede kadınların muhtaçlık ve yoksulluk sorunlarını çözümlemeden sosyal refah devleti düzeyine ulaşmak mümkün değildir. Yoksul kadınların ihtiyaçlarının karşılanması, sorunların çözümlenmesi ve sosyal devlet uygulamalarında öncelikli hedef ve görev olarak görülmesi insan haklarıyla da ilgilidir. Yoksul kadınların da diğer bireyler gibi yaşaması hakkını sosyal devlet gözetmelidir.

AB'ye aday ülke statüsünde bulunan Türkiye'de yoksullukla ilgili çalışmaların ve yoksullukla mücadele kapsamında alınan önlemlerin AB'dekilerle uyumlu olması gerekir. Buna karşın yalnızca kadınlara yönelik olanlar değil, fakat tüm yoksulluğa karşı geliştirilen sosyal politika uygulamaları bu yaklaşımın uygulanamadığını göstermektedir.

4.1. Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Yaklaşımları

4.1.1 Hayırseverlik Zihniyeti ile Sunulan Yoksulluk Yardımları

Türkiye'de yoksulluk ve sosyal dışlanmaya karşı yürütülen mücadelede en büyük sorunlardan biri; bu alana Avrupa'da var olduğu gibi bir sosyal devlet-vatandaş ilişkisi yerine hayırseverlik ilişkisinin mantığının yerleşmiş olmasıdır.[164] Camiler, cemaatler ya da hemşeri dernekleri gibi çoğunlukla İslami temelli başka yerel kuruluşlarda açıkça görülen

[164] Buğra ve Keyder, a.g.e.; s. 6–8. Carole Pateman, The Patriarchal Welfare State", A. Guttmann (der.), **Democracy and the Welfare State**, Princeton University Press, 1988, ss. 231–260.

bu hayırseverlik temelli yaklaşım, yardım alanların kendilerini hak sahibi vatandaşlar olarak değil de; yardım sağlayanların yüce gönüllerinden başka sığınacak yerleri olmayan, acınası kimseler olarak görülmelerine yol açmaktadır. Türkiye'de yoksul vatandaşların yoksulluklarını sergilemeye zorlanmaları, dilenci olarak görülmeleri ve bu yüzden tam anlamıyla sosyal bir dışlanmaya maruz kalmaları durumun en belirgin kanıtıdır.[165]

Sosyal politika üreten kamu kurumlarında bile hakim olan zihniyete göre, Türkiye'de yoksul kesim yardım almaya ve dilenmeye dair bir kültür oluşturmuş ve gerek devletten gerekse diğer kurum ya da kişilerden sürekli olarak bir şeyler koparmaya çalışmaktadır. Kabul etmek gerekir ki, kamu görevlilerinden işitmeye alışık olduğumuz "yardımlar insanları dilenciliğe alıştırıyor" ya da "bunlar çalışmayıp yardım istemeye alışmışlar" gibi ifadeler sosyal yardım karşıtı liberal görüşlerin ekmeğine yağ sürmekle kalmayıp, bir süre sonra bu zihniyeti üreten kişiler aracılığıyla kendi kendilerini doğrular hale gelmektedirler.[166] Bu anlamda Türkiye'de sosyal politika alanında yürütülen çalışmaların en büyük problemlerinden biri, devletin bu alandaki sorumluluklarını tam olarak inanmadan sürdürmesidir denebilir.

Sosyal yardım kurumlarının bu şekilde işleyişinin bir başka çok önemli sonucu da, bu alanın erkekleri neredeyse tamamen dışarıda bırakıyor olmasıdır. Geleneksel "hak eden yoksul" anlayışı temelinde yardım istemeleri biraz daha hoş karşılanan kadınlar, bu alanı, büyük bir mesai harcayarak ve aşağılanmayı göze alarak, zorunlu olarak doldurmaktadırlar. Erkekler ise, Türk aile yapısında çoğunlukla hane reisi olup hanenin geçiminden sorumlu görülmelerine rağmen, işsizlik durumunda bile sosyal yardım alanında neredeyse hiç var olmamaktadırlar.

4.1.2 Hak Temelli Yoksulluk Yardımları

Sosyal yardımın ülkemizde sosyal bir hak olarak görülmemesi gerektiği fikrinin önemli bir yansıması da, ayni yardımların nakdi yardımlara tercih edilmesinde kendini göstermektedir. Türkiye'de sistematik ve düzenli sosyal yardımlar yerine çok sayıda kamu

[165] Buğra ve Keyder, a.g.e., ss.14-16.
[166] Buğra ve Keyder, a.g.e., s 21.

kurumu, STK ve birey çoğunlukla ayni yardımlar vermektedirler.[167] Ayşe Buğra ve Caglar Keyder'in de belirttikleri üzere, 1990'ların ortasından itibaren aynı hayırsever mantığın ürünü olarak belediyelerin bölgelerindeki yoksullara yönelik aşevi, erzak, yakacak ve bazı durumlarda kira yardımı faaliyetlerinde bulunmaya başladıklarını da görmekteyiz.[168] Bu tür ayni yardımların ihaleyle satın alınmaları, depolanmaları ve dağıtımlarının karmaşık bir bürokrasi gerektirmesi ve gayet pahalıya çıkmasının yanı sıra, farklı yardımlardan yararlanmaya çalışan insanların SYDTF'nin kapısını aşındırıp durmaları oldukça sevimsiz manzaralara yol açmakta ve Türkiye refah devletinin varlığını ve karakterini sorgulatmaktadır.

Refah rejimi kavramı, Esping-Anderson tarafından[169] devletin, ailenin ve emek piyasasının insanların geçimlerini sağlamalarında oynadıkları farklı roller olarak tanımlanmıştır. Refah rejiminin temelinde, devletin vatandaşlarını çeşitli sosyal haklarla donatması gerektiği varsayımı yatar. Bu anlayışa göre, gelişmiş Batı ülkeleri bağlamında üç refah rejimi tanımlamıştır (piyasa merkezli Anglosakson modeli, korporatist yapıda aileye ağırlık veren muhafazar model ve vatandaşlık hakları çerçevesinde devlet müdahalesinin önem kazandığı Kuzey Avrupa modeli)[170] ve bu tanımlama içinde Türkiye'deki refah rejimi en çok dağınık ve muhafazakâr yapıdaki Güney Avrupa refah rejimine benzemektedir.[171] Türkiye'deki sosyal yardımların çeşitliliği, dağınıklığı ve ayni yardımların çokluğu, Avrupa'nın gelişmiş sosyal devlet perspektifi ile karşılaştırıldığında refah rejiminin zayıflığını anlamamıza yardımcı olabilir.

Bu perspektifi savunan Buğra ve Keyder'e göre, yoksulluk yardımlarında en sağlıklı ve verimli yöntem, farklı kamu kurumlarının, STK'ların ve hayırsever bireylerin yaptıkları çok sayıda, bölük pörçük, önemsiz miktarlardaki yardımların birleşebileceği tek bir kurum altında birleştirmek olacaktır. Böyle bir atılım ile örgütlenecek sistematik ve düzenli sosyal

[167] Buğra ve Keyder, a.g.e., s 21; Ayşe Buğra, **Kapitalizm Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika**, İstanbul : İletişim Yayınları, 2008, s. 43.
[168] Buğra ve Keyder, a.g.e., s 21.
[169] Daha ayrıntılı bilgi için G. Esping-Anderson, **The Three Worlds of Welfare Capitalism**, Cambridge: Policy Press, 1990.
[170] T.H. Marshall. **Citizenship and Social Class and Other Essays**. Cambridge: CUP, 1950.
[171] C. Saraceno. **Social Assistance Dynamics in Europe: National and Local Poverty Regimes** Bristol: The Policy Press, 2002.

yardım programları, bu yardımlara ihtiyaç duyan yoksul vatandaşların merhamete muhtaç zavallılar durumundan kurtulmalarına da yardımcı olacaktır. Ayrıca, bütün modern toplumlarda olduğu gibi, Türkiye'de de sosyal yardımın formel sosyal politikaların esas bir ayağını oluşturması ancak hak temelli politikalarla mümkün olabilecektir.[172]

4.1.3 Yoksullukla Mücadele Eden Kurumlar

Türkiye'de yoksullukla mücadelede rol oynayan aktörlerin çeşitliliği dikkate değerdir. Bir sonraki bölümde incelenecek olan devlet kurumları, uluslararası kuruluşlar, piyasa aktörleri ile yerel ve uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları yoksulluk konusuyla ilgilenmekte, konuyla ilgili projeler geliştirmekte ve sorunun değişik boyutlarına dikkat çekmektedirler. Yoksullukla mücadele konusuyla ilgilenen aktörler arasında işbirliğinin sağlanması, değişik deneyimlerin bir araya getirilmesi, ulusal ve uluslararası ölçekte koordinasyonun geliştirilmesi ve yapılan çalışmaların bilimsel bir gözle masaya yatırılması büyük bir önem taşımaktadır.

Liberalizmin vaaz ettiğinin aksine, hâkim piyasa mekanizmalarının kendi başlarına yoksulluğu gideremeyecekleri ortada iken, sosyal dışlanma tehdidini ortadan kaldırma görevi muhakkak ki merkezi devlet politikalarına düşmektedir. Devletin yoksulluğa yönelik sosyal yardım politikalarını belirlediği SYDTF ise imkânları kısıtlı sayılmasa bile, sosyal yardımın bir vatandaşlık hakkı olarak görülmesini teşvik edici bir yönde kullanılmamaktadır.[173]

Yoksulluk sadece devlet kurumları ya da uluslararası kuruluşlar (BM, Dünya Bankası, AB) tarafından kontrol altına alınamayacak kadar kronik bir sorundur. Dolayısıyla diğer konularda olduğu gibi uzun süreli, kalıcı ve etkili çözümler sağlayabilmek için yerelde yaratılacak örgütlenmeler ve katılımcı türden sosyal politika projelerine gereksinim duyulmaktadır. Bu da ancak STK'ların da bu sürece aracılık etmesiyle mümkün

[172] A. Buğra ve Ç. Keyder, Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi. http://www.undp.org.tr, UNDP: Ankara. 2003, s. 50.
[173] Buğra ve Keyder, a.g.e., s. 50.

olabilecektir. Bu bağlamda kamu kurumları ve STK'lar arasında eşgüdümlü bir yapılanmanın sağlanması için çalışmalar yapılması anlamlı olacaktır. Daha da genel düzeyde ise, yoksulluk ve yoksulluğa neden olan temel öğeler hakkında ortak bir dil oluşturulmadıkça bu sorunla mücadele etmenin mümkün olmadığı aşikardır.

4.2. Türkiye'de Kadın Yoksulluğu İle Mücadele Yöntemleri

Türkiye'de kadın yoksulluğunun yeterli bir kavramsal düzeyde tanımlanmamasının yanısıra bu tür yoksulluk ile mücadele programlarının belirli bir prorjeksiyonunun olmaması ve dağınık görünümü de aşılması gereken temel sorunlar arasında yer almaktadır. Oysa kadın yoksulluğu sorunun kendisi, indirgemeci yaklaşımlarla ve yoksullukla mücadele alanında bütünsellikten uzak çabalarla çözülemeyecek derecede karmaşık bir yapıdadır.

Kadın yoksulluğu ile mücadele ederken hedeflenecek başlıca amaçlar; toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin azaltılması, kadınların istihdam ve gelir kaynaklarına erişiminin geliştirilmesi ve kendilerine bakamayacak durumda olanlara sosyal koruma sağlanması olmalıdır. Fakat genellikle toplumsal klişeler, kısıtlı imkanlar ve kadına karşı ayrımcı yasal ve kurumsal yapılar nedeniyle ticaret, karar mekanizması, siyaset ve finans alanlarında yeterince temsil edilemeyen kadınlar yoksullukla mücadele programları dâhilinde de özel bir yer kaplayamamaktadırlar. Bu çerçevede, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin iyileştirilmesi için gereken ekonomik, sosyal ve de politik alandaki sayısız değişime olan gereksinim bir kez daha ortaya çıkmaktadır.[174]

Kadın yoksulluğunu ve cinsiyet eşitsizliğini engellemek adına geliştirilmiş mevcut örneklerine baktığımızda, son yıllarda AB üyeliği sürecinde bazı iyileşmelerin sağlandığını ve pozitif ayrımcılık uygulamalarının arttığı görülmektedir. AB sürecinde çeşitli açılımlara giden tek taraf yalnızca hükümetler olmamış, bu dönemde çeşitli uluslararası kurumlar ve yerli ya da uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları da aktif bir biçimde kadın yoksulluğu sorunu ve bu sorunla mücadele yöntemleri konusunda fikir ve politikalar üretmeye

[174] Bora ve Günal, ss. 43–46.

başlamışlardır.[175] Bu gelişmelerin ve iyileşmelerin tatmin edici boyutta olduğunu söylemek mümkün değilse de, yoksullukla mücadele gündeminde tuttukları yerin teslim edilmesi gerekmektedir.

4.2.1 Devlete Bağlı Kuruluşların Politikaları

Yoksullukla mücadelede devlete bağlı kuruluşların yürüttüğü politikalar; asgari ücret yasalarının belirlenmesi, tarımsal desteklemeler sağlanması, yoksullara yardım programları, negatif gelir vergisi uygulamaları ve artan oranlı gelir vergisi uygulamalarını kapsamaktadır. Bu politikaların tamamı, sistemli ve düzenli bir şekilde uygulanmaları halinde kadın yoksulluğunun azaltılmasında etkili olacaklardır.

Bir önceki bölümde açıklandığı üzere ekonomik ve sosyal yoksunluk içinde bulunan ve sosyal güvencesi olmayan nüfusun desteklenmesi için kurulmuş olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, çoğunlukla sigortasız ve güvencesiz çalışan ya da işsiz olan kadınların yoksulluk sorununu azaltmada en önemli mercilerden biridir. Her ay tüm il veya ilçelerdeki SYDTF vakıflarına periyodik olarak aktarılan kaynaklarla, yoksul ve güvenlikten yoksun muhtaç hastaların ilaç ve tedavi giderleri karşılanmakta, doğal afetlerden zarar görenlerin zararları telafi edilmekte, özürlü gruplar için destek programları uygulanmakta ve bunlara çeşitli araç ve gereç temin edilmektedir. Daha öncede belirtildiği üzere bu yardımlara rağbet edenlerin çoğu kadınlar olmaktadır.[176]

Kadınların eğitim olanaklarından yeterince yararlanamamaları nedeniyle mesleki becerilerinin eksik olması ve aile içinde asıl gelir getiricinin erkek olması nedeniyle düşük ücretli çalışmaya rıza göstermeleri, onları enformel sektörün başlıca aktörü haline getirmiştir. Yoksul kadınların çoğunun kayıt dışı sektörde çalıştığını bilmemize rağmen, bu kadınların yoksulluklarını azaltmada devletin herhangi bir politika uyguladığını söyleyemeyiz. Kadın yoksulluğu ile mücadelenin önemli bir ayağını muhakkak ki kayıt dışı sektörün engellenmesi oluşturmalıdır. Bu çerçevede, Sekizinci Kalkınma Planı

[175] Bu kurumlardan bazıları: KAMER (Kadın Merkezi), Istanbul Feminist Inisiyatif, Kadınlarla Dayanışma Vakfı, Uluslararası Kadın Ittifakı (TIAW).
[176] SYDGM, **Sosyal Yardım ve Proje Destek Faaliyetlerinin Etki Analizi Araştırması** Calıştay Raporu, 2008.

çerçevesinde kayıt dışı ekonominin gelir dağılımındaki adaletsizliği artırıcı bir etmen olduğu tespit edilip, yoksullukla mücadele ve sağlıklı istihdam açısından kayıt dışı sektörün yasal bölgeye çekilmesinin özellikle kadınların durumunda yaratacağı iyileşmeye dikkat çekilmiştir.[177]

Bir diğer mağdur grup olan eşi ölmüş, boşanmış veya ayrı yaşayan kadınların yoksulluğunun yüksek olması, bu alanda da sosyal politikalara ihtiyaç duyulduğunu göstermiştir.[178] Dolayısıyla, kadınların doğrudan kişisel gelir sahibi olmasını sağlayacak politikaların, kadın yoksulluğunu azaltıcı etki yapması beklendiğinden yeni medeni kanun tasarısındaki edinilmiş mal ortaklığı rejimi, kadın yoksulluğunu azaltma yönünde atılmış bir diğer bir adımdır. Bu medeni kanun tasarısının yasalaşması önemlidir.[179]

Geleneksel aile yapısının çözülmesiyle birlikte, aileler, özellikle kentlerde, daha önce kadınlar tarafından karşılıksız olarak sunulan hizmetlerden ve üretimlerden yararlanamamaktadırlar. Çocuk, yaşlı, hasta bakımı, aile fertlerinin tüketimi için dayanıklı yiyecek maddeleri üretimi, giyecek üretimi gibi çok çeşitlenebilen bu hizmetlerin, sosyal olarak sunulmasını sağlayacak kurumsal mekanizmalar oluşturulması ve işletilmesi SHCEK ve bazı gündemine girmiş ve düzensiz de olsa bazı hizmetlerin sunumuna başlanmış durumdadır.[180] Bu tür hizmetlerin sunumu bakımından, yerel yönetimleri bağlayıcı ve ciddi düzenlemelerin yapılması mutlaka gerekmektedir.

4.2.2. Uluslararası Kuruluşların Politikaları

Yoksullukla mücadele politikalarının başlıca uluslararası aktörü Dünya Bankası son yıllarda SYDTF ile işbirliğine giderek çeşitli sosyal yardım programlarını devreye sokmuştur. Bu programlardan bir tanesi olan Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP) kapsamında yer alan Şartlı Nakit Transferleri (ŞNT), okul öncesi çocuklarını düzenli sağlık kontrollerine götüremeyen aileleri ve doğum öncesi sağlık kontrollerini düzenli olarak

[177] DPT, **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, 2001, ss.168–170.
[178] SYDGM, a.g.e., s. 5.
[179] DPT, *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi*, s. 170.
[180] Buğra, a.g.e., s. 82.

yaptıramayan ve doğumlarını doktor kontrolünde yapamayan anne adaylarını ekonomik yönden destekleyen düzenli bir nakit sosyal yardım sistemidir. Yoksul kadınların ailelerine önemli miktarda gelir desteği getiren bu uygulamalar sayesinde, hem kadınların nüfusa kayıt oranları ve resmi evlilik kayıtları artmış, hem de doğan çocukların nüfusa kayıt ettirilmeleri süreci hızlanmıştır. 2003 yılından beri sunulan sağlık yardımları aile bütçelerine, az da olsa anlamlı katkılar sağlamıştır.[181]

Şartlı Nakit Transferi Eğitim Yardımları ise, çocuklarını okula gönderemeyen veya okuldan almak zorunda kalan aileleri ekonomik yönden destekleyen düzenli bir nakit sosyal yardım sistemidir. Bu eğitim yardımları son beş yılın en yaygın sosyal yardım projesi olarak dikkat çekmiş ve de hem yoksul ailelerin çocuklarının (özellikle de kız çocuklarının) okullaşma ve okula devam etme oranlarını artırmış hem de çocukların okul masrafları annelere verilerek karşılandığı için kadınlara da dolaylı bir katkıda bulunulmuştur.

Kadınları direk olarak ilgilendiren bir diğer yardım da, yine ilk bölümde açıklandığı gibi, mikro-kredi transferleridir. Sosyo-ekonomik durum olarak erkeklere oranla daha da vahim durumda kadınlara, hibe şeklindeki yardımlar yerine, iş kurma olanağı sağlanması elbette oldukça önemlidir. Yoksulların kendi islerini kurmalarının özendirildiği bu uygulamanın dünyada ilk örneği, 1976 yılında Bangladeş'te olmuştur. Bangladeş'te yoksullukla mücadele etmek için kar amacı gütmeyen yoksulluğun önlenmesi amacıyla çoğunluğu kadın olmak üzere yoksullara 10, 100, 200 miktarında mikro-krediler verilmiştir. Bu krediler geri döndükçe daha çok kredi verilmiş ve yoksul insanların işlerini büyütmeleri ve refah düzeylerinin yükseltilmesi sağlanmıştır. [182]

Türkiye'de ilk kez 2003 yılında gündeme getirilen mikro kredi projesi Dünya Bankası'nın 500 milyon dolar kredi vermesi ve Başbakanlığında ek olarak 130 milyon dolar bütçe ayırmasıyla hayata geçirilmeye başlanmıştır. Türkiye İsrafı Önleme Vakfı, Diyarbakır Valiliği ve Grameen Trust İşbirliğiyle Diyarbakır'da 11 Haziran 2003 tarihinde

[181] A. Kudat ve diğerleri, **Evaluating the Conditional Cash Transfer Program in Turkey**, International Food Policy Research Institute, June 26 2006.

[182] Harris S. Dalley "State of the Microcredit Summit Campaing Report 2002", April 2002. http://www.microcreditsummit.org/pubs/report/socr /2002/socr02- en.pdf (12 Eylül 2009).

proje uygulanmaya başlanmıştır. Söz konusu krediler 500 milyon tutarında ve 1 yıllık olup haftalık geri ödemelerle verilmiştir. Bugüne kadar geri ödemelerde %100 geri dönüş sağlanmış ve krediden yararlananların tümü taksitlerini ödemiştir. Türkiye'de Mikro kredinin uygulanması için önerilen kanun taslağı mecliste kabul edilmiş ve bu ile projenin yasallaşması yoluna girilmiştir. Projenin hayata geçirilmesiyle birlikte Türkiye'de yoksul kadınların %50'sinin orta gelir seviyesine çıkartılması ve küçükte olsa kendi işlerini yapabilmeleri hedeflenmesine rağmen şimdiye kadarki uygulamalarla bu hedefe ulaşılamadığı aşikardır.[183] Fakat mikro kredi uygulamalarının, mucizevi dönüşümlerden ziyade, uzun zaman diliminde sonuç vermeyi hedefleyen bir yoksullukla mücadele yöntemi olduğu düşünüldüğünde bugüne değin katedilen yolu takdir etmek gerekmektedir.

4.2.3 Sivil Toplum Kuruluşlarının Politikaları

Türkiye'de yoksullukla mücadelede doğrudan yaklaşım çerçevesinde değerlendirilebilecek diğer uygulamalar arasında sivil toplum örgütlerinin sağladıkları yardımlar sayılabilir. Örneğin, aynı adı taşıyan bir televizyon programından hareketle etkinlik gösteren Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği ve benzeri örgütlenmeler ülke çapında bağış toplamakta ve bunları ayni ve nakdi yardımlar olarak ihtiyaç sahiplerine dağıtmaktadır. Önemli boyutlara ulaştığı tahmin edilmekle birlikte sivil toplum örgütlerinin sosyal yardım alanındaki uygulamalarına ve formel olmayan yollardan kişiden kişiye yapılan yardımlara ilişkin güvenilir istatistiksel veri bulunmamaktadır.[184]

"Baba Beni Okula Gönder" ve "Kardelenler" gibi çeşitli Sivil Toplum Kuruluşlarınca sürdürülen kız çocuklarına yönelik eğitim projeleri de, daha küçük yaştan yoksulluk ve sosyal dışlanma tehlikesi ile karşı karşıya olan kızların eğitime teşvik edilmelerinde son yıllarda önemli roller oynamışlardır.[185] Türkiye'nin özellikle Doğu bölgelerinde hâlâ önemli bir sorun olarak ortaya çıkan eğitim ve okur-yazarlık oranlarının düşüklüğü çeşitli devlet kurumlarının da destek verdiği bu gibi projelerle kontrol altına alınıp; ileriki

[183] Fikret Adaman ve Tuğçe Bulut "Diyarbakır'da Uygulanan Mikro Kredi Projesinin Değerlendirilmesi", http://home.ku.edu.tr/~dyukseker/adaman-mikrokredi.htm (25 Kasım 2009)
[184] Önder ve Şenses, a.g.e., ss. 15–16.
[185] Nail Güreli, "Türkiye'de Okumak ya da Okuyamamak", Milliyet, 24 Eylül 2008., http://www.milliyet.com.tr/Yazar.aspx?aType=YazarDetay&ArticleID=995008&Kategori=guncel&AuthorID=121&b=&a=Nail%20G%FCreli&ver=23 (5 Ocak 2010)

dönemler için kadın yoksulluğun azaltılmasında da en etkili yöntemlerden biri olarak kullanılmaya devam edilebilir.

4.3 Kadın Yoksulluğu İle Mücadelede Öneriler

Bilinmektedir ki, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri azaldıkça, kadınların yoksulluğu da azalmaktadır. Bu çerçevede, kadın yoksulluğu ile mücadelede öneriler geliştirirken ön planda tutulması gereken bir diğer amaç da toplumsal cinsiyet eşitliği için mücadele etmek olmalıdır.

Toplumsal cinsiyet alanındaki güçlendirmeler ve kadın yoksulluğu ile mücadele, Türkiye'de izlenecek politikalarla gerçekleştirilebilecek önemli bir görevdir. Yasal düzenlemeler uzun süredir fırsat eşitliğini sağlamaya yönelik olmakla birlikte, toplumsal cinsiyet eşitliği konusuna bakıldığında, bu alandaki göstergeler çok yetersizdir. Kalkınma ve yoksullukla mücadelenin önemli birer oyuncusu da kadınlar Türkiye'de ne politik ne sosyal ne de ekonomik alanda yeterince temsil edilebilmektedirler. Bu durumun ortadan kaldırılması için acilen somut hedefler belirlenmesi gerekliliği birçok sosyal politika uzmanı ve kadın örgütlerince ifade edilmektedir.

4.3.1 İstihdama Yönelik Reformların Gerekliliği

Kadınların gelir sahibi olamayıp yoksullaşmalarında, karşılıksız çalışmalarının yaygınlığı başlıca etkendir. Dolayısıyla, kadınların karşılıksız çalışmalarının azaltılması, emeklerinin süreç içinde tamamen karşılıklı hale getirilmesi amacıyla, hangi işleri karşılıksız yaptıklarını ortaya koyan çalışmalar yapılması ve bu hizmetlerin sosyal olarak sunulması muhakkak gerekmektedir.[186]

Kadınların bazı alanlarda çok başarılı olmalarına rağmen, işgücündeki kadın sayısının giderek azalıyor olması şaşırtıcı ve endişe vericidir. Bu istatikler elbetteki kayıtdışı

[186] Nancy Folbre "The Black Four of Hearts: Towards a New Paradigm of Household Economics" D. Dwyer and J. Bruce (der.) **A Home Divided: Women and Income in the Third World**, Stanford University Press, Stanford, 1988.

sektörde çalışan birçok kadını kapsamamaktadır. Bu sebepten sadece kontrol mekanizmalarını arttırmak amaçlı olsa bile kayıt dışı ekonomiyi kayıtlı hale getirmek ve resmi ekonomiye dahil etmek için çeşitli politikaların geliştirilmesi şarttır. Sendikalar, işgücünde olan ve kazançlı bir iş arayan kadınları örgütleyerek bu konuda önemli bir rol oynayabilir ve böylece kadınlar için işgücü piyasasında yer almak daha kolay olabilir. Bu bakımdan, kayıt dışı ekonominin sendikalaşması ve sendika temsilcilerinin kadın hakları konusunda eğitilmesi de önemli görünmektedir.[187]

Yine çalışabilecek durumdaki kadınlar için devlet eliyle sunulabilecek meslek edindirme kurslarının yaygınlaşması oldukça önemlidir. Kısa süreli yaygın eğitim kursları marifetiyle alınan sertifikalar hem çalışanlara yaşam boyu eğitim imkanları sunmakta hem de işsiz kadınlara umut kapısı olmaktadır.[188] Bu nedenle bu kurslar yaygınlaştırılmalıdır. Bu doğrultuda yoksul kadınların pasif sosyal yardım alan statüsünden kurtulup aktif üretime geçmeleri sağlanmış olacaktır. Düşük gelirli kadınlara yönelik yararlı kursların (iğne, oya, nakış, el sanatları ve teknik kurslar, meslek edindirme kursları, yapı kursları yabancı dil kursları, sağlık ve spor kursları vb gibi kursların) açılması ya da belediyelerce çoğaltılması düşünülmelidir. Bu kursların, yeni meslek edindirme, gelir elde etme ve aile bütçesine katkı sağlama, boş vakit değerlendirme ve sanat öğrenme, kariyer ve beceri kazanma gibi sayılamayacak kadar maddi ve manevi değişik faydaları olabilir.[189]

Yoksullukla mücadelede yoksullukla ilgili kurumsal ve hukuki düzenlemelerin yapılması yoksulluk profilinin ortaya konması, uygulamalarının etkilerinin ölçülmesi ve ilgili politika eksikliğinin ortadan kaldırılması için araştırma ve geliştirme konusuna ağırlık verilmesi gereklidir. Ayrıca kadınlar için eğitim imkanlarının geliştirilmesi, kalkınma planlarına cinsiyet eşitliği bakış açısı dahil edilmesi, eşitlik için toplumsal cinsiyete dayalı bütçeler yapılması, yeni istihdam stratejileri oluşturulması ve bu doğrultuda iş ve özel yaşamı uzlaştırıcı politikalar acilen uygulanmaya konulması da çalışan kadınların yoksulluğunu azaltmada etkili olabilecek önlemlerdir.[190]

---

[187] Ayşe Buğra, Ahmet İnsel ve Fikret Adaman. **Çalışma Hayatında Yeni Gelişmeler ve Türkiye'de Sendikaların Değişen Rolü**, İstanbul: Sosyal Politika Forumu Yayınları, 2006.
[188] SYDGM, a.g.e.
[189] SYDGM, a.g.e.
[190] DPT, *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi* s. 154.

Sonuç olarak, Türkiye'de sosyal politika ve feminist çalışmalar yapan yapılara göre kadınların toplumdaki konumunun ve yaşamdaki ağırlığının arttırılmasının başlıca yolu, kadınları çalışma yaşamında üretken kılmaktır. Kadınların çalışma yaşamına nitelikli emek öğesi olarak katılmalı ve tutunması sağlanmalıdır. Bunun için "çıraklık ve mesleki eğitim yasasına dayalı olarak yürütülen uygulamadan esinlenerek, çalışan kadınların sosyal sigorta primlerine kamu katkısı sağlanarak, işverenler özendirilmelidir. Kadın emeğini nitelikli kılacak her girişim için de bu özendirme güçlendirilmelidir."[191] Böylece hem kadınların gelir düzeyi ve toplumdaki statüleri yükselecek hem de kadınların çalıştırılmasında, toplumdaki sorunlara paralel olarak, çalışma koşullarının daha olumlu hale getirilmesi çabaları artacaktır. Yine dolaylı olarak, kadının nitelikli emek öğesi olarak çalışma yaşamında yer alması, çocuklarının bakımı ve yetiştirilmesiyle ve çalışma ortamının olumlu kılınmasıyla ilgili hizmet kollarını çoğaltacak; istihdamı geliştirici etki yapacaktır.

4.3.2 Kadınlara Yönelik Sosyal Yardım Önerileri

Kadın istihdamına yönelik iyileştirmelere ihtiyaç duyulmakla birlikte, bu çalışmada savunulduğu gibi kadınlara istihdam sağlamanın yoksulluk sorununu tümüyle çözmeyeceğini, her koşulda kadınları özgürleştirmeye hizmet etmeyeceğini, toplumsal konumunlarını her koşulda yükseltmeyeceğini ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada yeterli olmayacağını görmek önemlidir. Bu sebeple bir yandan kadının istihdamını iyileştirecek politikalara ihtiyaç duymakla birlikte, bunların yoksulluk sorununu azaltmak için kadının konumunu güçlendirecek direk sosyal politikalarla desteklenmesi gerekmektedir.

Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yoksul kadınları destekleyecek en önemli kurum devlet yapılanması olmalıdır. Çünkü serbest pazarın çeşitli halk gruplarının çıkarına düzenlenmesi ve güçsüz grupların güçlenmelerini sağlamaları ancak devlet aracılığıyla olabilecektir.

[191] DPT, *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi* s. 172.

Devlet aracılığıyla kadınlara sağlanabilecek pek çok sosyal politika önerisinde bulunmak mümkündür. Bunlardan ilki, bir önceki bölümde de belirtildiği üzere, kadının hanehalkına sağladığı ücretsiz emeğin düzenlenmesi ile ilgili olabilir. Nitekim, yoksul ailelerde çocuk bakımı, beslenmesi, çocukların giydirilmesi, yaşlı bakımı, elde edilen az gelirle temel ihtiyaçların karşılanması ve aileyi rahatlatacak sosyal yardımlara erişim çabaları çoğunlukla kadınlar tarafından yerine getirilmektedir. Kadınlar özellikle kırsal bölgelerde Türkiye'deki kültürel ve geleneksel yapı gereği evin maddi geçiminden sorumlu görülmeseler de çoğunlukla aile fertlerinin tüm bakımlarından sorumlu olduklarından erkeklere oranla daha fazla çaba sarf etmek zorundadırlar. Kısacası, kadınlar yoksulluk nedeniyle ev işlerinin çok ağırlaşması, aileyi besleyememek nedeniyle ezilmektedirler. Aynı zamanda yapılan araştırmalar kadınların elde ettikleri gelirleri büyük ölçüde aile için, ailenin temel ihtiyaçlarını karşılamak için kullandığını göstermektedir.[192] Bu nedenle kadınların elde ettikleri geliri artırmak ailenin yoksulluğunu azaltmak, çocukların daha iyi eğitim almasını, sağlık olanaklarından daha fazla yararlanmasını sağlamak anlamına gelmektedir. Kadınların geliri, erkeklerinkine oranla haneye daha fazla sosyal yarar sağlamaktadır. Yoksul ailelerde birçok kadın tüm zamanını ailenin ihtiyaçlarını karşılamak için seferber ederken, bu çoğu zaman sosyal yardım sağlamak biçimine bürünmektedir. Dolayısıyla bu kadınlara sosyal yardım almalarında kolaylık sağlamak devletin birincil görevlerinden biri olmalıdır.

Yoksulluk söz konusu olduğunda yaygın bir biçimde dile getirilen "dayanışmacı geniş aile bağları" savının sorgulanması gerektiği alan çalışmalarında gözlemlenmektedir.[193] Dayanışmacı aile bağlarının işlemez olmasının gerisinde yoksulluğun artık geçici bir durum olmaması, süreklilik arz etmesi ve doğal olarak aile dayanışmasının ya da ailenin olanaklarının böylesi bir yardımlaşma için yeterli olmaması gibi sebepler yatmaktadır. Yoksulluğa karşı aileyi öne çıkarmak ile zayıflamış dayanışma ağlarına dayanmak yerine; kurumsal düzeyde kamu kaynaklarını harekete geçirecek sosyal yardım politikalarının oluşturulması gerekmektedir.[194] Bu sosyal yardımların neler olabileceğini düşünürken ise

[192] Necmi Erdoğan ve Ayşe Bora. **Yoksulluk Halleri, 2002**, Buğra ve Keyder, *Sosyal Yardım Uygulamaları*.
[193] Buğra ve Keyder, *Sosyal Yardım Uygulamaları*, ss. 12–13.
[194] Buğra ve Keyder, *Sosyal Yardım Uygulamaları*, s. 16.

bağımlılığı artıran, seçme şansını elinden alan sürekliliği olmayan, koşulları belirsiz ayni yardımlar yerine hak temelli, süreklilik, düzenlilik ve nakdi olma özelliklerini içinde barındıracak biçimde yardım mekanizmalarının oluşturulması çok daha anlamlı görünmektedir.

Bu tür sosyal yardımların önemli bir ayağını eğitim yardımları oluşturabilir. Kadın yoksulluğunu ağırlaştıran durumlardan biri çocuğu kadının sorumluluğunda olması, beslenmesinden, okula gönderilmesinden, giydirilmesinden kadınların sorumlu olmasıdır. Bu sebeple çocukların eğitim olanağından yararlanması için sadece kitapların değil tüm okul masraflarının ücretsiz olarak karşılanması, beslenmelerinin sağlanması için öğle yemeğinin ücretsiz olarak verilmesi gerçekleştirilmelidir. Böylelikle yalnızca evde doğru dürüst beslenmeyen çocukların değil, tüm evin yükünü omuzlarında taşıyan kadınların sorunları da bir nebze çözülmüş olacaktır.

Bir diğer öneri olarak, kısa vadeli bir önlem olan sosyal hizmetlerden (sağlık, eğitim başvuruları ve işe yerleştirilme, çocuk bakımı hizmetleri vb.) yararlanmada dul, boşanmış ve ayrı yaşayan kadınlara çeşitli pozitif ayrımcılıklar uygulanabilir. Böyle bir uygulama, hiçbir ek bürokratik işlem konmaksızın, sadece dul, boşanmış olduklarını gösteren nüfus kâğıdı veya ayrı yaşadıklarını gösteren mahkeme yazısı ile ve ayrı bir başvuruya gerek kalmaksızın gerçekleştirilebilir.[195] Mesela bu uygulama ile dul kadın sağlık ocağına gittiğinde nüfus kâğıdını gösterip parasız veya çok küçük bir para karşılığı hizmet alabilmelidir.

Yalnız yaşayan eşi ölmüş, boşanmış veya yalnız yaşayan kadınların en yoğun yoksullukla karşı karşıya olduğu tespit edilmiş olup, aynı risk, yalnız yaşamak zorunda kalan bekar kadınlar için de geçerli görülmüştür. Bu doğrultuda önerilebilecek üçüncü bir sosyal politika uygulaması ise kadın sığınma evlerinin her belediye örgütünün bulunduğu yerlerde yaygınlaştırılması, bu durumdaki kadınların birbirleri ile tanıştırılarak ortak mekanlarda ekonomik ve sosyal güç birliği oluşturmalarına olanak sağlayarak meslek kazandırılmaları ve bu durumdakiler için gönüllü katkı ve katılımları teşvik eden kamu

[195] Ev-eksenli Çalışan Kadınlar Çalışma Grubu'nun önerisi, ayrıntılar için bkz. DPT, *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi*, s. 76.

dışındaki hayırseverlerin katkılarına açık sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği olanaklarının yaygınlaştırılması Sekizinci Kalkınma Planı çerçevesinde kadın örgütlerince önerilmiştir.[196] Bu tip bir uygulama için gerekli yasal düzenleme ile belediye ve valilikler görevlendirilip sivil toplum kuruluşlarının teşviki sağlanabilir.[197]

Ailelerin yoksulluğa neden olacak büyüklüğe erişmesinin engellenmesi de kadın yoksulluğu ile önemli bir mücadele aracı olarak görülmelidir. Doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaştırılarak istenmeyen gebeliklerin önlenmesi ve başlatılacak bir seferberlikle doğum kontrolünün özellikle tüm yurtta kırsal alanlara yaygınlaştırılması yalnızca aile planlamasına destek olmakla kalmayacak, aynı zamanda uzun dönem uygulama politikaları ile ailelerin refah seviyeleri de artırılabilecektir. Böyle bir politikanın uygulamaya geçmesi için ise Sağlık Bakanlığı ile bu alanda bilgi sahibi Vakıf ve sivil toplum kuruluşları arasında organik işbirliği ve işbölümünün yapılması gerekmektedir.[198]

Yukarıdaki politika önerilerinin ciddiye alınmaları ve hayata geçirilmeleri durumunda kadın yoksulluğunun azaltılmasına dair çok önemli bir adım atılacaktır. Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle mücadelenin ancak yoksulluğu ön planda tutan politikalarla gerçekleştirilebileceğini teslim etmek bu sebepten oldukça önemlidir. Fakat aynı derecede önemli olan bir başka husus da, kadın yoksulluğu ile mücadele etmeden toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yok etmenin düşünülemeyeceğidir. Kısaca, hem cinsiyet hem de gelir eşitsizliklerinin bir arada düşünülmesi ve bunlara yönelik toplu mücadelelerin geliştirilmesi kadın yoksulluğu ile mücedelenin olmazsa olmazıdır. Ancak bu tip ikili uygulanmalarının ciddi ve sistematik bir şekilde uygulanmaları takdirinde, Türkiye'nin gelişmekte olan ülkelerin kalkınma ve refah seviyesine erişmesi çok daha kolay mümkün olabilecektir. Bu sebepten, konuyla ilgilenen birçok sosyal politika uzmanı ve de feministin de[199] savundukları gibi Türkiye'de hükümetlerin direk olarak kadın yoksulluğunu hedefleyen politikalar geliştirmeye acilen başlamaları gerekmektedir.

[196] DPT, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi, ss. 78–80.
[197] Buğra ve Keyder, *Sosyal Yardım Uygulamaları*.
[198] Buğra ve Keyder, *Sosyal Yardım Uygulamaları*, s. 24.
[199] Ecevit, a.g.e.; Buğra. a.g.e., İlkkaracan, a.g.e.

4.3.3 "Kadınları Güçlendirme" Projeleri

Kadınların toplumdaki konumunun arttırılması ve kadın yoksulluğu ile mücadelenin önemli bir ayağını da kadınları güçlendirme çalışmaları oluşturmalıdır. Güçlendirme kadının yapabilirliklerinin farkına varmasını, hayatı üzerine düşünmesini ve müdahale etmesini beraberinde getirecektir. Bunun için öncelikle kadınların çalışma ya da yaşam alanlarındaki örgütlenmelerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu konuda, ülkemizde çaba gösteren küçük grupların desteklenmesi ve topluma dönük somut uygulamalara yönlendirilmeleri gereklidir.

Kadınların toplumdaki konumu ve yaşamdaki ağırlığı, düşünce üretim ve karar süreçlerine katılımlarının özendirilmesi ve geliştirilmesi ile yakından ilgilidir. Bunun için, kimlik bilinçlerinin ve ekonomik özgürlüklerinin yanında, kadınların geleneksel işlevlerine destek olacak hizmet kollarının geliştirilmesi de gerekir. Kadının güçlendirilmesi ve mevcut engellerin aşılması için bütüncül bir yaklaşımın gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ekonomik, siyasi ve toplumsal karar alma süreçlerinde daha fazla kadın için gerekli bilinç artırma ve eğitim çalışmalarının her iki cinsi de kapsayacak şekilde düzenlenmesi BM ve UNDP gibi uluslararası kuruluşların yanı sıra KAGİDER ve KA-DER gibi kadın örgütlerince de savunulmaktadır.[200] Bu kurumlara göre kadın güçlendirilmesi için diğer bir önemli konu da kadın erkek eşitliği için bütçe ayrılması ve cinsiyete dayalı bütçeleme çalışmalarının ciddiyetle yürütülmesi olmalıdır. Buna göre, siyasi karar alma süreçlerine daha fazla kadın katılmadıkça değişim ve gelişimin sürdürülebilir olmayacağının altı çizilmektedir. Siyasi kurumların ve özellikle partilerin yönetim kademelerinde daha fazla kadın olması gerekmekte ve bu durumun sağlanabilmesi için siyasi atmosfere uygun kota sisteminin uygulamaya geçilmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Türlü kadın kuruluşları ve yoksullukla mücadele eden kurumların da belirttiği üzere, ancak bu tür çoklu bir yaklaşımla kadın yoksulluğu ile mücadele etmek mümkün olabilecektir

[200]KAGIDER, "Kadın Fonu Projesi" 07.08.2008. http://www.kagider.org/ProjeArsivi.asp?syf=1&PageID=18 (28 Ekim 2009).

SONUÇ

Yoksulluk, günümüz dünyasının en önemli toplumsal ve politik sorunlarından biri olarak, toplumun tüm tabakalarında derin izler bırakmaktadır. Bu çalışma göstermiştir ki, yoksulluk tartışmalarının ve çalışmalarının önemli bir kısmı bu olguyu analiz ederken onun yalnızca görünen yönlerini ön plana çıkarmakta, daha derinlerde yatan yoksulluğun esas belirleyenlerini dikkate almayı göz ardı edebilmektedir. Kadın yoksulluğu sorununa bakan bu çalışmada daha da açık bir şekilde görülmüştür ki, yoksul kesimlerin toplumsal konumunun sorgulanması ve kapitalist toplumsal düzene yedirilmiş olan eşitsizliklerin irdelenmesi yoksulluk sorununu anlamada en sağlıklı yöntem olacaktır.

Kadınların yoksullukla ilişkisi, yöntemsel olarak iki temel analitik kavram ve toplumsal gerçekliği karşı karşıya getirmektedir: yoksulluk ve toplumsal cinsiyet. Her iki açıklama düzeyi ve gerçeklik de bazı toplumsal eşitsizliklere işaret etmektedir. Bu anlamda bu çalışmada Türkiye'de kadınların yoksullukla ilişkisinin anlaşılması ve irdelenmesi için, hem yoksulluk tartışmaları hem de yoksulluk ve kadının toplumsal konumunun sorgulandığı sosyolojik tartışmalar ve veriler sunulmuştur.

Son yıllarda, hem gelişmiş kapitalist toplumlarda hem de gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk olgusunu toplumsal cinsiyete dayalı bir temelde anlama girişimi yönünde bir çabanın olduğu aşikârdır. Bu da, özünde kadınların yoksulluk deneyimlerinin ayırıcı ve farklı boyutlarını vurgulamaya yönelik bir metodu içermektedir. Bu yaklaşım, hem kadınların hem de erkeklerin yoksul olduğu gerçeğini ihmal etmez, ancak hane ve çalışma alanlarında kadınların erkeklere oranla daha yoksul olduklarını ve yoksulluk deneyimini de yine erkeklere oranla daha farklı yaşadıklarını teslim eder.

Bu çerçeve de bu çalışmanın başlıca amacı dünyada ve özellikle de Türkiye'de kadın yoksulluğunun belirleyici özelliklerini ortaya koymak olmuştur. Şimdiye kadar yapılmış araştırmalar göstermiştir ki, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, işgücü piyasasındaki konum ve eğitim imkânlarından yararlanma durumu kadın yoksulluğunu belirleyen en temel üç ana faktördür.

İlk olarak, kadınların yoksulluk deneyimlerini erkeklerden farklı yaşaması, her ne kadar tüm kadınlar yoksulluk sorunu ile yüz yüze olmasa da kadınların toplumsal yaşam içindeki eşitsiz ve ikincil konumlarından bağımsız değildir. Ülkemizde kadınlar hayatlarının hemen her evresinde ayrımcılığa uğramakta ve kimlik olarak daha en başından "ikinci cins" ya da edilgen bir sosyal statüye sahip olarak görülmektedir. Bu kimlik, kadının hem sosyo-ekonomik ve siyasi yaşama tam anlamıyla katılımını engellemekte hem de bunun direk bir sonucu olarak kadını yoksullaştırmaktadır. Böylesi bir toplumsal yapıda, kadının sosyo-ekonomik ilişkilere etkin bir şekilde katılması ve sosyal dışlanmadan kendisini sıyırması oldukça zordur. Kadının mülksüzleşmesi, erkeğe olan bağımlılık ilişkileri, ev içi ve üretim alanlarında emek kullanım biçimleri, ataerkil ilişki ve yapılar, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü; kadınların yoksulluk deneyim farklılıklarının sorgulanması için önemli değişkenlerdir.

Bir diğer sorun da kadınların işgücü piyasasındaki durumları ile bağlantılıdır. Türkiye'deki kadınların işgücü piyasasında ikincil konumda olduklarını gösteren pek çok veri mevcuttur. 3. bölümde tartışıldığı gibi Türkiye'de kadınların işgücü piyasasına katılım oranları hem erkeklere oranla düşüktür hem de son yıllarda gittikçe düşmeye devam etmektedir, Kadınların işgücüne katılımı sağlandığında ise yine başka sorunlarla karşı karşıya kalınmaya devam edilmektedir. Enformel sektörde yoğun olarak kadınlar çalışmaktadırlar. Bunlar arasında düşük ücretli işlerde istihdam edilme, kayıt dışı sektörde çalışma, fason çalışma, ücretsiz aile işçisi olma, elde edilen gelir üzerinde – özellikle kırsal alanlarda – söz sahibi olmama, gelirden yoksunluk ve işyerinde örgütlenememe gibi sorunlar bunlardan en önemlileridir.

İşgücü piyasasına katılımın düşük olmasının yarattığı sonuç kadının erkeğe ömür boyu bağımlılık ilişkisidir. İstihdama katılımın düşük olmasına paralel bir biçimde istihdamın sağladığı emeklilik ya da sosyal güvenlik gibi olanaklardan yararlanamamak, sağlık hakkına eş üzerinden ulaşmak bu bağımlılığın temel sonuçlarıdır.

Kadınları yoksulluğa iten üçüncü etken ise onlara yeterli eğitim olanakları sağlanmamasıdır. Bu çalışmada da açıkça gösterilmiştir ki, günümüzde hala eğitim

sisteminin hiçbir aşamasında kadın-erkek eşitliği sağlanamamıştır. Kadınların eğitime uzak kalmalarında GSMH'den eğitime ayrılan payın düşüklüğünün yanı sıra toplumsal değerler ile toplumsal cinsiyetçi yargılar da etkilidir. Buna ek olarak, eğitim olanaklarına ulaşımın koşulları, bölgesel ekonomik kalkınmışlık ve sosyal-sınıfsal farklılıklara bağlı olarak da değişmektedir. Günümüzde Doğu ve Güney Doğu bölgelerinde okula gönderilmeyen birçok kız çocuğu bulunmakta ve bu kız çocukları mevsimlik tarım işlerinde yoğun olarak çalıştırılmaktadırlar. Diğer taraftan, gelir dağılımının eşitsizlikleri derinleştirdiği ülkemiz koşulları, büyük halk kitlelerinin kaliteli eğitim olanaklarından faydalanmasına engel teşkil etmektedir. Sonuç olarak, eğitim olanaklarından yeterince ve kaliteli bir biçimde yararlanamamaları nedeniyle kadınların mesleki becerilerinin eksik olması, kadınların aile içindeki konumu (asıl gelir getiricinin erkek olması nedeniyle düşük ücretli çalışmaya rıza göstermeleri), işgücü piyasasının uysal bireyleri olmaları, örgütlenme kapasitelerindeki eksiklikler, uzun çalışma saatlerine, sigortasız çalışmaya ses çıkarmamaları bunun nedenleri arasındadır.

Sonuç olarak, kadınların mülksüzleşmesi onları erkeklere bağımlı hale getirirken, bu bağımlılık ilişkisi içinde toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü etrafında, kadınların konumu da ev içinde belirlenmeye devam etmektedir. Kendilerinin ve ailelerinin toplumsal yeniden üretimini sağlarken kadının kendi emekleri görünmez kılınmakta, önemsiz hale getirilmekte ve değersizleştirilmektedir. Bu emek kullanım biçimlerine bakılmadıkça ve müdahale edilmedikçe kadın yoksulluğu ile mücadele etmek mümkün olamayacaktır.

Kadın yoksulluğunu anlamada ve azaltmaya yönelik politika ve stratejiler üretmede kendilerine önemli misyonlar yükleyen IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar, kadınların durumlarını iyileştirme niyetini içeren çabalara girseler bile; genel olarak yoksulluğun kaynağını ve köklerini belirlemede önemli adımları atladıkları için, bu çabaları çoğunlukla yoksulluk olgusunu hafifletmede ve ortadan kaldırmada başarısızlıkla sonuçlanabilmektedir. Bu doğal olarak, bu tür kurumların yoksulluğa ve toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri ayrı ayrı dikkate almadan, kadın yoksulluğuna tek taraflı çözüm önerileri sunmaları ile de yakından ilişkilidir.

Oysa ki, kadın yoksulluğu ile mücadelede atılacak ilk adım kadınların güçlenmesi ve statülerinin yükseltilmesine yönelik olmalıdır. Cinsiyetler arası eşitliğin sağlanması ve kadınların ikincil konumlarından çıkarılmaları için, yetenek ve yaratıcılıklarının artırılacağı bir güçlendirme sürecinden geçmeleri gerekmekte; bu doğrultuda da eğitim ve istihdamda kadınları dezavantajlı durumlarından arındıracak yeni stratejiler belirlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu tür stratejilerin en önemlisi ve başlıcası devlet eliyle yapılabilecek ve zaten devletin yapması gereken düzenlemeleri içermelidir. Kadınların içinde yaşadığı yoksulluğun travmatik etkisini ortadan kaldırmak ve her şeyden önce yoksul kadınların hayatlarını daha yaşanabilir bir hale getirmek için, içinde bulundukları mahallelere, diğer mahallelerle hiçbir ayrım gözetmeksizin her türlü hizmet götürülmelidir. Bu hizmetler, su, elektrik ve yakıt temininden başlamak üzere, kadınların ev içinde gördükleri emeğin devlet tarafından ücretlendirmesine kadar uzanmalıdır.

Daha genel olarak ise, Türkiye'de kadınların sosyo-ekonomik ve siyasal yaşama erkeklerle eşit düzeyde katılımının sağlanması ve karar alma mekanizmalarında yeterli temsil gücüne erişmeleri bir zorunluluktur. Bu alanda, kadın ve erkek arasındaki eşitliğe aykırı her türlü yasanın yeniden düzenlenmesi ve bu düzenlemelerin kâğıt üzerinde kalmaması için kadınlara fırsat eşitliği sağlayacak önlemlerin uygulanması gerekmektedir. Somut olarak *Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi*'ne (CEDAW) karşı çekincelerin kaldırılması; kadın haklarıyla ilgili yapılan yeni yasal düzenlemelerin tam ve etkili bir şekilde uygulanması; kızların okuma yazma oranının artırılması; kadınlara yönelik genel eğitim ve mesleki eğitim olanaklarının artırılması; karar alma mekanizmalarında cinsiyetler arası dengenin sağlanması ve kadınların şiddet ve cinsel tacize karşı etkin korunması gibi konularda acil adımlar atılması gerekmektedir.

Uzun vadede kadının eğitimine küçük yaşlardan itibaren önem verilmelidir. Kadınların geleneksel yaşamın dayatmalarını olmazsa olmaz kurallar olarak görmemeleri ve sahip oldukları hakları bilerek bunları kullanma kararlılığına sahip olmaları için bu eğitim sürecinden geçmeleri şarttır denebilir. Zira bilindiği üzere, bu geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri pek çok zaman kadınlarca da benimsenmiş ve içselleştirilmiştir. Bu sebeple

kadınların, kadın sorunlara bakış ve yaklaşımları, mevcut sistemin dayattığı bakış açısıyla değil, somut gerçekler ve talepleri doğrultusunda olmalıdır. Kadınların kendilerine yetecek yaşam standartlarını oluşturacak bilgi ve becerilerle donatılması ve insan hakları eğitiminin yanında mesleki beceri kazanmalarını sağlayacak eğitim imkanları da sunulması uzun vadeli kadının yoksulluğu için belki de en önemli çözüm yolu olacaktır.

Türkiye'nin sosyo-kültürel yapısından kaynaklanan toplumsal cinsiyete dair ayrımcı politikalar, çalışma yaşamının yürütülmesinde mevzuatta olmasa da pratikte yine kendini göstermektedir. Kadınlar, eğitim ve ücretli iş olanaklarına eşitlikçi bir temelde ulaşamamaktadırlar; çünkü kadınlar ya düşük eğitim seviyelerinden dolayı ya da toplumdaki cinsiyete bağlı işbölümünün birleşimi sonucu daha çok evdeki işlerden sorumlu olarak görülmektedirler. Kadınların özellikle işgücü piyasasına daha etkin ve donanımlı katılımlarını sağlamak için yapılan araştırılmaların yoğunlaştırılması ve sağlıklı veriler toplanması bu alanda bir ön adım oluşturacaktır. Gerek eğitim, gerekse istihdam alanlarında kadınları destekleyici yeni düzenlemeler yapılmalıdır.

Kadınların resmi işgücü piyasasına katılımında sürekli bir azalma olduğu ve buna karşın kayıt dışı ekonomiye katılımlarının arttığı aşikar iken; kadınların resmi işgücüne katılımının artırılması; eşit işe eşit ücret ilkesinin yaygınlaştırılması; kadının ev içi emeğinin ücretlendirilmesi; ev ve iş hayatının beraber yürüyebilmesinin kolaylaştırılması gibi düzenlemelerin bir an önce devlet eliyle uygulamaya geçmesi gerekmektedir. Enformel sektörde çalışan kadınlar sosyal güvenlik kapsamına alınmalı, sağlık ve güvenlik koşulları iyileştirilmeli, kadınlara yönelik ayrımcılık konusunda kamuoyunda duyarlılık yaratılmalı, ev ve çalışma yaşamı arasındaki uyumu artırmak için çocuk bakımı temel kamu hizmetlerinden birisi olarak garanti altına alınmalıdır. Bu alandaki çalışma ve politikalar, işçi, işveren ve hükümet üçlü sosyal diyalogu dahilinde ele alınmalıdır.

Sonuç olarak, kadınların kaynaklara ulaşımları, kalkınma sürecine ve çalışma hayatına etkin katılımları, kalkınmanın fırsat ve imkanlarından eşit biçimde yararlanmalarını sağlayacak, ekonomik açıdan güçlendirecek ve kadın girişimciliğini özendirecek çalışmalar yapmak, sürdürülebilir kalkınma plan ve programları tasarlamak gerekmektedir. Bu doğrultuda, merkezi ve yerel devletin, uluslararası kurumların ve Sivil Toplum

Kuruluşlarının aktif roller alarak kadın yoksulluğu sorununun ortadan kaldırılması için somut hedefler belirlemeleri ve birbirleri ile koordine bir şekilde hareket etmeleri son derece önemlidir. Bilinmelidir ki, kadınların kaynaklara ulaşabilme ve karar mekanizmasında yer alma imkânlarında iyileşme sağlandıkça ve sosyo-ekonomik durumları güçlendikçe sadece kendi hayat şartları iyileşmeyecek, bir yandan da Türkiye'de ülke ekonomisi ve refah düzeyi daha da güçlenecektir.

KAYNAKÇA

Adaman, F. ve T. Bulut "Diyarbakır'da Uygulanan Mikro Kredi Projesinin Değerlendirilmesi", http://home.ku.edu.tr/~dyukseker/adaman-mikrokredi.htm

Aker, T. ve diğerleri. **Türkiye'de Ülke İçinde Yerinden Edilme Sorunu: Tespitler ve Çözüm Öneriler**. İstanbul: TESEV, 2005.

Aktan, Coşkun Can (der.) **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**. Ankara: Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Hak -İş) Yayını, 2002.

Alıcı, S. "Türkiye'de Yoksulluğun Sosyoekonomik Analizi", C.C.Aktan (Ed.), **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını, 2002.

Balaban, U. ve E. Sarıoğlu. Hom**e Based Work in Istanbul: Varieties of Organization and Patriarchy**. İstanbul: SPF Yayınları, 2009.

Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, **Türkiye'de Kadının Durumu**, Ankara, Mayıs, 2009.

Bes, G ve diğerleri. "Kapitalist Küreselleşmenin Kadın Emeğine Etkileri-KESK Kadın Kurultayı Atölye Çalışması", 2004. http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=1110

Bilgi Bankası, "Kadının Sosyo-ekonomik Yaşamdaki Yeri" http://74.125.47.132/search?q=cache:O7ZOMquDejMJ:makinecim.com/bilgi_7559_Kadinin-Sosyo-Ekonomik-Yasamdaki-Yeri-+kadin+sosyo-ekonomik&cd=9&hl=en&ct=clnk&gl=us (2 Aralık 2009).

Birleşmiş Milletler, **CEDAW Protokolü Raporu.** Birleşmiş Milletler Raporu, 2002.

Bora, A. ve A. Günal (der.), **90'larda Türkiye'de Feminizm**. İstanbul: İletişim, 2002.

Buğra, A. **Kapitalizm Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika**. İstanbul: İletişim 2008.

Buğra, A. ve Keyder, Ç. **Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi**. http://www.undp.org.tr, UNDP: Ankara, 2003.

Buğra, A. İnsel, A. ve F. Adaman. **Calisma Hayatında Yeni Gelişmeler ve Türkiye'de Sendikaların Değişen Rolü**. İstanbul: Sosyal Politika Forumu Yayınları, 2006.

Buğra, A. ve Ç. Keyder, **Sosyal Yardım Uygulamaları ve Topluma Yararlı Faaliyet Karşılığında Asgari Gelir Desteği Uygulaması**. Ankara: UNDP Yayını: 2007.

Buğra, A. ve Ç. Keyder, **Framework Paper: Poverty And Social Policy In Contemporary Turkey.** İstanbul: TESEV Yayını, 2006.

Castells, M. "The Rise of the Fourth World", **The Global Transformations Reader.** D. Held ve A. McGrew (der.), Cambridge: Cambridge: Polity Press, 2003.

Cheal, D. **New Poverty Families in Postmodern Society**. London: Greenwood Press, 2002.

Chossudovsky, M. **The Globalisation Of Poverty: Impacts Of IMF And World Bank Reforms. London:** Zed Boks, 1997.

Chowdury S.S.A.K. "Grammeen Bank, Bangladeş: Dünyanın En Büyük ve Öncü Mikrokredi Örgütü", **Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Kadınların Ekonomik Güçlenmelerine Yönelik Yol Haritası**. Y. Ecevit(der.), Ankara: UNDP, 2006.

Çağatay, N., **Gender and Poverty, UNDP: Social Development and Poverty Elimination Division**. Working Paper Series", No:5, Ankara, 1998.

ÇSGB (2007) **Çalışma Hayatı Istatistikleri 2006**, Ankara.

Dalley H. S. "State of the Micro-credit Summit Campaing Report 2002", April 2002. http://www.microcreditsummit.org/pubs/report/socr /2002/socr02- en.pdf

de Dios, A. "Confronting Trafficking, Prostitution and Sexual Exploitation in Asia - The Struggle for Survival and Dignity" 1999, http://www.uri.edu/artsci/wms/hughes/mhvasia.htm

Dansuk, E.,**Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi.** Ankara: DPT Uzmanlık Tezi, 1997.

DPT., **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu**. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara: DPT Yayını, 2001.

Ecevit,Y. "Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışabilir?", **C.U. Tıp Fakültesi Dergisi** 25 (4), 2003 Ozel Eki, ss. 83 – 88.

Ecevit, Y. "Çalışma Yaşamında Kadın Emeğinin Kullanımı ve Kadın Erkek Eşitliği", **Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset**. İstanbul*:* ÜSIAD, 2000.

Erdoğan, N. **Yoksulluk Halleri**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Erdut, T. “İşgücü Piyasasında Enformelleşme ve Kadın İşgücü”. **Çalışma ve Toplum**. C. 6. 2005/3

Esping-Anderson, G. **The Three Worlds of Welfare Capitalism**. Cambridge: Cambridge Policy Press, 1990.

Esping-Anderson, G. **Social Foundations of Postindustrial Economies**, Oxford: Oxford University Press, 1999.

Ferguson, N. “The End of Prosperity?”, **Time**, October 13, 2008, ss. 18 – 21.

Folbre, N. “The Black Four of Hearts: Towards a New Paradigm of Household Economics” D. Dwyer and J. Bruce (der.) **A Home Divided: Women and Income in the Third World**, Stanford University Press, Stanford, 1988.

Gündüz, A. Y. “Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Üzerine Bir İnceleme”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi www.e -sosder.com, C. 5, S. S.16, 2006.

Güreli, “Türkiye’de Okumak ya da Okuyamamak”, Milliyet, 24 Eylül 2008. http://www.milliyet.com.tr/Yazar.aspx?aType=YazarDetay&ArticleID=995008&Kategori=guncel&AuthorID=121&b=&a=Nail%20G%FCreli&ver=23

Hattatoğlu D. “Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu ve Bir Başa Çıkma Stratejisi Olarak Ev Eksenli Çalışma”, Özdek Y. (der) **Yoksulluk, Şiddet ve Insan Hakları**, Ankara: TODAIE, 2002.

Hünler, A. “Yoksullukla Mücadele ve Yoksulluk Yönetimi Ayrımında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu”, **Türk İdaresinin Güncel Sorunları Seminer Çalışması**, Ankara, 2005.

Ilkkaracan, İ. **Türkiye’nin Dönüşüm Sürecinde 1980’lerden Bu Yana Kadın Hareketi.** İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2007.

ILO, **Global Employment Trends**, Geneva: ILO Publicatios, 2007.

İlik, B. **Yoksulluğun Genel Belirleyicileri**. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmetler ABD, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara: 1992.

İŞKUR, **Genel Kurul Raporu**, Ankara*:* Türkiye İş Kurumu Yayını, 2006.

Kanbur, R. ve Vines, D. “The World Bank and Poverty Reduction: Past, Present and Future”, **The World Bank: Structure and Policies**, C. L. Gilbert ve D. Vines (der.) Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Karakoyun, I. **Türkiye'de 1980 Sonrasında Uygulanan Yoksullukla Mücadele Programları: Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP) Örneği: Aydın Uygulaması**, MA Tezi, Adnan Menderes Universitesi: Aydın, 2008.

Keyder, C. **Istanbul: Between the Global and Local**. Rowman & Littlefield Pub Inc, 1999.

Köse, A. E. Yeldan ve F. Senses, (der.) **Neoliberal Globalization as New Imperialism: Case Studies on Reconstruction of the Periphery**. Nova Science Publishers, 2008.

KSGM, **Kadın ve Yoksulluk**, Ankara, 2008.

Kudat, A. ve diğerler., **Evaluating the Conditional Cash Transfer Program in Turkey**, International Food Policy Research Institute, June 26 2006

Marshall, T.H. **Citizenship and Social Class and Other Essays.** Cambridge: CUP, 1950.

Merklen, D. "Policies to Fight Urban Poverty, A General Framework for Action", UNESCO Management of Social Transformations (MOST) Programme, Policy Papers 8, 2005. http://unesdoc.unesco.org/images/0012/ 001235/123507eo.pdf

Milanovic, B. "Global Income Inequality*:* What It Is And Why It Matters?", (First Draft), 2005. http://129.3.20.41/eps/hew/papers/0512/0512001. pdf

OECD, *Employment Outlook* 2005.

Önder, H. ve F. Şenses "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluk Düşüncesi", 2006. http://dusuncekahvesi.googlepages.com/tr.de.yoksulluk.onder -senses.pdf.

Özbudun, S. "Küresel Bir "Yoksulluk Kültürü mü?" **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, 1. baskı, Yasemin Özdek (ed.) Ankara: TODAİE Yayını, 2005.

Pateman, C. "The patriarchal welfare state" A.Guttmann (der.), *Democracy and the Welfare State*, Princeton University Press, 1988

Pearce, D. "The Feminization of Poverty: Women, Work and Welfare", **Urban Change and Social Change Rewiev**, 11, 1978, ss. 28 – 36.

Polanyi, K. **Büyük Dönüşüm.** (çev. A. Buğra), İstanbul: Alan Yayınları, 1986.

Roberts. B. "Informal Economy and Family Strategies**"**. **International Journal of Urban and Regional Research**, Vol. 18, No. 1, 1994, ss. 6 – 23.

Sallan, S. "Yoksullukla Mücadelede Faf-Fuk-Fon ve Yeşil Kart Uygulaması" Ankara: TUSİAD, 2003. http://www.tusiad.org/yayin/gorus/55/11.pdf

Sancar, S. **Türkiye'de Kadınların Hak Mücadelesini Belirleyen Bağlamlar**, KASAUM: Ankara, 2005.

Saraceno, C. **Social Assistance Dynamics in Europe: National and Local Poverty Regimes**, Bristol: The Policy Press, 2002.

Sassen, S. "Global Cities and Survival Circuits" **American Studies: An Anthology**, 2009.

Selamoğlu, A. ve Ekin, N. **Küreselleşme, Rekabetgücü ve Endüstri İlişkilerinde Dönüşüm", V. Ulusal Endüstri İlişkileri Kongresi**, Türk Endüstri İlişkileri Derneği, 14–15 Kasım 1996, Ankara: Kamu-İş Yayını, 1998.

Sen, A. "Poverty: An Ordinal Approach To Measurement", **Econometrica**, C. 44, S. 2, 1976, ss. 219 – 231.

Seyyar, A. Sosyal Siyaset Terimleri (Ansiklopedik Sözlük), Beta Yayınları: Ankara, 2004. http://www.sosyalsiyaset.com/documents/yoksul_ailelere_yonelik.htm, (8 Temmuz 2009).

Seyyar, A. "Yoksul Ailelere Dönük Sosyal Politikalar", *T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı IV. Aile Şurası Bildirileri:* Ankara, 2004. http://www.sosyalsiyaset.com/documents/yoksul_ailelere_yonelik.htm.

Şener, Ü. "Kadın Yoksulluğu" TEPAV Değerlendirme Notu: Ankara, Eylül 2009.

Şenkal, A. *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005.

Şenses, F. "Approaches to Poverty and Poverty Alleviation: A Turkish Perspective"- A Review Article, **New Perspectives on Turkey**, No.32 Spring 2005, ss. 199 - 215.

Şenses, F. "Yoksullukla Mücadelenin Neresindeyiz?: Gözlem ve Öneriler", **İktisat Üzerine Yazılar I, Kuresel Duzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**, A. H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan (der.) İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Şenses, F. *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İstanbul İletişim Yayınları, 2003.

Tekeli, S. **Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1990.

Tekeli, Ş. "1980'ler Türkiye'sinde Kadın Kurtuluş Hareketinin Gelişmesi," **Birikim**, S. 3, 1989.

Tekeli, Ş. "1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar," **Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, İstanbul, İletişim, 1995.

Thomas, C. **Global Governance, Development and Human Security**: **The Challenge of Poverty and Inequality**, Pluto: London, 2000.

Toksöz, G. ve Kardam, F. "Türkiye'de Çalışma Yaşamında Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık: Sektörler Arası Bir Karşılaştırma" **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 2002, ss. 151 – 169.

TÜİK, *2002 Yoksulluk Calışması Sonucları*, TÜİK Haber Bülteni (13 Nisan 2004): Ankara. http://www.tuik.gov.tr/TURKISH/SONIST/YOKSL/140404.htm

TÜİK *2005 Yoksulluk Calışması Sonucları*, Haber Bülteni (26 Aralık 2006, Sayı: 208): Ankara. http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=409

TÜİK, *Hanehalkı İşgücü Araştırması 2007 Mart Dönemi Sonuçları*, Haber Bülteni (15 Haziran 2007, Sayı: 93): Ankara, http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=512, 09.07.2009.

TÜSİAD, **Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği İle Karşılaştırma**, İstanbul :TÜSİAD Yayını, 2000.

UN Commission on the Status of Women: Resolution 37/8. "Women in Extreme Poverty", 1993.

UNDP, **Human Development Report 1996**, Oxford University Press: New York ve Oxford, 1996.

UNDP, **Human Development Report 2001**, Palgrave Macmillan: Basingstoke and New York 2001.

UNDP, **Human Development Report 2005**, Palgrave Macmillan: Basingstoke and New York 2005.

UNDP, **Human Development Report 2007/2008**, Palgrave Macmillan: Basingstoke, 2008.

UNICEF, **Child Poverty in Perspective**, 2007.

Üstündağ, N. ve Yoltar, C. **Bölgesel Kalkınma ve Sosyal Politika**, Sosyal Politika Forumu: Istanbul Boğaziçi Universitesi, 2007.

Wade, R. H. "Is Globalization Reducing Poverty and Inequality?", **World Development**, *C*. 32, S. 4, 2004, ss. 567 – 589.

Wade, R. H. ve Wolf, M. "Are Global Poverty and Inequality Getting Worse", *The Global Transformations Reader*, D. Held ve A. McGrew (der.), Cambridge: Polity Press, 2003.

Wolf, M. **Why Globalization Works**, Yale University Press: New Haven and London, 2005.

H. Wedel. **Siyaset ve Cinsiyet**, (çev.) Can Kurultay. İstanbul: Metis Yayınları. 2001.

World Bank, **Turkey: Poverty and Coping After Crises**, Report No: 24185-TR, World Bank: Washington DC, 2003.

World Bank, **Engender Development: Through Gender Equality in Rights, Resources and Voice**, World Bank: Washington DC: 4, 2000.

World Development Report, **Making Services Work for Poor People**. New York: Oxford University Press, 2004.

Yıldırak, N. ve diğerleri, **Türkiye'de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları**, Uluslararası Çalışma Örgütü Yayınları: Ankara, 2002.

"Global Women's Strike", http://www.globalwomenstrike.net/ (11 Ekim 2009).

"Yoksulluk ve Yoksunluk", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 89, Yaz, 2001.

Tülay BİRCAN HACIMURATOĞLU

1976 yılında Erzincan'da doğdu. İlköğrenimini Erzincan Çağlayan İlkokul'unda, ortaokulu İstanbul Kartal Zekariya Güçer Ortaokul'unda, liseyi Kartal Ticaret Meslek Lisesi'nde okudu. 1996 Yılında İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünü Kazanarak 2000 yılında lisans öğrenimini tamamladı. 2010 yılında Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi bölümünde yüksek lisansını tamamladı. 2006 yılında Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik stajını başlatarak 2010 yılında Yeterlilik belgesini almaya hak kazandı. İstanbul Kartal'da Serbest Muhasebeci Mali Müşavir olarak görevini sürdürmekte.